

Pravda je akademickým mečem, protivenství výzvou a příležitostí

Josef Kalvoda a historiografie českých soudobých dějin

Motto: *Neznám nikoho, koho bych z dnešní generace našich vitálních historiků chtěl s Kalvodou srovnávat. Už neuvěřitelně dobrodružná jedinečnost jeho života se brání srovnání s kýmkoli. A snad ani netřeba srovnávat. Chtěl jsem jen říci: to je hlas jednoho spravedlivého, který nic nechce, leč říci pravdu. Sine ira et studio. Nic lepšího v této váhové kategorii už nikdy mít nebudeme.*

Univ. prof. DrSc. Karel Mácha, Mnichov

Josef Kalvoda (15. ledna 1923 – 8. března 1999) byl významným českým politikem, politologem a historikem, ale především duchovně zaměřeným člověkem a plně integrovanou osobností. Svůj soukromý, profesní i veřejný život bezvýhradně podřídil – nikoliv jen formální, ale hluboce niterně prožívané – křesťanské identitě odvozené od římskokatolického náboženského vyznání. Pro jeho osobité pojetí zbožnosti bylo charakteristické „celoživotní vyznání víry činem“, které zahrnovalo jak úsilí o sebepoznávání a tvrdou práci na sobě samém, tak i veřejnou a profesní aktivitu, v níž dokázal zúročit své nadání. Kalvodovu mimořádně úspěšnou akademickou kariéru ve Spojených státech amerických a jeho přístup k politologii a historiografii proto nelze oddělit od jeho zbožnosti a chápání křesťanské filozofie.

V soukromé korespondenci se Kalvoda často zabýval duchovní cestou člověka a její intelektuální reflexí. Následující řádky vystihují jeho východiska a postoje, o nichž psal v různých obměnách svým exilovým přátelům a soupeřníkům: *Díval jsem se často smrti do tváře.¹ Nemyslím, že je strašné umíratí – pro toho, kdo dovedl žít. Nejsme tak malicherní abychom se domnívali, že je to jen lidský život, který je vrcholem – dosažením všeho. V životě je tolik*

¹ V Norsku i ve Spojených státech amerických pracoval jako nemocniční ošetřovatel.

bolesti a zla. Je ještě jiný život do něhož smrt je branou. A ten, kdo nedovede všechno opustit nemůže všechno získat. V tom je podstata křesťanského učení o smrti a věčnosti. [...] Bůh je problémem. Vykládat a dokazovat jeho existenci je dle mého soudu nesmyslem. Ten kdo ho nezažil, nezná jej. Problém života a smrti je starým a stále aktuálním. Člověk, jehož se nikdy nedotkl onen svět vyšší, těžko chápe, že nějaký jiný posmrtný život existuje. Bývá to často láska která naučí člověka věřit v nesmrtelnost duše. Láska je něco, co také kráčí přese všechny hranice, letí vesmírem a znovu se k člověku vrací. [...] Je třeba prosit Boha, aby nás zbavil iracionálních podvědomých a nevědomých strachů. Strach je naším největším nepřítelem. Je třeba jej přemoci zdravým rozumem (analysou, že není nic, čeho bychom se mohli bát) silou vůle a modlitbou.

Už krátce před druhou světovou válkou a během ní organizoval Josef Kalvoda náboženský život mezi mladými lidmi a zapojil se i do protinacistického odboje. Po skončení války hájil jako politik Československé strany lidové křesťanské sociální učení proti marxismu a ateistickému socialismu. Po komunistickém puči v únoru 1948 byl zatčen, ale po propuštění z vyšetřovací vazby se mu podařilo uprchnout do zahraničí, kde až do roku 1956 pokračoval v intenzivním protikomunistickém odboji jako exilový politik – předseda Českého křesťanskodemokratického hnutí v exilu. Po krvavém potlačení maďarského povstání sovětskou armádou za pasivního přihlížení Západu se stejně jako stovky dalších exulantů z komunismem zotročených zemí rozhodl zaměřit na profesní kariéru a vybudovat si ve svobodném světě zázemí z hlediska dlouhodobé perspektivy. Na boj proti komunismu při tom nerezignoval, ale předsevzal si, že se stane akademikem, aby tak mohl, namísto neúčelného působení v nesmiřitelně rozštěpené exilové politice, ovlivňovat americké akademické a vládní prostředí.

Celý Kalvodův životní příběh jsem popsal v monografii *Poutník Josef Kalvoda*. Lidsky i profesně bohatý obsah a odkaz Kalvodova života a díla mě však přivedly k rozhodnutí přiblížit a vysvětlit důkladněji jeho základní dimenze

– křesťan, politik, akademik – v samostatných textech. Dosud jsem publikoval řadu obsáhlých studií, v nichž jsem se zabýval výhradně či v rámci širě pojatého námětu alespoň okrajově Kalvodovou politickou činností, zaměřenou na prosazování katolické sociální nauky a boj proti komunismu.² Tento text je prvním z další řady studií zaměřených na Kalvodu akademika – tedy na jeho historiografické a politologické dílo.

Akademická dráha

Josef Kalvoda byl už od svých dětských let přitahován politikou a historií. Nejprve se, v období od léta 1945 do podzimu 1956, stal aktivním politikem. Od následujícího roku 1957 až do své smrti v roce 1999 již pro něho byly prioritou politologie a historiografie. Už v roce 1953, tedy pět let po svém útěku do exilu a mnoha peripetiích v Německu, Norsku a Spojených státech amerických, zahájil v New Yorku při zaměstnání (pracoval tehdy jako frézař u strojírenské firmy) bakalářské studium oboru historie a politologie. Své vzdělání dokončil v roce 1960 na prestižní Kolumbijské univerzitě doktorátem z veřejného a ústavního práva. Kalvodova manželka, mi o mnoho let později o jeho studiu řekla: *Byl to úžasný výkon od člověka, který přišel do Spojených států těsně před třicítkou a anglicky uměl dost bídne* a zdůraznila také, že na své studium i živobytí si vždy vydělal prací svých rukou.

Josef Kalvoda působil jako pedagog na třech vysokých školách (Saint Joseph's College Hartford, University of San Diego, Louisiana State University New Orleans). Ač měl magisterský a doktorský diplom z politických věd,

² Vojáci Kristovi, aréna volá! Sursum corda! Josef Kalvoda a protikomunistický odboj v zahraničí. *Paměť a dějiny*, 2010, č. 2. (online); Vlastislav Chalupa a Josef Kalvoda – Dva osudy a dva odboje. In: *Třetí odboj. Kapitoly z dějin protikomunistické rezistence v Československu v padesátých letech 20. století*, Plzeň 2010; Studená válka a mezníky v českém exilovém hnutí 1948–1989, *Střední Evropa*, 2010, č. 134, (*Distance*, 2010, č. 1., online); Nesmiřitelný rozkol 1948–1956. Politický aktivismus v první etapě českého exilového hnutí. *Securitas Imperii*, 2010, č. 16 (online); dále „Český a slovenský protikomunistický odboj v zahraničí po únoru 1948. Sonda do vztahů Čechů a Slováků neuznávajících Radu svobodného Československa“ (In: *Protikomunistický odboj v střednej a východnej Európe – Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislava 14. – 16. novembra 2011*, Ústav Pamäti národa, 2012) a „Causa Vladimír Pekelský a fenomén viny“ (*Distance*, 2012, č. 2–4).

vyučoval nejen mezinárodní vztahy ve 20. století, ale také dějiny Ruska a Sovětského svazu, dějiny střední Evropy a zároveň se zabýval i dějinami Československa. Získal post vedoucího katedry, dosáhl nejvyšší vědecké hodnosti „professor“ – odpovídající našemu profesorskému titulu, stal se členem několika renomovaných akademických organizací. Pracoval pro americké federální ministerstvo školství, školil americké diplomaty odjíždějící do Československa a dokonce byl přizván do týmu poradců prezidenta Ronalda Reagana šéfem jeho týmu Richardem Allenem. Jako uznávaný znalec komunistické taktiky a strategie vystupoval s komentáři v televizi i rozhlasu, ale zejména publikoval své články a studie o mezinárodních vztazích ve studené válce a politických dějinách 20. století. Čtyři Kalvodovy analytické texty o komunistické strategii byly už koncem padesátých a začátkem šedesátých let přetištěny ve věstníku amerického Kongresu, další si později vyžádaly ministerstva zahraničí a obrany, nebo jiné vládní instituce např. Federální rada pro rozhlasové vysílání.

Historiografická summa

Když z publicistické summy Josefa Kalvody vydělíme práce o českých resp. československých dějinách, dospějeme k výsledku: dvě obsáhlé monografie, jedna sbírka sebraných do angličtiny přeložených dokumentů, osmnáct odborných studií v angličtině a více než stovka studií a populárně-naučných článků v češtině v exilových periodikách. Obsahem těchto textů jsou československé politické a kulturní dějiny 20. století s preferencí témat zaměřených na analýzu příčin uchopení moci komunisty.

Josef Kalvoda vždy dbal na prezentování dějinných událostí s vědeckou erudicí a s maximální možnou objektivitou o čemž svědčí jeho práce s prameny a analýza faktů z různých hledisek. V monografiích *Genese Československa* a *Role Československa v sovětské strategii* vycházel z široké a rozmanité pramenné základny – samotný text má 462 a 305 stran, poznámkový aparát 84 a

74 stran a seznam zdrojů je uveden na 26 a 23 stranách. Část příslušných českých a slovenských monografií si v exilu dokázal opatřit, zbytek okopíroval a přečetl v knihovnách, dokumentární materiály studoval v amerických, britských a německých archivech. Důsledným výčtem a analýzou faktů však Kalvodovo pojetí historiografie nekončí, jeho podstatným znakem je zároveň výklad dějinných událostí z hlediska křesťanské etiky – tedy etická interpretativní historiografie.

Své pojetí historiografie vyjádřil citací sv. Pavla (Efes. 6, 10–17), kterou umístil jako motto do svých prvních dvou knih v češtině nazvaných *Z bojů o zítřek: Bratři! Oblecte se v plnou zbroj Boží, abyste mohli čelit úkladům ďáblovým, neboť naše bojování není proti krvi a tělu, nýbrž proti knížectvím a mocnostem, proti světovládcům temnosti, proti duchům zlým v povětrí* atd. Pod citát sv. Pavla umístil Kalvoda ve svých bojích o zítřek své „erbovní“ zvolání: *Pravda je akademikovým mečem. Protivenství je výzvou a příležitostí! Sursum corda!* Důkladná znalost faktů byla Kalvodovi východiskem k posouzení jevů a událostí z hlediska objektivně platného mravního zákona a jeho nestranného vyznění v intencích rčení „Padni komu padni“. Tendence k relativizování politické, morální a metafyzické odpovědnosti člověka za jeho jednání vůči bližním – ať už se jedná o politika nebo řadového občana – Kalvoda kriticky připomínal biblickým úslovím „Což jsem strážcem bratra svého?“ a ironickými poukazy na „svatý zákon sobectví“.

Jako politolog byl Josef Kalvoda průběžně zaměřen především na aktuální komunistickou strategii ve studené válce mezi Západem a Východem. Jako historik zpracoval dva dlouhodobé projekty, jejichž výsledkem byly monografie *Czechoslovakia's Role in Soviet Strategy* (1978) a *Genesis of Czechoslovakia* (1986), které jsou v češtině k dispozici jako *Role Československa v sovětské strategii* (1999) a *Genese Československa* (1998), a další přidružené studie. První z těchto projektů, na který dostal grant od washingtonského Hooverova institutu, byl zaměřen na příčiny komunistického vítězství v Československu –

zabýval se zejména československou exilovou politikou během druhé světové války a poválečným obdobím tzv. třetí republiky jako „modelovou“ rozhodující fází komunistické revoluce. Druhý projekt, který bude v dalším textu zmíněn jen okrajově a bude mu později věnována samostatná studie, byl zaměřen na období 1914 až 1919 a vznik Československa.

Na otázky proč Československo ovládli komunisté a proč on sám společně s tisíci dalších Čechů a Slováků musí žít ve vyhnanství, formuloval Kalvoda jasné odpovědi. Podle jeho výzkumů měl hlavní vinu na zbolševizování Československa prezident Edvard Beneš svou zahraniční politickou činností během druhé světové války, kterou podporoval Stalinův plán na ovládnutí střední a jihovýchodní Evropy a dále podílem na nastolení režimu tzv. lidovědemokratické vlády Národní fronty v poválečném Československu. Spoluodpovědnost nesli podle Kalvody přívrženci Beneše v zahraničním odboji svým pasivním postojem k jeho autokratické a sovětofilské politice a participováním na poválečném rozdělení politické moci společně s komunisty, čímž nevědomky tj. z politického hlediska diletantsky podpořili komunistický plán dvoufázové revoluce (květen 1945–únor 1948). Při tom však Kalvoda také připomínal, že při hledání příčin zbolševizování Československa je možné jít ještě dále do minulosti a poukazoval na to, že začátkem roku 1919 se prezident Masaryk veřejně vyslovil proti účasti československé armády na Sibiři v boji proti bolševikům, a že v roce 1935 Československo uznalo Sovětský svaz *de iure* a uzavřelo s ním smlouvu.

Svá zjištění Kalvoda prezentoval pregnančně a bez kulatých slov jak ve svých monografiích, tak i v populárněnaučných textech. Proto měl v exilu – nehledě na své akademické renomé – vedle mnoha vděčných čtenářů i mnoho nesmiřitelných oponentů. Ti z různých pragmatických, ideologických či kultovních důvodů (přímý podíl na inkriminovaných událostech, bezmezná oddanost prezidentu Benešovi a Masarykovi, oddanost, oddanost sociálnímu reformátorství, vlastenectví zmutované do radikálního nacionalismu) odmítali

přijmout Kalvodovy teze, ač je nedokázali vyvrátit. Z podobných důvodů, které ještě dále zmíním, a také z důvodů zakořenění jistých propagandisticky podmíněných stereotypů a účelových klišé, je Kalvoda paradoxně ještě dnes většinou obce českých historiků považován za kontroverzního autora.

Kalvodovo historiografické dílo komplexně odpovídá na všechny podstatné otázky týkající se českých politických dějin 20. století a tím i tzv. moderní české státnosti respektive identity. Mezi základní témata, o nichž je řeč, patří vedle vnitropolitických a mezinárodněpolitických příčin zbolševizování Československa také vznik tohoto státu v roce 1918 a český postoj k sebeurčení Slováků. V Kalvodových vývodech se sbíhají vědecky doložené souvislosti klíčových událostí a jejich důsledků s eticky podmíněným pohledem na jednání těch, kdo je spoluovlivňovali. V následující podkapitole se zaměřím na to, jak Kalvoda vysvětluje příčiny zbolševizování Československa, tj. téma spojené s exilovými i „polistopadovými“ – a stále nevyřešenými – spory o Edvarda Beneše, poválečnou vládu Národní fronty a „spoluvinu“ mezinárodní politické situace.

Příčiny zbolševizování Československa

Postupy a závěry historika Josefa Kalvody prezentované v textech přibližujících jeho ústřední historiografické téma lze poměrně přesně přiblížit citacemi o problematice uznání československé exilové vlády a rozhodování Edvarda Beneše během druhé světové války, o motivech vedoucích Beneše do náruče Stalina a komunistů, o legitimitě poválečné třetí republiky a o komunistickém plánu tzv. dvoufázové revoluce. S ohledem na rozsah této studie však samozřejmě nelze uvést Kalvodovu argumentaci v plném rozsahu, kompletně je

shromážděna nejen v knize *Role Československa v sovětské strategii*, ale i dalších studiích na dané téma.³

Ve vůbec prvním z řady svých populárně-naučných článků na uvedené téma⁴ se Kalvoda zabýval uznáním československé provizorní vlády v Londýně v době druhé světové války. Píše v něm: *Ačkoliv informační služba československé provizorní vlády a její členové hlásali „domovu i světu“, že československá provizorní vláda měla mezinárodní uznání už od roku 1940, nebylo tomu tak. Ani po britském a americkém uznání v roce 1941 veřejnosti nebylo známo (s čestnými výjimkami), že uznání bylo podmíněčné, tj. vztahovalo se pouze na dobu války, nezahrnovalo uznání předmnichovských hranic a uznání Benešovy teorie o jeho kontinuitě jakožto prezidenta ČSR.* Dále poukazuje na politicko-právní analýzy ministerstva zahraničí Spojených států amerických zpochybňující požadavky Benešovy londýnské vlády. Jednalo se o požadavky na uznání: 1) nelegálnosti Mnichovské dohody; 2) nelegálnosti prezidentství E. Háchy; 3) kontinuity v osobě Beneše mezi československou předmnichovskou vládou a československou provizorní vládou v Londýně. Z analýzy amerického ministerstva zahraničí, sepsané v únoru 1941 na základě názorů diplomata George Kennana, Kalvoda cituje: *V Československu je vláda v Londýně považována za projev osobní ctižádosti dr. Beneše vybudovat si znovu prestiž. Publicita, která je dávána dr. Benešovi a panu Janu Masarykovi, špatně působí na československý lid [...] Uznání provizorní vlády v Londýně vládou Spojených států by přivedlo do velkých nesnází pražskou vládu prezidenta Háchy, a Mr. Kennan doufal, že my projevíme jisté porozumění pro postavení Háchovy vlády. [...] Nakonec musí být vzata v úvahu skutečnost, že dr. Beneš a jeho skupina schválily politiku sovětské vlády. Kdyby vláda Spojených států uznala Československou provizorní vládu, znamenalo by to schválení její*

³ Výčet Kalvodových textů zabývajících se touto problematikou je uveden v kapitole Na lži se budoucnost národa budovat nedá v knize *Poutník Josef Kalvoda. Život a dílo historika a ideologa protikomunistického odboje v exilu* (CHOLÍNSKÝ, Jan, Kladno 2002, s. 241).

⁴ Otázka uznání československé provizorní vlády, *České listy*, Mnichov, říjen 1967.

politiky vůči Rusku a toto by zapříčinilo skutečné nesnáze vládě Spojených států v budoucnosti.

V návaznosti na tento názor analytiků amerického ministerstva zahraničí Kalvoda dále uvádí: *Není nutno zdůraznit, že podobné (omezující) důvody pro sovětskou vládu neplatily a že tato měla zcela jiné cíle, než vlády velmocí západních. Sovětský svaz uznal Beneše a tím si ho „koupil“, jak říká Faierabend ve svých pamětech. Toto uznání bylo činem čistě politickým: Stalin potřeboval Beneše, jako Beneš potřeboval Stalina. Beneš sloužil Stalinovi jako nevědomý nástroj v jeho stycích se západními Spojenci. Na papíře Stalin dal Benešovi vše, co žádal: bezpodmínečné uznání čs. suverenity representované osobou čs. presidenta. Přišla však doba, kdy Benešovi bylo dáno na vědomí, že je to Sovětský svaz, kdo dělá zásadní rozhodnutí, a chce-li mít jeho podporu, musí podle toho postupovat. A tak Benešova sovětofilská politika skončila katastrofou pro národ, právě tak jako jeho předešlá frankofilská politika deset let předtím.* V dalších studiích uvádí Kalvoda mnohé podrobnosti a své teze konzistentně rozvíjí.

V roce 1975, ještě před vydáním *Czechoslovakia's Role in Soviet Strategy*, píše v souvislosti s Benešovým postavením v čele exilu a úlohou některých jeho přívrženců: *V každém případě Šrámkovo heslo „Pane presidente, my jsme si vás zvolili, ale nesesadili“, bylo velkou pomocí Benešovi, právě tak, jako podpora, které se mu dostalo od většiny československých diplomatů žijících v cizině, vojáků, průmyslníků a zpravodajců vedených plukovníkem Františkem Moravcem. Podobně jako Emanuel V. Voska a jeho společníci z „nejtajnější společnosti“ v době první světové války „zneškodnili“ denuncováním či jiným způsobem ty, kteří nechtěli přijmout Masaryka jako vůdce odboje, Moravec a jeho lidé poskytli neocenitelné služby Benešovi během druhé světové války. Nepochybně celá řada jednotlivců v Anglii a jinde Beneše jako vůdce odboje neuznala; avšak Beneš soustředil ve svých rukou finanční zdroje, tj. mohl své spolupracovníky platit, a byl uznán Anglií jako mluvčí*

*odboje, ač ne jako hlava státu o jehož rozsahu a formě chtěla anglická vláda diskutovat až teprve na mírové konferenci po skončení války.*⁵

Dále věnuje v článku Kalvoda pozornost Benešově spolupráci s Poláky: *Ve smyslu prohlášení ze dne 11. listopadu 1940 vlády československá a polská učinily rozhodnutí, že hned po skončení války Polsko a Československo vytvoří „Konfederaci států oné části Evropy s níž jsou spojeny vitální zájmy oněch dvou států“ a vydaly společnou Polsko-Československou smlouvu 23. ledna 1942 obsahující celou řadu principů projektované konfederace.*⁶ Podle Kalvody se ale Beneš ke spolupráci s Poláky uvolil jen proto, že je ještě před uznáním velmocemi potřeboval – Britové byli pro federativní uspořádání ve střední Evropě a Poláci ho uznali jako hlavu československého odboje. Když mu ale Stalin vzkázal, že je proti plánované československo-polské konfederaci, Beneš jednání s Poláky přerušil a později je dokonce začal denuncovat. Podrobnosti k této problematice Kalvoda uvádí ve studii nazvané *Československo-polská konfederace*, kde popisuje průběh jednání a uvádí text československo-polské dohody z ledna 1942. O konečné fázi československo-polské spolupráce píše: *V červenci 1942 sovětský velvyslanec u československé exilové vlády Alexander J. Bogomolov řekl československému ministru zahraničí Janu Masarykovi, že jeho vláda se staví proti československo-polské spolupráci. V srpnu pak Bogomolov proti této spolupráci oficiálně protestoval u prezidenta Beneše. Dne 8. prosince 1942 Beneš členy své vlády oficiálně informoval o sovětském zákazu navrhované konfederace. Oznámil, že je nutné myšlenku polsko-československé konfederace opustit, poněvadž Sovětský svaz se staví proti ní. Dodal, že Polákům navrhne alianci, jakmile se ujistí, že Sověti nemají námitek. Na začátku února 1943 oznámila sovětská vláda prostřednictvím Bogomolova svůj nesouhlas s aliancí navrhovanou Benešem. To byl pohřeb československo-polské*

⁵ Benešova politika během druhé světové války. *Národní politika*, Mnichov, leden-září 1975. In: *Z bojů o zítřek III. díl*, Kladno 1998, s. 113–114. Benešovi oddaný katolický kněz Msgr. Jan Šrámek byl Benešem jmenován předsedou československé exilové vlády.

⁶ Tamtéž.

spolupráce, která začala s tak velkými nadějemi a očekáváním. Od této chvíle hovořil Beneš pouze o trojstranném uspořádání – sovětsko-československo-polské smlouvě o spojení. Poláci na tuto myšlenku nereagovali a do popředí se brzy dostal zásadní rozpor mezi vůdci obou vlád. Zatímco Sikorski se pokoušel přesvědčit Brity a Američany o existenci sovětské hrozby, z Beneše se stal zarputilý obhájce spolupráce se Sovětským svazem. Polská myšlenka federace či konfederace tedy byla jednoznačně neslučitelná s Benešovou obhajobou trojstranného uspořádání, a polská vláda proto v oficiální nótě československé vládě z 20. března 1943 dospěla k jasnému závěru, že za krach plánované konfederace je odpovědné Československo. Konkrétními důvody bylo nepřijetí polského návrhu na uzavření dohody o konfederaci z 24. září 1942 z české strany, stažení nabídky na uzavření aliance ze strany české vlády a odmítnutí československých delegátů zúčastnit se jednání společných smíšených komisí. Po objevu masového hrobu v Katyni přerušil Sovětský svaz 26. dubna 1943 vztahy s polskou exilovou vládou. Dne 14. května pak československý ministr zahraničí Jan Masaryk zaslal polskému ministru zahraničí nótu, v níž jej informoval, že jednání mezi Československem a Polskem byla pozastavena. Na zveřejněné sdělení v tomto smyslu pak polská vláda reagovala prohlášením, které opakovalo potřebu integrace východní a střední Evropy a zpochybňovalo důvody Československa k pozastavení jednání.⁷

Za klíčovou událost pro následující vývoj považuje Kalvoda uzavření československo-sovětské smlouvy dne 12. prosince 1943, jejímž sjednáním a podpisem Beneš stvrdil svůj rozchod s Poláky, odmítl respektovat Brity a přimkl se k Sovětskému svazu. Píše: *Beneš se rozhodl jet do Moskvy a podepsat tam smlouvu proti vůli britské vlády a k zjevné nelibosti amerického State Departmentu. [...] Sověti si byli vědomi Benešova postavení, jeho touhy po moci a jeho hodnocení věcí z čistě osobního hlediska. Během jednání o smlouvě se*

⁷ Czechoslovakia-Polish Confederation (Kosmas. *Journal of Czechoslovak and Central European Studies*. Winter 1982, Vol. I., No. 2).

Sovětským svazem, dne 7. července 1943, Benešův vyslanec Zdeněk Fierlinger, řekl bez obalu A. Kornejčukovi, náměstkovi lidového komisaře zahraničních věcí Sovětského svazu: „Beneš chápe, že on sám by bez takovéto smlouvy nemohl odjet domů“. Fierlinger měl na mysli nikoliv Beneše jako soukromou osobu, ale jako mezinárodně uznávaného presidenta. [...] Zatímco britská vláda požádala Beneše, aby smlouvu se Sověty neuzavíral a během své cesty do Moskvy udělal pouze společné prohlášení, sovětská vláda činila na něho nátlak, aby britským přáním nevhověl i za cenu úplné roztržky mezi ním a britskou vládou. [...] Benešovi bylo kategoricky řečeno, že podepíše smlouvu, jinak cesta musí být odložena anebo se vůbec neuskuteční. Beneš byl osobně velmi dotčen britskou opozicí vůči smlouvě se Sovětským svazem. [...] Dne 22. srpna 1943 řekl svému sekretáři, že britské vládní kruhy odkládají jeho cestu do Sovětského svazu z prestižních důvodů, aby se neopakoval Benešův úspěch ve Spojených státech. Nelíbí se jim, „že ho Roosevelt pověřil některými věcmi v Rusku... Není zdrávo, aby některý příslušník malého národa takto rostl“, řekl Beneš. „Ale já na to nezapomenu a oni dostanou také svoje“. Smutný byl přítomen rozhovorům Beneše s Rooseveltem, avšak americký president jen naznačoval, co by mohl Beneš v Moskvě říci. Nikdy neužil obratu „bylo by třeba, abyste hned jel do Moskvy a zařídil tam to a to“. Benešovo stanovisko vůči britské opozici je udělat smlouvu „z jakéhosi trucu“, zaznamenal Smutný; „když jste proti tomu, abychom s Ruskem udělali smlouvu, tak my vám ukážeme, že to uděláme“. [...] Ještě před svým odjezdem do Moskvy na konferenci tří ministrů zahraničních věcí velké trojky, která se konala v říjnu 1943, [britský ministr zahraničí] Eden řekl několika významným žurnalistům v Londýně, že jednání československé vlády mu hodně ztížilo jeho pozici. Pokud bude československý případ trpce diskutován v Moskvě, on prohlásí, že nemá žádný zájem na Československu a na vedení Benešovy zahraniční politiky. Protože se československá Benešova vláda rozhodla jít vlastní cestou a proti přání a radám Velké Británie, tato velmoc je a Československo odepsala. Britským hlediskem nejspíše bylo, že neměl-li Beneš a

jeho spolupracovníci dostatek prozíravosti a nechtěli vidět dlouhodobé následky svého činu v budoucnu, bylo to jejich věcí; a britská vláda se nechtěla a ani nemohla angažovat za zájmy jejich a Československa. Za rozhodnutí Benešovy vlády nesli následky především Češi a Slováci, a celá řada jiných národů.⁸

Dále se Kalvoda zabývá otázkou, zda si byl Beneš ještě před podepsáním smlouvy v prosinci 1943 vědom toho, co pro něho ve skutečnosti znamenala a vychází při tom ze záznamů prezidentova kancléře. Píše: *Dne 16. října 1943, když byl Beneš ve „velmi stísněné náladě“, řekl Smutnému, „že nemůže lidem říci pravdu, neboť si není jist, do jaké míry by to proti Sovětům použili. Ale postup Sovětů byl horší než anglický“. Pro zajímavost a jako doklad toho, že Beneš nebyl tak naivním, aby nevěděl o co Moskvě šlo, následuje podstatná část záznamu Smutného. [...] President: „Moc jsem o tom přemýšlel, šlo i o to, abych se dozvěděl, jaké jsou skutečné pohnutky Rusů. Oni mají svou přesnou politiku a tu jsem si musel zcela bezpečně zjistit. Dnes vím, že jim šlo o to, aby mě dostali a to je celá ta hanebnost. Za každou cenu mě chtěli přimět, abych smlouvu podepsal; počítali, že když to udělám, budu hotov u Angličanů a Američanů, budu muset dělat pak politiku jenom s nimi, budu odkázán jenom na ně, budou mě mít v ruce a dělat se mnou co oni budou chtít. Prostě zeslabit mou pozici a dostat mě úplně jako svůj nástroj. To je mizerné, takhle se mnou chtít hrát. Proto mě tlačili ke zdi, podepsat anebo do Moskvy nejezdit; mysleli, že mě přinutí, proto taky ten nátlak ze všech stran“.* Kalvoda dále vysvětluje: *Ve skutečnosti Benešův egocentrismus mu nedovolil vidět věci tak, jak byly: smlouva měla mít z hlediska Sovětů mnohem širší význam přesahující rámec jeho osoby a československého státu. To musí být dnes jasné každému, kdo se dovede dívat na věci z historické perspektivy. Ačkoliv Beneš věděl, že s ním Sovětský svaz hrál nepoctivou hru, přesto jel do Moskvy a podepsal to, co mu bylo dáno k podpisu.*

⁸ Benešova politika během druhé světové války. *Národní politika*, Mnichov, leden-září 1975. In: *Z bojů o zítřek III. díl*, Kladno 1998, s. 113–114. Benešovi oddaný katolický kněz Msgr. Jan Šrámek byl Benešem jmenován předsedou československé exilové vlády.

Návrh smlouvy předem dohodnutý mezi československou londýnskou vládou a vládou sovětskou byl v Moskvě, prý na návrh českých komunistů, změněn Fierlingerem a Sověty a Beneš se tomu nevzepřel. Podle původního návrhu smlouva měla být uzavřena na dobu pěti let a měla být schválena po skončení války svobodně zvoleným československým parlamentem. Smlouva měla naznačit úmysl Benešovy vlády spolupracovat se Sovětským svazem v intencích smlouvy z roku 1935 i po válce, za předpokladu, že s tím bude poválečný parlament souhlasit. Neměla vázat Československo jednostranně na Moskvu. Smlouva, kterou Beneš v Moskvě podepsal, byla na dvacet let a vstoupila v platnost ihned po ratifikaci, kterou Beneš provedl sám hned v Moskvě. Beneš, který stále mluvil o demokracii a o tom, že lid doma si všechno rozhodne sám, udělal dalekosáhlé a zásadní rozhodnutí, aniž by se koho ptal na cokoliv. Neporadil se o tom ani se svou vládou v Londýně. [...] Moskva uznala Beneše za československého suveréna a on za to začlenil Československo do sovětské zájmové sféry. Věděl, že bude Moskvou uznáván v kapacitě diktátora jen tak dlouho, pokud to bude v jejím zájmu a pokud bude sloužit Stalinovým cílům. A proto jim sloužil. Na žádost Moskvy uznal polskou loutkovou tzv. lublinskou vládu v lednu 1945. Tím posílil pozici Sovětů na jaltské konferenci (žádná jiná vláda do té doby Lublinský výbor jako polskou vládu neuznala) a zradil londýnské Poláky, kteří mu podali pomocnou ruku v době, kdy o něho druzí nestáli. V březnu 1945 sám byl nucen přijet do Sovětského svazu na žádost československých komunistů v Moskvě a přijmout jejich podmín a vládním programy pro vytvoření nové vlády, v níž měli klíčové pozice komunisté. Tato vláda přijala za svůj Košický vládní program, formulovaný komunisty za spoluúčasti těch, kterým bylo dovoleno s nimi kolaborovat. Mimo jiné, tento program „vyzákonil“ politické strany, které reprezentovaly většinu voličů v předmnichovském Československu. Namísto podřízení se československé státní

*ústavě z roku 1920, Beneš ji zničil svými dekrety a vládním programem, dohodnutým v Moskvě a vyhlášeným v Košicích.*⁹

V knize *Role Československa v sovětské strategii* Kalvoda podrobně popisuje, jak Benešovu zahraniční politiku během druhé světové války, tak i revoluční převzetí moci v Československu Národní frontou na sklonku války, klíčové události a jevy v tzv. třetí československé republice a komunistický převrat v únoru 1948. V kapitole *Národně demokratická a socialistická revoluce* připomíná situaci na sklonku druhé světové války v Praze. Uvádí zde mimo jiné: jak tzv. košická vláda (sestavená v Moskvě z představitelů londýnského exilového státního zřízení a komunistů) pobývajících na Slovensku protestovala u Spojenců proti snahám předsedy protektorátní vlády Richarda Bienerta o uzavření separátního míru s Německem; jak v Praze sídlící povstalecká Česká národní rada s dominantními komunisty zabránila Bienertovi vyhlásit rozhlasem konec Protektorátu, ještě před začátkem Pražského povstání; jak komunistický člen ČNR Josef Smrkovský zablokoval nabídku americké armády k osvobození Prahy ze 7. května 1945; jak na pomoc Pražskému povstání přijely na výzvu ČNR učiněnou přes odpor komunistů na pomoc dvě divize Vlasovovy Ruské osvobozené armády; jak byla bezprostředně po příjezdu košické vlády do Prahy 10. května zavedena tisková cenzura.

O komunistické taktice na konci války, jejíž součástí bylo převzít moc společně s levicově orientovanou širší „košickou“ Národní frontou, Kalvoda píše: *Marxisté-leninisté triumfovali a své cíle nikterak neskryvali. Již 8. dubna 1945 v Košicích na schůzi státních úředníků, kteří byli členy komunistické strany, zdůraznil Gottwald, že vytvoření vlády Národní fronty znamená přerušení kontinuity s předmnichovskou republikou a že strana je nyní vedoucí silou ve státě. Gottwald rovněž objasnil povahu revolučního procesu, když si položil řečnickou otázku: „Znamená to, že už dnes je čas, kdy jako nejbližší cíl si*

⁹ Tamtéž.

stanovíme sovětskou republiku, socialistický stát? Ne! Bylo by naopak velkou strategickou chybou, kdyby strana měla takové bezprostřední perspektivy. Přes příznivou situaci nejsou nejbližším cílem sověty a socialisace, nýbrž skutečně důsledné provedení demokratické, národní revoluce, v jejímž proudu se nalézáme, a to až do konce, tak abychom si v dalším mohli otevřít cestu k novým cílům, pokud možno v široké frontě národní v čele národa“. [...] „Národní a demokratická revoluce“ umožnila komunistické straně posílit a upevnit moc a zároveň posloužila věci mezinárodního komunismu. Kdyby KSČ uchopila moc v Československu okamžitě, mělo by to nepříznivé mezinárodní důsledky: Spojené státy by třeba nedemobilizovaly své ozbrojené síly tak rychle, jak to udělaly, a asi by také mnohem rychleji přijaly strategii studené války. Navíc Stalinův dopis Titovi z roku 1948 naznačuje, že Moskva doufala, že v západní Evropě, zejména ve Francii a Itálii, dojde k revolucím vyvolaným komunisty. KSČ byla navíc dosud slabá. V květnu 1945 měla zhruba jen 27 tisíc členů, což by sotva stačilo na to, aby mohla mít pod kontrolou klíčové páky politické moci a národního hospodářství. Strana musela tedy nejprve rozšířit svou členskou základnu, než se snažit okamžitě získat veškerou moc ve státě. Strana při uskutečňování svého programu také využívala Národní frontu, což byla její hlavní taktika.¹⁰

Kalvodův názor na hlavní legislativní opory revolučně nastolené vlády Národní fronty je následující: *Košický vládní program doprovázely desítky prezidentských dekretů, které byly podobně jako program sám v příkrém rozporu s demokratickou ústavou Československé republiky z roku 1920 a které zcela podkopaly základy, na nichž základy, na nichž spočívala předválečná československá demokracie. Retribuční dekreta se zpětnou platností a ustanovení lidových soudů vytvořily ovzduší nejistoty a zlikvidovaly dříve dodržovaná občanská práva a svobody, vládu zákona. Tyto a jiné prezidentské dekreta umožnily nikoli potrestání skutečných zločinců – o to se mohly postarat*

¹⁰ *Role Československa v sovětské strategii*, Nakladatelství Dilo, Kladno 1999, s. 223.

řádné soudy –, nýbrž mimozákonné postupy a praktiky, jejichž prostřednictvím mohli komunisté „legálně“ postupovat proti skutečným, potencionálním a fiktivním politickým odpůrcům, a individua bez jakýchkoli skrupulí mohla ukojit svou touhu po pomstě, po obohacení a po osobním zadostiučinění z toho, že mohou ovládat druhé a dávat průchod své nenávisti. Ústavnost, tj. omezená vláda, vláda v souladu s ústavními principy a vláda zákona byly v Československu zlikvidovány již v roce 1945. Košický vládní program je v této době závazný pro všechny strany sdružené v Národní frontě, která slouží jako „základní taktika“ KSČ a jako účinný nástroj politické moci. V tomto rámci umožňují spojenci KSČ v Národní frontě zjednávat této straně vážnost a zvyšovat účinnost jejího působení, neboť většina veřejnosti ji tak přijímá jako „jednu“ z politických stran. Dočasní spojenci rovněž spolupracují s komunisty při realizaci programu „národní a demokratické revoluce“, a tak se kompromitují v očích mnoha svých bývalých stoupců.¹¹

V další kapitole knihy *Role Československa v sovětské strategii* nazvané *Model pro revoluci* Kalvoda obsáhle vysvětluje a dokládá princip komunistické teorie dvoufázové revoluce sloužící k převzetí moci ve státě, jeho uplatnění v Československu a také to, že československý model pokojného převzetí moci měl být uplatněn i v dalších evropských a mimoevropských státech. Dvoufázový komunistický plán revoluce vysvětluje pomocí rozboru textu člena sekretariátu ÚV KSČ Jana Kozáka publikovaného v periodiku *Příspěvky k dějinám KSČ* nazvaného *Možnost revolučního využití parlamentu při přechodu k socialismu a úloha lidových mas: Vítězství národní a demokratické revoluce* [v květnu 1945, pozn. aut.] *znamenal pro marxisty-leninisty přístup k moci. Dělnická třída (vedená KSČ) byla hlavní silou v košické vládě a v národních výborech – „nových orgánech státní moci vytvořených revolučními masami zdola“.* *Program, který vypracovali a předložili komunisté, se stal programem vládním, a plnění tohoto programu „způsobilo v zemi dalekosáhlé politické, hospodářské,*

¹¹ Tamtéž, s. 225.

sociální a kulturní změny“. Mezi klíčové politické body tohoto programu patřilo rozbití základních článků „starého, buržoasního potlačovatelského státního aparátu a převzetí moci národními výbory, vytvoření nové, lidové bezpečnosti a armády, zákaz obnovy politických stran, které reprezentovaly zrádnou velkoburžoasii, důsledná demokratická očista všeho politického, hospodářského a kulturního života země, vyřešení poměru mezi českým a slovenským národem podle zásady ‚rovný s rovným‘, vysídlení německé menšiny apod.“¹² Kalvoda ke Kozákově článku dodává: *Ve stranickém dokumentu není zmínky o Benešovi, ačkoli bez něho nemohla být pod vedením strany zahájena národní a demokratická revoluce.*¹³

K okolnostem únorového převzetí moci komunisty se Kalvoda vyjádřil v článku z roku 1984. Připomíná zde Benešova jednání v Moskvě v roce 1943: *V prosinci 1943 udělal Beneš dohodu s vůdci československých komunistů, mezi nimiž byl i Gottwald a slíbil jim, že budou „nesilnějším elementem nového režimu“ v poválečném Československu a že on tento element bude „vždy držet“.* Gottwaldovi řekl: *„Budu jednati vždy otevřeně. Budete vždy vědět jaké mám názory. Chci aby jste i vy měli jako vládnoucí strana svobodu ve svém stanovisku. Jest možné, že se budeme různit v náhledech, ale zásadní linii budeme držet a plnit společně.“* Navíc Beneš prohlásil: *„Budu dělat takovou politiku, abyste mohli být budoucně v každé vládě.“* Dále píše: *Deník Lidová demokracie, tiskový orgán jediné české nesocialistické strany povolené Košickým vládním programem v poválečném Československu, dne 22. února 1948 přinesl na první straně dlouhý článek pod titulem: „Nebude vláda úřednická, nebude vláda bez komunistů. Prezident republiky k vládní krizi.“* Článek informuje čtenáře, že prezident republiky dr. Beneš přijal v sobotu 21. února náměstka předsedy vlády Františka Tymeše, předsedu československé

¹² Tamtéž, s. 241.

¹³ Tamtéž, s. 244.

sociální demokracie Bohumila Laušmana a generálního tajemníka této strany Blažeje Vilíma. V době, kdy u prezidenta dleli zástupci sociální demokracie, přijal kancléř Jaromír Smutný pětapadesátičlennou delegaci, která byla vyslána ze sobotní manifestace na Staroměstském náměstí. Z té pak byla vybrána pětičlenná deputace, kterou přijal prezident republiky. V odpovědi na požadavky této deputace prezident prohlásil, že mluví „jasně, otevřeně a cílevědomě“. Zdůraznil „naprosto otevřeně“, že pro něho „úřednická vláda“ neexistuje, že žádnou nikdy jmenovat nebude. Dále sdělil, že slyšel od předsedy vlády Klementa Gottwalda, „že prý má být učiněn pokus, aby komunisté byli přinuceni podat demisi.“ Dále prohlásil: „Ani takový pokus já nepřijímám, stejně jako pokus první, a nepřijmu. S něčím podobným ke mně nikdo přijít nesmí. Vaši demisi – pravil jsem kolegovi Gottwaldovi – bych nepřijal. Dále jsem mu řekl: Vy jste ministerský předseda, bez vyslechnutí vašeho stanoviska nic neudělám. (...) Já mluvím jasně, otevřeně a cílevědomě. Musím vésti vládu tak, aby si nikdo nemyslí, že můžeme vyhnat z vlády největší stranu parlamentní. A ještě něco: budoucí vláda nebude nejen bez komunistů, ale nebude ani bez Gottwalda. Gottwald je předseda největší strany, a když bude jmenována nová vláda, tož ji povede Gottwald. To je mně jasno“. Dále řekl, že „jestliže pravíte, aby ti nebo oni ve vládě nebyli, to jde ovšem dále. Já jsem s ministry, kteří podali demisi, vůbec ještě nemluvil...“ [...] Podle informace jednoho z abdikujících ministrů strany národně socialistické, Prokopa Drtiny, neřekl tehdy Beneš pravdu. Dne 20. února, v den demise, mluvil s ministrem pošt, Františkem Hálou, který mu „ústně podal demisi jménem svým i jménem náměstka předsedy vlády msgr. Jana Šrámka, jménem ministra zdravotnictví prof. dr. Adolfa Procházky a ministra techniky ing. Jana Kopeckého“. Drtina podotýká, že bylo dobře, „že někdo z nás dvanácti demisovaných toho dne s prezidentem Benešem mluvil“. Dozvěděl se ještě téhož dne, „že pan prezident konsistornímu radovi Hálovi za demisi poděkoval těmito slovy: Děkuji vám pánové za vaši demisi, prokázali jste

tím službu státu". Prokázali tím ovšem službu socialistickému (komunistickému) státu, který Beneš pomáhal budovat.¹⁴

Ke spekulacím o tom, že za zbolševizování Československa mohou poválečné rozdělení sfér vlivu mezi Západem a Sovětským svazem a dohody na Jaltské konferenci se Kalvoda vyjádřil v článku z roku 1981 nazvaném *Jalta 1945 a únor 1948*. Píše v něm: *V roce 1952 republikáni ve volební kampani propagovali „osvobození východní Evropy“ a denuncovali tajné dohody prezidenta Roosevelta se Stalinem. Prohlásili je za neplatné. Ač se normálně tajné dokumenty zvěřejňují až teprve po třiceti letech, na přímý zásah presidenta Eisenhowera protokol o jaltských jednáních byly zveřejněny už v roce 1955. Z dokumentů je jasné, že na Jaltě se o Československu ani nejednalo. [...] Na Jaltě se jednalo především o Německu, Polsku a Jugoslávii. Poláci si plným právem na Jaltskou dohodu stěžují a denuncují ji. Na přání Roosevelta se konference konala až po amerických volbách. Americký prezident nechtěl ztratit v listopadu 1944 hlasy amerických Poláků, a proto neřekl, k čemu na Jaltě dá souhlas. Bohužel, Churchill a Roosevelt souhlasili s připojením polských východních území okupovaných Sověty během bleskové polsko-německé války v roce 1939, kdy byly spojenci nacistického Německa a kdy vrazili Polákům dýku do zad, k Sovětskému svazu. [...] Je téměř neuvěřitelné, že 25 let po zveřejnění jaltských protokolů a 15 let po publikování záznamů o rozhovorech Beneše s československými komunisty v Moskvě v prosinci 1943 (Cesta ke květnu, Praha 1965) může někdo napsat, že Československo bylo prodáno Sovětům na jaltské konferenci. Svalování viny na Roosevelta a Churchilla namísto vyřčení pravdy o Benešovi je sebeklamem, který je nežádoucí i z hlediska skutečných národních zájmů. Je to rovněž v rozporu s principy morálky, která přikazuje jednotlivci hledat pravdu, mluvit a psát pravdu, ať se to*

¹⁴ Únor 1984, *Hlas Bohemie*, březen 1984. In: *Z bojů o zítřek II. díl*, Toronto 1996.

*komu líbí či ne, hájit pravdu a třeba i za ni trpět. Češi a Slováci si musí být vědomi toho, že na lži se budoucnost národa budovat nedá.*¹⁵

Souhrn výše uvedeného prezentoval Kalvoda v rozhovoru pro BBC odvysílaném v únoru 1988, kde odpovídal na otázky vztahující se k únoru 1948. mimo jiné řekl: *Únorové události byly následkem jednání bývalého prezidenta Beneše se Stalinem a československými komunisty v Moskvě v roce 1943 a 1945. [...] Uznáním Beneše a jeho vlády v roce 1941 si ho Stalin koupil. Stalin dal Benešovi to, co chtěl, tj. uznal ho za prezidenta československého státu v předmnichovských hranicích a tím si z něho udělal svého nejlepšího propagandistu v západních demokraciích. Během své návštěvy v Moskvě v prosinci 1943 Beneš uzavřel smlouvu se Sovětským svazem na dobu dvaceti let, jak to chtěl Stalin, a také ji tam hned sám, namísto řádně zvoleného parlamentu, ratifikoval. Navíc Beneš slíbil československým komunistům žijícím tehdy v Moskvě, že komunistická strana bude nejsilnější stranou ve státě a že bez dohody s nimi nic zásadního nepodnikne.* Na otázku, zda československo-polská nebo podunajská federace mohly zabránit proniknutí Sovětského svazu do střední Evropy Kalvoda odpověděl: *Prostudoval jsem velké množství dokumentů vlád americké a britské a nepochybuji o tom, že kdyby býval Beneš plně podporoval koncepci československo-polské nebo podunajské federace, Sovětskému svazu by se nepodařilo proniknout do střední Evropy. V tomto případě by se Spojenci vylodili na Balkáně a shodili výsadkové vojenské jednotky do Maďarska a Rumunska, kteréžto státy s nimi vyjednávají o obrácení fronty proti nacistickému Německu v roce 1943. Jak Maďarsko, tak i Ruunsko měly plně ozbrojené armády a změnou fronty by zabránily okupaci střední Evropy sovětskými armádami.* K situaci v roce 1945 Kalvoda dále uvedl: *Košický vládní program byl programem komunistické strany a jeho provedení bylo jen první fází revoluce, fází tzv. národně demokratickou, abych použil komunistické terminologie, která pak byla následována druhou fází revoluce,*

¹⁵ Jalta 1945 a vítězný únor 1948, *Nedělní Hlasatel*, Chicago, 10. dubna 1981. In: *Z bojů o zítřek III. díl.*

revolucí socialistickou. Tou byl únor 1948. K situaci v únoru 1948 Kalvoda uvedl: Nekomunistické strany Národní fronty se zavázaly k provedení Košického vládního programu, tj. k zrušení demokratického státního zřízení už v roce 1945. Tímto programem byly vyzákoněny politické strany, které před Mnichovem reprezentovaly většinu voličů v Československu. Už v roce 1945 daly (nekomunistické strany) souhlas k pravidlům hry určeným komunistickou stranou a tím si svázaly ruce. Zrušením tradičního právního řádu a nerespektováním zásadních pravidel liberální demokracie nekomunistické strany samy sobě vykopaly hrob. [...] Co bylo nejdůležitější byla tehdy národu neznámá skutečnost, že komunisté věděli, že Beneš jim udělal dalekosáhlé závazky a že proti nim zásadně nepůjde. Nekomunisté neprávem spoléhali na Beneše. Národní socialisté prohlašovali, že Beneš byl jejich programem a v únoru se na něho mylně spoléhali. [...] Beneš ale během únorové krize prohlásil, že si nedovede představit vládu bez komunistů a bez Gottwalda jako jejího předsedy. V únoru bylo nutno jednat nejen bez Beneše, ale proti Benešovi. To pro strany Národní fronty nepřicházelo v úvahu.¹⁶

V diskuzích o poválečném československého uspořádání bývá čas od času tématem také podstoupení Podkarpatské Rusi Sovětskému svazu, Kalvoda o něm píše: *Dne 19. září 1939 Majský oplatil Benešovi jeho návštěvu [Benešova audience u sovětského velvyslance v Londýně Ivana Majského se uskutečnila 23. srpna 1939, pozn. aut.] v jeho domě v Putney. Bylo to v době, kdy „sovětská vojska byla už na pochodu do Litvy a východního Haliče“ a Majský chtěl znát Benešovy dojmy z anglického prostředí o situaci. Navíc chtěl vědět jeho názor na sovětskou invazi do Polska a jakou to vyvolalo reakci v Čechách a na Moravě. V rozhovoru Beneš „zdůraznil nutnost, aby sovětská vojska došla až na naše hranice“. Dodal navíc, že „je nutno, aby toto sousedství s námi a Maďarskem bylo již zachováno. My po této nové válce musíme už se Sovětským svazem přímo a trvale sousedit. I to je pro nás naučení z Mnichova! Otázku*

¹⁶ Únor 1948, interview BBC s prof. dr. Josefem Kalvodou, *Nové obzory*, St. Gallen, zvláštní vydání 25. 2. 1988.

Podkarpatské Rusi budeme mezi sebou řešit později a jistě se dohodneme“ (Beneš, E.: Paměti, Praha 1947, s. 23). Beneš pak Majskému znovu opakoval, že nepochybně sovětským cílem je udržet své linie někde na slovenských hranicích a dodal: „Ať věci skončí tak či onak, jistě se my oba o svých společných hranicích na konci války bez nějakých hlučnějších sporů a bez krizi domluvíme“. Beneš píše, že během rozhovoru s Majským si oba pozorně prohlíželi mapu, sledující sovětský postup Polskem. To je důležitý bod. Letmý pohled na mapu střední Evropy nám řekne, že, měl-li Sovětský svaz sousedit jak s Československem tak i s Maďarskem, že musel vlastnit nejen část polských území, ale i Podkarpatskou Rus. Tedy Beneš počítal se sousedstvím Sovětského svazu a s jeho okupací Podkarpatské Rusi už od roku 1939, od doby, kdy Sovětský svaz byl spojencem hitlerovského Německa. (...) Když měl Beneš rozhovory se Stalinem v Moskvě v prosinci 1943, nabídl mu přímo Podkarpatskou Rus. Stalin mu to připomněl v dopise ze dne 23. ledna 1945. V oné době Sověti rozpoutali agitaci na území Podkarpatské Rusi za její připojení k Sovětskému svazu a via facti ji připojili k Ukrajinské sovětské republice. Stalin Benešovi píše: „Sovětská vláda nezakazovala a nemohla zakázat obyvatelstvu Zakarpatské Ukrajiny, aby vyjádřilo svou národní vůli. Je tím pochopitelnější, že jste nám v Moskvě říkal, že jste ochotni odevzdat Zakarpatskou Ukrajinu Sovětskému svazu, s čímž jsem tehdy, jak si jistě pamatujete, nesouhlasil. Pokud otázku Zakarpatské Ukrajiny položilo samo obyvatelstvo, bude ji ovšem nutno řešit. Tato otázka může být řešena pouze dohodou mezi Československem a Sovětským svazem“ (Cesta ke květnu, 2. svazek, Praha 1965, s. 476–477). Ve své odpovědi na Stalinův dopis Beneš z Londýna napsal mj. následující: „1) Nezměnil jsem svého stanoviska o této otázce od chvíle, kdy jsem poprvé o tom mluvil s Vaším velvyslancem Majským v Londýně v září 1939, a ani v budoucnosti ho nezměním. V tom smyslu budu také své stanovisko formulovat v Praze. 2) Otázka tato nebude z naší strany učiněna předmětem žádných diskusí nebo intervencí s jinými mocnostmi a na

eventuální mírovou konferenci chceme přijít, majíce ji již zcela v plném přátelství s Vámi vyřešenu. Jak já a vláda věc vidíme, nebude tato otázka mezi námi předmětem nějakého sporu.“ Beneš zakončil svůj dopis zdůrazněním, že „není druhého státu, který by choval tak upřímné city opravdového přátelství k Sovětskému svazu, jako je to u Republiky československé.“ Dopis byl psán v Londýně 29. ledna 1945 (Cesta ke květnu, s. 481–482). Otázka Podkarpatské Rusi se stala předmětem jednání na moskevských poradách představitelů Národní fronty v březnu 1945. Definitivně byla vyřešena mezistátní československo-sovětskou dohodou z 29. června 1945.¹⁷

V knize *Role Československa v sovětské strategii* věnuje kromě československých záležitostí Kalvoda značný prostor i Benešovu válečnému diplomatickému i veřejnému působení v intencích sovětských zájmů, které ovlivnilo zbolševizování střední a jihovýchodní Evropy. V úvodu kapitoly Beneš a otázka střední a východní Evropy píše: *Vzhledem ke své klíčové poloze ve střední Evropě hrálo Československo zvláštní, ne-li přímo zásadní úlohu v komunistické strategii zaměřené na získání nadvlády nad tímto prostorem. Sovětští stratégové a taktikové si byli dobře vědomi použitelnosti Beneše, jediného nekomunistického předválečného politika ze střední a východní Evropy, který s nimi spolupracoval a který byl přesvědčen, že se s nimi dá jednat. Obratně využívali jeho egocentrismu a řady problémů, jež měl doma i v zahraničí. Politikové jiných národností, kteří sestavili exilové vlády v Londýně, zejména Poláci a Jihoslované, byli svým světovým názorem antikomunisté. V „malých satelitech“ mocností Osy – v Rumunsku, maďarsku, na Slovensku a v Chorvatsku – byly u moci vlády, které byly ještě více vysloveně protisovětské a jejichž nepřátelství k Sovětskému svazu dokonce vyústilo ve vyhlášení války proti němu.*¹⁸ V této kapitole Kalvoda popisuje Benešovu snahu ovlivňovat v diplomatických jednáních polské, maďarské, rumunské a jugoslávské exilové

¹⁷ Otázka Podkarpatské Rusi, *Nedělní Hlasatel*, 3. července 1983. In: *Z bojů o zítřek II. díl*.

¹⁸ *Role Československa v sovětské strategii*, s. 163.

politiky ve prospěch Sovětů. Za rozhodující pro pozdější sovětizaci střední Evropy považuje konferenci spojenců v Teheránu: *Stalin a Roosevelt se dohodli na invazi nazvanou operace Overlord, která se měla uskutečnit přes kanál La Manche do Francie a odmítli Churchillovu strategii pronikat do Evropy jejím „měkkým břichem“.* [...] *Rozhodnutí z Teheránu zmařila naděje Poláků, Rumunů, Maďarů, Slováků a Jihoslovanů. Beneš však „považoval teheránskou konferenci za velký úspěch,“ a s potěšením očekával sovětský postup do střední Evropy, což také ventiloval ve svém diplomatickém působení.*¹⁹ Kalvoda dále píše: *To, co Beneš o sovětských postojích a záměrech říkal v soukromí diplomatům a státníkům, říkal i veřejně novinářům. Na své cestě z Moskvy do Londýna se Beneš zastavil v Alžíru, kde konstatoval, že přijal sovětský postoj v otázce federací a že Stalin sám několikrát prohlásil, že je „velice spokojen“ se svými rozhovory s prezidentem Rooseveltem v Teheránu. Dne 3. ledna 1944 řekl Beneš: „Na Rusy se můžete spolehnout, ti svým závazkům dostojí. Dobře je znám, ovládám jejich jazyk, po dvanáct dnů jsem se každý den oficiálně i neoficiálně setkával se Stalinem. (Nebyla to pravda.) Nabyl jsem přesvědčivého dojmu, že jsou velice rádi, že jsou zase zpátky v rodině národů. Jsou nesmírně hrdí na své vojenské úspěchy a na to, jakou mají z mezinárodního hlediska odpovědnost. Tuto odpovědnost berou vážně a podle mého soudu můžete mít naprostou důvěru v to, že svým závazkům dostojí. [...] Na počátku roku 1944 charakterizoval Beneš záměry, jaké měl Stalin z Podunajským prostorem v listu London Express takto: „To, co Rusové říkají, míní vážně. Budou věrně spolupracovat s Británií a Amerikou a svědomitě plnit rozhodnutí učiněná v Teheránu, aby tak zabezpečili mír na několik generací. [...] Stalin se rozhodně staví proti jakékoli snaze vnutit komunistické ideje podunajským zemím, protože nebude v zájmu nikoho vnutit komukoli takové zřízení, které nespočívá na svobodné vůli lidu.*²⁰ Kalvodovo souhrnné hodnocení Benešovy politiky je

¹⁹ Tamtéž, s. 175.

²⁰ Tamtéž, s. 182–183.

následující: *Beneš byl egocentristou sledujícím pouze svoje osobní zájmy, který se nedovedl dívat na věci z širšího, celonárodního hlediska, vidět je objektivně a nadčasově. Jeho morálka byla subjektivní. Byla to morálka Macchiavelliho prince – jemu bylo dovoleno všechno a druhým nic. Praktikoval dvojí morálku: mluvil o demokracii, ale demokratickými principy se neřídil. Trpěl slavomamem, byl posedlý touhou po moci a byl hnán touhou po pomstě. Nakonec zničil sám sebe. Je bohužel tragédií, že za jeho pochybenou a nešťastnou politiku, za jeho krátkozrakost a sobectví, musí trpět národy střední a jihovýchodní Evropy.*²¹

Česká republika přijala legislativní normy o protiprávnosti komunistického režimu, o protikomunistickém odboji aj., poukazující na nelegitimitu, zločinnost a zavrženíhodnost komunistického režimu v letech 1948 až 1989. V legislativním procesu však nebyly zároveň zohledněny konsekvence týkající se porušování ústavnosti a lidských práv v poválečném období tzv. třetí republiky. Na základě politického a společenského konsensu však v roce 2004 český parlament přijal zákon (tzv. *Lex Beneš*) vyjadřující zásluhy Edvarda Beneše o stát. Faktem přitom je, že tento kontroverzní politik svojí válečnou a poválečnou politikou rozhodujícím způsobem přispěl k sovětizaci Československa. Podíl Edvarda Beneše, jakož i nekomunistických politiků Národní fronty na „únorovém vítězství“ komunistické strany je evidentní a vyplývá nejen z materiálů amerického ministerstva zahraničí, které prezentoval historik Kalvoda ve svých textech a zejména v knize *Role Československa v sovětské strategii*, ale i z běžně dostupných otevřených zdrojů.

Josef Kalvoda – již jako Čechoameričan a bývalý exulant – v dopisech adresovaným svým přátelům po pádu komunismu často vyslovoval názor, že *neznalost vlastních dějin je u Čechů takřka neuvěřitelná* a dodával: *Chtějí-li se Češi stát svobodnými lidmi, musí znát pravdu o své národní minulosti a nesmí si*

²¹ Benešova politika během druhé světové války. *Národní politika*, Mnichov, leden-září 1975. In: *Z bojů o zítřek III. díl*.

nalhávat do kapsy, pravda je osvobodí. Jak je v mnoha ohledech patrné, k realističtějšímu konsensuálnímu pohledu na poválečné období česká společnost dosud nedozrála.

Pravda je akademickým mečem, protivenství výzvou a příležitostí

Josef Kalvoda a historiografie českých soudobých dějin

II. část

Motto: „Benešovci“, to je klasa slepých epigonů všeho, co kdy Beneš prohlásil, bohužel jsou hlavními šířiteli nedůvěry k Západu. Jsou to vášnivci jako náš Drtina, jenž nedovede snísti ani lžiči polívky, aniž by opakoval slovo Mnichov, zdá-li se mu polívka v Anglii špatně osolená anglickou solí. Všechno, co Mnichov natropil, je zlá skutečnost, ale hledět na budoucnost skrze Mnichov znamená připravovat Mnichov jiný, obrácený. Totiž opřít se jen o Východ značí dát se Rusku úplně do rukou.

Jaromír Smutný, kancléř prezidenta Edvarda Beneše

Jak posoudili a prezentují problematiku sovětizace Československa čeští historikové soudobých dějin po pádu komunismu v průběhu dvaadvaceti let akademické svobody? Nakolik se jejich badatelské výstupy shodují s Kalvodovými tezemi vztahujícími se k tomuto tématu a v čem se od nich liší? Je česká historiografie ovlivněna politickou, právní a personální kontinuitou s komunistickým a poválečným politickým režimem a jaký význam přitom má pojetí tzv. moderní české státnosti? Cílem druhé části této studie je odpovědět na uvedené otázky a poukázat na rozdílné historiografické interpretace příčin, výsledků a důsledků poválečného vývoje. Jako badatel, který dospěl vesměs ke stejným názorům na danou problematiku jako Josef Kalvoda, a zároveň jako dlouholetý propagátor a vydavatel Kalvodova díla v předkládaném textu přirozeně vycházím ze stejné interpretační pozice. Namísto závěru tohoto rozsáhlého pojednání komentuji dvě krátké, ale zároveň symbolické negativní zmínky o Kalvodových monografiích, jejichž autory jsou historikové reprezentující významné „oficiální“ instituce, a předkládám Kalvodovo shrnutí

„české otázky“ uvedené v závěru jeho knihy *Genese Československa* společně s vyznáním jeho vlastní „historiografické motivace“, které prezentoval v jedné z exilových polemik.

Současná česká historiografie o Benešovi, třetí republice a vítězství komunistů v Československu

Nelze zobecňovat, ale přesto je možné přiblížit pojetí tohoto tématu v české historiografii po listopadu 1989 rozdělením historiků do tří názorových – interpretačních skupin. První skupina hájí politiku Edvarda Beneše a zároveň respektuje, případně oslavuje Beneše samého jako zasloužilého státníka, demokratického politika a politického myslitele – ve srovnání s Kalvodou tedy zastává zcela protichůdné teze. Druhá skupina poukazuje na diskutabilnost některých Benešových názorů a rozhodnutí, jakož i na problematičnost mnoha jevů tzv. třetí československé republiky¹, ale nezpochybňuje přitom ani Benešův válečný mandát, ani legitimitu československého poválečného režimu. Třetí skupina prezentuje Benešovu válečnou politiku, resp. poválečnou diktaturu Národní fronty, nejen jako soubor omylů druhého československého prezidenta a nekomunistických politiků, ale poukazuje v obou případech důsledně také na nelegitimní (případně z hlediska legitimacy problematické) aspekty jejich jednání a v tomto smyslu zastává totožné nebo podobné teze jako Kalvoda.

„První“ skupina historiků – zároveň lze hovořit také o poměrně jednoznačně vymezeném trendu oficiálních vědeckých institucí, tj. Historického ústavu Akademie věd, Masarykova ústavu Akademie věd a Vojenského historického ústavu², svými vývody *de facto* hájí Edvarda Beneše a jeho válečnou zahraniční politiku a komplexně také „národněfrontovní“ režim třetí československé republiky. Historikové zmíněných institucí i ti mimo ně sloučili

¹ Tímto termínem je označován poválečný československý stát v období od 8. května 1945 do 25. února 1948. Dále jen třetí republika.

² Patří sem také – byť ne tak jednoznačně jako uvedené tři instituce – Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd, který má širší názorové rozpětí, a někteří historikové, kteří zde působí, představují trend druhé zmiňované skupiny.

obhajobu Benešovy a „národněfrontovní“ politiky s hájením oprávněnosti vyvlastnění a vysídlení sudetských Němců a s vymezením tzv. moderní české státnosti.³ Kalvodovo dílo zpravidla buď ignorují, nebo jeho argumentaci (jakož i jí podobnou) zcela odmítají.⁴ Významnými představiteli této skupiny po listopadu 1989 jsou: historikové starší generace – jež mimoto spojuje i jejich dřívější členství v KSČ, případně různě odstupňovaná loajalita vůči komunistickému režimu – Karel Kaplan, Jan Křen, Václav Kural, Robert Kvaček, Věra Olivová, Jaroslav Valenta aj.; dále jejich mladší následovnice Eva Broklová; a představitelé další (dnes střední) generace Jindřich Dejmek, Jan Němeček a Michal Pehr.⁵ Z navrátilivších se a po listopadu 1989 publikujících exilových historiků sem patří (společně s Kaplanem, který od roku 1976 působil v zahraničí) Bořivoj Čelovský a Radomír Luža (oba náleželi k národněfrontovnímu táboru exulantů „osmačtyřicátníků“, tj. těch, kteří uprchli z Československa krátce po únoru 1948 a hájili i v exilu československý poválečný vývoj).

Historikové „druhé“ skupiny poukazují z různých úhlů pohledu na dílčí problematické aspekty Benešova válečného působení (ať již na diktátorské manýry či sovětofilskou zahraniční politiku) a aspekty třetí republiky (likvidace opozice, problematičnost retribučního soudnictví a znárodňování soukromého majetku, brutalita „divokého odsunu“ a kolektivní vina sudetských Němců apod.), ale neodmítají při tom státoprávní a normotvornou legitimitu, z níž byly tyto aspekty odvozeny. Historikové této skupiny se v menší či větší míře shodují s některými názory Josefa Kalvody na příčiny sovětizace Československa, resp.

³ Další politické tradice, které tvoří moderní českou státnost, představuje vznik Československa, kult T. G. Masaryka, první republika, protinacistický odboj, reformní komunismus roku 1968 a disidentské hnutí konce sedmdesátých a osmdesátých let 20. století.

⁴ V ojedinělých případech osočují Kalvodu pomocí neudržitelné argumentace za nevědecký přístup (jeho averze k E. Benešovi a T. G. Masarykovi, sklon ke katolickému fundamentalismu apod.), za neznalost dostatečného množství zdrojů, či dokonce (to se ale týká kritiky jeho knihy *Genese Československa*) z nedemokratického a protinárodního smýšlení. Viz závěrečná část tohoto textu.

⁵ Michal Pehr se svým přístupem do jisté míry odlišuje od historiků Historického ústavu Akademie věd, nicméně s ohledem na vyznění jeho publikace *Zápas o nové Československo 1939–1946* (Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2011) i níže citovaného textu ho řadím do této první skupiny také.

s jeho kritickým pohledem na atributy třetí československé republiky. Zároveň však přijímají některé vysvětlující či ospravedlňující argumentační postupy skupiny první (determinace mezinárodními vlivy, obavy z Německa v budoucnosti, vůle lidu či národa vycházející z válečného utrpení, nedostatky meziválečného státu). K významným historikům této skupiny po listopadu 1989 patří: z nejstarší generace Toman Brod, Vladimír Bystrov, Antonín Klimek, Václav Vaško; z historiků další generace Mečislav Borák a Tomáš Staněk; a dále představitelé mladší (dnes střední) generace – pracovníci Ústavu pro soudobé dějiny AV Milan Drápala a Vít Smetana. Z historiků působících před pádem komunismu v exilu lze k této skupině přiřadit Zbyňka Zemana.

„Třetí“ skupinu tvoří ti, kteří jsou výrazně kritičtí k Benešovi i „národněfrontovnímu“ režimu třetí republiky. Tento režim prezentují vesměs jako nelegitimní autoritativní případně totalizující diktaturu. Patří sem Milan Churaň a Emanuel Mandler, kteří se už od počátku devadesátých let primárně soustředili – na rozdíl od Kalvody, pro něhož tento fenomén byl „jen“ jedním z odmítaných atributů poválečného režimu – na nepřípustnost poválečného vyvlastnění a vysídlení českých-sudetských Němců na základě kolektivní viny.⁶ Z historiků další (dnes už „pokročilé“ střední) generace lze mezi jednoznačné kritiky Beneše a třetí republiky zařadit Michala Janatu a Petra Placáka, kteří o tématu psali a píší v žurnalistické formě. Další tři historikové, které řadím do této skupiny, se vyjadřují rezervovaněji než předchozí čtveřice, ale z hlediska vyznění jimi prezentovaných interpretačních tezí patří do této skupiny také. Jde o Jaroslava Rokoského, který je věkově blízký Placákovi, a o Václava Vebera, generačního soupeřníka Mandlerova a Churaňova. A dále sem patří historik českého původu Milan Hauner, působící v zahraničí.

⁶ Rozdíl mezi nimi a Kalvodou spočívá zejména v tom, že Kalvoda je primárně kritický vůči uzurpování moci politiky Národní fronty, ústavněprávní diskontinuitě poválečného státu s předválečným, předmnichovským stavem a vůči popření liberálně demokratické tradice, zatímco Mandler s Churaňem poukazují primárně na nepřijatelnou realitu třetí republiky jako na důsledek českého nacionalismu a českého příklonu k socialistickým idejím.

Jak už jsem uvedl výše, nelze samozřejmě zobecňovat a interpretace prezentované historiky „uvnitř“ tří představených skupin zcela sloučit. Není mým cílem analyzovat jednotlivé práce ani zamýšlet se nad další diferenciací názorově si blízkých historiků. Pro přiblížení trendů všech tří uvedených přístupů a rozdílů mezi nimi v rámci této studie mi postačí vybrané citace, které stručně a v mnoha konkrétních případech polemicky komentují.⁷ Dále jen připomínám, že rozdílné až protikladné interpretace poválečného československého státu a vlády Národní fronty se objevují nejen u historiků, ale i politologů, sociologů a právníků. Tato „rozmanitost“ pohledů je dobře zaznamenána ve sbornících ze dvou konferencí zaměřených na poválečné Československo, které se uskutečnily v letech 1998 a 2005. Upozorňuji zejména na novější a reprezentativnější sbírku příspěvků *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody* vydanou Ústavem pro soudobé dějiny Akademie věd v roce 2005.⁸ Starší soubor referátů vydaný v roce 1998 byl nazván podle konference *Česko-německé vztahy: česká stanoviska* a vydaly jej společně Kruh občanů ČR vyhnaných v roce 1938 z pohraničí a sdružení Smíření 95.⁹

Vybrané pasáže z názorově smíšených sborníků (2005 a 1998)

Ve sborníku Ústavu pro soudobé dějiny převažují interpretace vycházející z názorových pozic „první“ výše uvedené skupiny. Například Eva Broklová zde „legitimizuje“ statut třetí republiky: *Politický systém v Československu ve třech poválečných letech pokládám za demokratický vzhledem k parlamentní demokracii jako organizaci vládní moci, systému více politických stran,*

⁷ V komentářích některých citací jsem se nedokázal vyhnout výrazně kritickým formulacím, považuji ovšem za nutné zdůraznit, že se ani v jednom případě nejedná o postoj vedený osobní averzí vůči jejich autorům. Moje stanoviska jsou v základních věcech totožná s názory a postoji Josefa Kalvody nebo jim blízká a vycházejí z antikomunistického, resp. antitotalitního hodnotového interpretačního rámce, který je součástí bytostného přesvědčení o existenci obecně platných mravních norem.

⁸ Kokošková, Zdeňka – Kocian, Jiří – Kokoška, Stanislav (eds.): *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*. Národní archiv a Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2005.

⁹ *Česko-německé vztahy: česká stanoviska*. Kruh občanů české republiky vyhnaných v r. 1938 z pohraničí a Smíření 95, Praha 1998.

*demokratickým volbám a existujícím občanským a politickým právním. Omezení, která nacházíme v jednotlivých oblastech, zejména zákazy některých politických stran a významné místo sociálních požadavků, byla součástí doby a v evropském měřítku nijak výjimečná.;¹⁰ Michal Pehr píše uznale o Benešově politice: *Ano, do jisté míry platí, že Edvard Beneš byl idealista. Vždyť vývoj doby ukázal, že sblížení demokracie a komunismu není možné a že jeho teorie je krásná, leč v mnohém neuskutečnitelná idea. Jeho koncept socializující demokracie a navazující lidovou demokracii však musíme chápat jako výraz snahy o záchranu demokracie. Byl to program československého socialismu a představoval demokratickou alternativu proti pravicovému autoritářství, krajnímu liberalismu a komunistickému totalitarismu.;¹¹ Jiří Pernes píše o poválečné revoluci masově podporované „lidem“: *V poválečném vývoji „třetí“ republiky tedy převažovala opatření revolučního charakteru, významně měnící charakter státu, nikoli opatření, směřující k udržení kontinuity s republikou předválečnou. [...] Je třeba ovšem zdůraznit, že ani Edvard Beneš, ani jeho spolupracovníci z politických stran Národní fronty svými politickými rozhodnutími nenutili Čechy a Slováky k ničemu, s čím by většina z nich nesouhlasila. Naopak, všechny hluboké společenské změny, k nimž v ČSR docházelo a které měly systémový charakter, se setkávaly s masovou podporou československé veřejnosti, frustrované a radikalizované nejen válečnými událostmi, ale do značné míry také tragickými zkušenostmi velké hospodářské krize 30. let a Mnichova.¹²***

Vít Smetana, kterého jsem zařadil do „druhé“ z výše uvedených skupin, se ve sborníkovém příspěvku pozastavuje nad válečnou politikou Edvarda Beneše:

¹⁰ BROKLOVÁ, Eva: Politický systém v Československu 1945–1948. In: *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody*, s. 78. V době publikování citovaného článku byla jeho autorka (nar. 1939) vedoucí vědeckou pracovnící Masarykova ústavu AV ČR.

¹¹ PEHR, Michal: Příspěvek k poznání socializující a lidové demokracie v Československu v letech 1945–1948. In: *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody*, s. 139. V době publikování citovaného článku byl jeho autor (nar. 1977) pracovníkem Masarykova ústavu AV ČR.

¹² PERNES, Jiří: Kontinuita a diskontinuita ve vývoji třetí republiky. In: *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody*, s. 143. V době publikování citovaného článku byl jeho autor (nar. 1948) vědeckým pracovníkem a vedoucím brněnské pobočky Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR.

Jistě jsou dobře známy Benešovy výroky „Východ i Západ“ či „orientace z padesáti procent na Západ a z padesáti na Východ“. Pronášel je před svými mnohdy silně prosovětsky naladěnými spolupracovníky. Daleko větší význam pro československé postavení na velmocenské šachovnici měla však jeho prohlášení činěná před sovětskými diplomaty. A tady jen potvrzoval oprávněnost Majského analýzy – zejména svými ujištěními, že Československo bude stát po boku Sovětů v příští válce, v níž Západ užije Německa proti nim a na niž je třeba se dobře připravit. Vykládal to v červenci 1944 sovětskému velvyslanci Lebeděvovi v Londýně a v březnu 1945 Molotovovi v Moskvě. Tyto výroky určitě překračovaly hranici toho, co snad lze ještě považovat za politickou prozíravost.¹³

O interpretaci československo-sovětské smlouvy z roku 1943 Janem Masarykem Smetana píše: *Později v rozhovoru s americkým velvyslancem v Moskvě Averellem Harrimanem vysvětloval svou poslušnost Molotovovi podstatou Benešovy dohody s Rusy – výměnou za nezávislost ve vnitřních záležitostech byli Čechoslováci vázáni podřizovat se direktivám Moskvy v otázkách zahraniční politiky. To už byla jiná interpretace československo-sovětské smlouvy, než s jakou českoslovenští představitelé vystupovali krátce po podepsání smlouvy. Přitom Smutného záznamy Benešových jednání s Molotovem v prosinci 1943 v Moskvě její opodstatněnost potvrzují. Nalezneme v nich kupříkladu následující výměnu: „Beneš: Mně jde o to, abychom stejně postupovali, aby naše politika byla koordinována s politikou a postupem vaším. To má pro nás velmi značný význam. Molotov: I pro nás to má značnou roli.“ A tak se tedy koordinovalo. Avšak vzhledem k relativní váze obou partnerů na mezinárodněpolitickém kolbišti byly úlohy koordinátora i koordinovaného předem dány.¹⁴*

¹³ SMETANA, Vít: Sféry vlivu a Československo: oběť nebo spoluarchitekt? In: *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody*, s. 62–63. V době publikování citovaného článku byl jeho autor (nar. 1973) vědeckým pracovníkem Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR.

¹⁴ Tamtéž, s. 65.

Jaroslav Rokoský, náležící v mém rozdělení do „třetí“ z výše uvedených názorových skupin, se ve sborníku zabývá likvidací agrární strany v poválečném Československu. Píše: *Když se představitelé českého a slovenského exilu vraceli do osvobozeného a formálně sjednoceného Československa, měli o budoucím vývoji republiky jasnou představu. Stvrdili ji ještě za hranicemi vlasti a sami sobě ji posvětili. Úzký okruh lidí, nikým nevolený, rozhodl o podobě nové československé demokracie. Agrární strana v ní nefigurovala, náležela mezi politické strany, které se podle Košického vládního programu „tak těžce provinily na zájmech národa a republiky“. [...] Odstavení agrární strany – s tichým souhlasem Edvarda Beneše – se nestalo zdrojem vážných politických rozporů. Jednalo se o neúprosné zničení politického protivníka, prováděné bez zbytečných slov a skrupulí. Jiné politické přesvědčení, než bylo povoleno Národní frontou, osvobozený národ mít neměl a nesměl. Volná soutěž politických stran nebyla připuštěna, chyběli národní demokraté, živnostníci a především agráři. A proč? Převážně levicová politická emigrace jim přisoudila hlavní díl odpovědnosti za likvidaci ČSR a vedoucí představitelé obvinila z kolaborace. Byly tam však ještě dva aspekty, o nichž se nahlas nemluvalo. Tím prvním byli voliči. Všechny politické strany v Národní frontě věřily, že to bude právě jejich strana, která získá voliče agráři a právě s jejich podporou zvítězí ve volbách. Druhým aspektem byl rozsáhlý majetek agrární strany, který připadl povoleným politickým subjektům.*¹⁵

Dále se Rokoský zabývá poválečným terorem namířeným proti vůdčím představitelům agrární strany: *Perzekuce příslušníků agrární strany začala hned v květnu 1945 – tvrdě a bez skrupulí. Předáci, kteří se dočkali osvobození, museli být jako nepohodlné osobnosti eliminováni z veřejného života. A tak, zatímco v revolučních gardách se skryli četní kolaboranti s nacismem, kteří na*

¹⁵ ROKOSKÝ, Jaroslav: Agráři – političtí vězni Národní fronty. In: *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody*, s. 144–145. V době publikování citovaného článku byl jeho autor (nar. 1969) odborným asistentem na katedře historie Ústavu humanitních studií Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem.

poslední chvíli osvědčovali své „odbojové zásluhy“, vedoucí čeští agrárníci byli zatýkáni a obviňováni z kolaborace. [...] Předseda Beran byl zajištěn 14. května 1945, následovali další překvapení agrárníci. Poměry v pankrácké věznici byly drsné. „První měsíce mého pobytu až do konce roku 1945 byly na Pankráci krušné,“ psal v jednom z motáků Beran. „Bylo to jako za gestapa. Bylo mi spíláno, byl jsem zahrnut nadávkami, někteří členové národních gard, kteří konali službu na Pankráci, mi vyhrožovali. Jednou mě dozorce zbil obuškem – bez příčiny – jako sta a sta jiných. Měl jsem puchýře a krvavé šrámy na zádech. Každý den byli vyšetřovanci vyváděni z cel a biti obušky a gumovými rourami před celami. Nářek, pláč, křik a úpění rvaly nervy tisícům vězňů, kteří v těch měsících byli na Pankráci. Bylo to hrozné! Trpěli jsme strašným hladem a úmrtnost byla veliká.“ Bití a ponižování vyšetřovanců bylo na denním pořádku, stravování bylo nedostatečné, prudce se zhoršoval zdravotní stav vězňů, ničím neobvyklým nebyl výskyt infekčních nemocí, včetně skvrnitého tyfu. Veřejnost byla přesvědčena a přesvědčována, že ve věznicích a táborech jsou zrádci a kolaboranti, s nimiž netřeba míti slitování. V médiích probíhala masivní nenávistná kampaň namířená proti agrární straně. Nejostřeji proti agrárikům útočily komunistické tiskoviny, ničím nepodložená demagogie, lživé články byly častým jevem. [...] Rovněž tisk zbývajících stran Národní fronty se této kampaně účastnil, a to s kolísavou intenzitou, ale taktéž s patřičnou nevybíravostí. Situace agráriků byla truchlivá. Nemohli se bránit. V osvobozené ČSR nepanovala svoboda projevu a tisku. Nebylo možné na obvinění odpovědět v tisku, rozhlase nebo na veřejných shromážděních a vyvrátit jejich nepravdivost.¹⁶

V závěru svého příspěvku Rokoský poukazuje na odpovědnost všech stran Národní fronty za poválečné bezpráví a na jeho souvislost s vítězstvím komunistů: *Agrární strana ani nehradila, ani nekolaborovala. Jednalo se pouze o jednotlivce, např. Adolfa Hrubého (poslance od roku 1935), ale nikoliv o stranu jako celek. Podobně tomu bylo také v jiných politických stranách. [...]*

Agrárníci byli vlastenci a demokraté. Jejich zapojení do domácího odboje, které je v celé řadě případů nezpochybnitelné, což ostatně potvrdily i rozsudky Národních soudů, včetně předsedy Berana, si zaslouží respekt a uznání. [...] Právo, spravedlnost a mravní principy, které byly základem prvorepublikové demokracie, už po válce neplatily. [...] Zřízení Národní fronty nebylo ve svých důsledcích ničím jiným než zásadním omezením demokracie, které usnadnilo KSČ cestu k neomezené moci v zemi. Agrárníci prohráli, protože prohrála československá demokracie. Nikoliv v únoru 1948, ale už v květnu 1945.¹⁷

Ve starším ze zmiňovaných sborníků, v němž je pojednáno o jednom ze zásadních aspektů třetí republiky – vyvlastnění a vysídlení sudetských Němců –, se v roce 1998 střetli představitelé názorů „první“ skupiny s představiteli názorů skupiny „třetí“. Z tohoto sborníku uvedu dále dva protikladné pohledy na dané téma. Tak, jako poukazuje Jaroslav Rokoský na bezpráví vůči agrárikům, poukazují zde Emanuel Mandler, Milan Churaň a další na poválečné bezpráví vůči sudetským Němcům. Churaň ve svém článku odmítá svalování odpovědnosti za vlnu pouliční brutality a státem organizované perzekuce vůči sudetským Němcům na představitele západních velmocí a na deklarované závěry Postupimské konference konané od 17. července do 2. srpna 1945. Píše: *Na konci 2. tisíciletí po Kristu je obtížné obhajovat se zcela dobrým svědomím to, že po 2. světové válce byla třetina tehdejších občanů dnešní České republiky postavena mimo zákon, bez soudu připravena o všechnen majetek a vyhnána ze svých domovů a že při tom minimálně několik desítek tisíc těchto bezprávných lidí zahynulo, většinou tak, že byli zavražděni. Už tehdy, kdy se tyto věci děly, odporovaly humanitním ideálům, k nimž se duchovní inspirátoři i vykonavatelé vyhnání vehementně hlásili. Pro špatné svědomí se od té doby používá alibi – vyhnání Němců rozhodly velmoci na konferenci v Postupimi.¹⁸* Dále odmítá tradovaný výklad mezinárodněprávních souvislostí: *České veřejnosti se*

¹⁷ Tamtéž, s. 145–146, 153.

¹⁸ CHURAŇ, Milan: Postupim jako české alibi. In: *Česko-německé vztahy: česká stanoviska*, s. 48. V době publikování citovaného článku působil jeho autor (nar. 1931) jako překladatel a publicista.

postupimský protokol po desetiletí vykládá tak, jako by tři šéfové vlád v Postupimi „rozhodli“ o vyhnání Němců ze své vlastní vůle v zájmu evropského míru. O opaku vypovídá již formulace na začátku článku XIII, že šéfové vlád „uznávají“ nutnost transferu. Tlak na toto „uznání“ vykonávaly zejména československá a polská prozatímní vláda svými požadavky a tím, co se v jejich zemích s podporou SSSR dělo.¹⁹

O poslední fázi geneze vysídlení sudetských Němců z českých zemí, resp. Československa, Churaň píše: *Oficiálně se československá exilová vláda obrátila na vlády USA, Velké Británie, SSSR a Francie memorandem z 23. listopadu 1944. V něm požadovala vysídlení 1 600 000 Němců (předpokládala, že dalších 500 tisíc uprchne) a mimo jiné slibovala, že není jejím úmyslem „konfiskovat majetek transferovaných osob“. Vláda Spojených států 31. ledna 1945 odpověděla, že tento požadavek se musí stát předmětem mezinárodních jednání a vyzvala československou vládu, aby se zdržela jakýchkoli jednostranných kroků. Stejně stanovisko americká vláda zaujala i k československé nótě z 3. července 1944, v níž se znovu oznamoval úmysl vysídlit Němce. Československá vláda sice vždy oficiálně souhlasila s tím, že vyčká na mezinárodní projednání této otázky, ve skutečnosti se však českoslovenští politikové chovali perfidně. Edvard Beneš již od roku 1943 požadoval v rozhlasových promluvách domů pro Němce v Československu „krvavý konec“ a jeho tajemník Prokop Drtina v depeších do vlasti koncem roku 1944 sděloval, že „mezinárodnímu řešení německé otázky u nás musí proto předcházet mimo revoluční osvobozenecké hnutí a později též řádné vojenské operace co nejrychlejší obsazení a očista...“ Vysvětloval také, že se domov nemá ohlížet na Benešovy projevy v cizině – prezident musí v této věci brát ohled na tamní veřejné mínění. V prvním pražském projevu po návratu z exilu, 17. května 1945, prezidentův tajemník bez obalu vyzýval: „Musíme začít s vyháněním Němců z našich zemí bez obalu ihned, okamžitě, všemi způsoby,*

¹⁹

Tamtéž, s. 52.

před ničím se nesmíme zarazit a zaváhat.“ Bylo to v naprostém rozporu s tím, co československá vláda slibovala západním mocnostem.²⁰

O podílu mocností na vysídlení Churaň dále píše: *Postupimská konference se scházela za situace, kdy tyto mocnosti věděly jen málo o tom, co se odehrává za „železnou oponou“, jak vznikající situaci v Evropě označil Winston Churchill již 12. května 1945 v telegramu prezidentu Trumanovi. Tato neznalost se promítala i do jednání postupimské konference o vysídlování Němců.*²¹ Dále shrnuje průběh diskuse Spojenců a dokládá rozhodující tlak sovětských zástupců na provedení transferu Němců z Československa, Polska a Maďarska. Cituje mimo jiné zprávu britského člena podvýboru postupimské konference Geoffrey Harrisona: *„[...] Sobolev [sovětský zástupce v podvýboru] zastával názor, že polské a československé přání vyhnat německé obyvatelstvo je naplněním historického poslání, jemuž sovětská vláda nehodlá bránit. [...] Cannon a já [americký zástupce v podvýboru] jsme se důrazně stavěli proti tomuto stanovisku. Objasnili jsme, že myšlenka masového transferu nejsme nijak nakloněni. Protože jsme mu však nemohli zabránit, chtěli jsme zabezpečit, aby byl uskutečněn co nejspořádanějším a nejhumánnějším způsobem a také tak, aby okupačním mocnostem v Německu nevzniklo neúnosné břemeno.“*²² Churaň cituje také vysvětlení amerického ministra zahraničí v dopisu z 19. října 1945 pro amerického velvyslance v Praze: *„[...] Pokud jde o nás, chtěli jsme se vyhnout neselektivnímu a neřízenému vyhánění a zabránit zbytečné tvrdosti pro postižené a zbytečnému zatížení pásem, která je musela přijmout. Uznali jsme, že určité vysídlení je nevyhnutelné, ale v Postupimi jsme nezamýšleli vysídlení podněcovat nebo přijímat nějaké závazky v případech, kdy byla proveditelná jiná řešení.“* K tomu dodává: *Vyhnání Němců se uskutečnilo jen ze zemí za železnou oponou, ale nelze popřít, že dva čelní západní státníci podepsali politický dokument, v němž byl princip transferu „uznán“ [...] Nelze však také*

²⁰ Tamtéž.

²¹ Tamtéž.

²² Tamtéž, s. 54.

popřít, že tak činili pod tlakem okolností a se snahou zabránit ještě něčemu horšímu.²³

V závěru pak Churaň prezentuje svůj názor na morální rozměr poválečného českého, resp. československého nacionalismu, a spolu s ním na související odpovědnost za zbolševizování státu: *Vyhnání Němců z Československa je přes padesát let skutkem a fyzický stav před ním nelze obnovit. Ale mravní stav myslí je třeba obnovit. [...] českoslovenští politici nechtěli nic vědět o železné oponě ani v srpnu 1945, ani v březnu 1946, kdy o ní Churchill v americkém Fultonu mluvil ještě dramatictěji. Nechtěli také nic vědět o lidských tragédiích. Posedlost zestátňováním nesmírného rozsahu, budováním takzvané lidové demokracie a vytvářením národního státu na základě nehumánní etnické čistky zavedla stát na sovětskou stranu železné opony a vytvořila nejlepší předpoklady pro jeho úplnou komunizaci v únoru 1948.*²⁴

Jaroslav Valenta, zastávající názory náležící do „první“ z výše zmíněných skupin ve svých třech sborníkových příspěvcích hájí vysídlení sudetských Němců jako logický důsledek jejich nestátotvornosti a jako nezpochybnitelný výsledek druhé světové války.²⁵ Mimo jiné píše: *Dnešní podoba Evropy je v první řadě výsledkem dvou světových válek v tomto století, jež Německo vyvolalo a jež obě prohrálo, druhou dokonce totálně jako dosud žádný stát v moderní době. Tento fakt a jeho důsledky, k nimž patří mimo jiné také odsun německých menšin ze zemí středovýchodní Evropy v zájmu evropské bezpečnosti, nelze ignorovat, z dějin vymazat a nelze jej ani jednostranně, ani dvoustranně vymazat či korigovat. Nelze opomenout ani nepopiratelnou skutečnost, že politické reprezentace sudetských Němců podvkrát, v r. 1918 a 1938, zásadně odmítly další soužití s Čechy v českých zemích. K přerušení česko-německého soužití v našich zemích, sice konfliktního, ale v bilanci staletí*

²³ Tamtéž, s. 55–56.

²⁴ Tamtéž, s. 56.

²⁵ Kromě dále citovaného článku jde o články „Češi a Němci v českých zemích – obraz dějin“ a „Legenda o sudetoněmeckém právu na sebeurčení v r. 1918“.

vyjma závěrečného období let 1938–1945, nicméně plodného, nedošlo teprve v r. 1945, ale podvakrát předtím, byť krátkodobě a nezdařile, právě z iniciativy českých Němců, v r. 1918–19 a 1938–45. Budiž dovolen aforismus: **Stalina do střední Evropy nepozval Edvard Beneš v r. 1943 ani v r. 1945, jak rádi tvrdívají mnozí historicky nedosti vzdělaní čeští a sudetoněmečtí publicisté, ale Adolf Hitler v r. 1939, kdy mu zdarma nabídl polovinu Polska.**²⁶ (Všechna zvýraznění v citovaných pasážích provedl autor této studie.)

Pro další znázornění rozdílů odlišných historiografických interpretací československé válečné (exilové) a poválečné politiky poslouží následující ukázky ze samostatně publikovaných prací historiků všech tří názorových skupin. Dodávám ještě, že zvolené očíslování skupin odpovídá jejich vlivu v českém akademickém prostředí a potažmo v české společnosti, nebo jinými slovy, že v české historiografii je prakticky od počátku obnovení akademické svobody po listopadu 1989 nejvlivnější skupina označená zde jako „první“. Je pozoruhodné a zarážející, že jí preferované interpretační schéma souznějící s nacionalisticko-socialistickou a komunistickou strategií poválečné politické koalice je ještě ve třetím tisíciletí a více než dvacet let po pádu komunismu jedním z pilířů „moderní české státnosti“, k níž se v souznění s příslušnými historiografickými postuláty vztahuje nejen česká politika, ale i právní a politická věda.

Vybrané pasáže z publikací a textů historiků „první“ interpretační skupiny

V monografii *Nekrvavá revoluce*, vydané poprvé v roce 1985 v Torontu a po pádu komunismu podruhé v roce 1993 v Praze, stejně jako i ve svých dalších dílech, prezentuje Karel Kaplan teze, které v různých modifikacích vesměs opakují také všichni další historikové, které je možno zařadit do „první“ a

²⁶ VALENTA, Jaroslav: *České národní a státní zájmy a dialog*. In: Česko-německé vztahy: česká stanoviska, s. 44. V době publikování citovaného článku působil jeho autor (1930–2004) jako vědecký pracovník Historického ústavu AV ČR. Bylo o něm známo, že v době tzv. normalizace byl aktivním agentem StB s krycím jménem Jaroslav.

částečně i do „druhé“ z vymezených skupin. V úvodu *Nekrvavé revoluce* Kaplan píše o příčině převzetí moci komunisty v únoru 1948: *Československá zvláštnost spočívala v tom, že v únoru 1948 komunisté realizovali svoje záměry za souhlasu a podpory velké části obyvatel. [...] Proč mohli tak snadno a s takovou podporou zvítězit? Mohli bychom odpovědět, že kořeny jejich vítězství sahaly do konce třicátých let, k Hitlerovu pochodu do střední Evropy [...] Hitlerova porážka ve druhé světové válce uvolnila tento prostor pro nástup Sovětského svazu. [...] sovětská přítomnost ve střední Evropě předurčila konečný výsledek – nastolení komunistického monopolu moci.*²⁷ Tezi o sovětském nástupu jako fatalistickém důsledku druhé světové války (tj. rozdělení sfér vlivu západních velmocí a Sovětského svazu) Kaplan doplňuje poukazem na nepřipravenost komunistických odpůrců v Národní frontě, aniž by blíže specifikoval, že tito „odpůrci“ byli původně spojenci, kteří společně s komunisty jiné politické odpůrce – své i komunistů – „vylikvidovali“ už tři roky před komunistickým pučem a kteří pod taktovkou Edvarda Beneše onomu sovětskému nástupu do střední Evropy aktivně napomohli. Píše: *Avšak průběh konfliktu, formy odporu i postup nekomunistických sil proti mocenskému záměru komunistů byly „vnitřní záležitostí“, závisely na síle, schopnosti a připravenosti takový zápas vést. [...] Odpůrci jejich mocenského plánu nemohli zápas vyhrát, ale porážka nemusela mít takový průběh, že druhý den rozhodujícího střetnutí přestali jako politická síla fakticky existovat.*²⁸

V Kaplanově interpretaci má klíčové místo dodnes hojně a nekriticky přejímaný argument pro legitimizaci poválečného lidovědemokratického režimu – ve zkratce: poválečný československý politický režim nastolený londýnským a

²⁷ KAPLAN, Karel: *Nekrvavá revoluce*, Mladá fronta, Praha 1993, s. 9. Autor (nar. 1928) citované práce byl dlouholetým členem KSČ, absolventem Institutu společenských věd ÚV KSČ, v padesátých a šedesátých letech byl prominentním komunistickým historikem. V roce 1976 odešel legálně do SRN, po listopadu 1989 se vrátil do vlasti, stal se pracovníkem Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a vydal řadu publikací o komunistickém režimu v Československu. Problematikou třetí republiky se Kaplan podrobně zabývá rovněž v monografiích *Pravda o Československu 1945–1948* (Panorama, Praha 1990) a *Pět kapitol o únoru* (Doplňěk a ÚSD AV ČR, Brno a Praha 1997).

²⁸ KAPLAN, *Nekrvavá revoluce*, s. 10.

moskevským exilem za asistence Rudé armády souzněl s vůlí „lidu“. Tato argumentace ovšem zpravidla neuvádí podstatné upřesnění, totiž, že části „lidu“ (podle výsledků posledních svobodných voleb z roku 1935 to bylo více než padesát procent) nebylo dovoleno se (podobně jako ještě větší části „lidu“ o tři roky později) svobodně vyjádřit. V *Nekrvavé revoluci* Kaplan uvádí údaj o souhlasu obyvatel s novým uspořádáním, který je ovšem podobně (ne)relevantní jako tvrzení komunistů o „lidem“ nadšeném přijetí programu rekonstruované Gottwaldovy vlády po 25. únoru 1948: *Druhý den po skončení války – 10. května 1945 – přijela vláda ze Slovenska do Prahy. Hned zveřejnila svůj program. Setkal se se souhlasem naprosté většiny obyvatel.* Dále rehabilituje socialistický diktát Národní fronty, přičemž ovšem nerozlišuje mezi konsensuální sociální politikou a revolučním socialistickým diktátem: *Socialistický směr československého vývoje měl mnohem širší základnu, u politicky aktivní části českého národa zcela převažoval. [...] Prezident Beneš několikrát objasňoval, že socializující demokracie je „demokracie jako systém politický, hospodářský a sociální, demokracie nová, poválečná, na rozdíl od demokracie předválečné ve svém dnešním přebudování ve smyslu socialistickém“.* A na jiném místě: *„Jsme Slované a jsme sousedi Sovětského svazu, převážně slovanského státu. Je přirozené, že jeho socialistická struktura má na nás vliv.“* I politické strany, které se prohlašovaly za nesocialistické (strana lidová a demokratická) byly pro sociální reformy, které neodporovaly socialismu nebo se mu přibližovaly. Rovněž většina kulturních a veřejných osobností spatřovala v socialismu budoucnost země. Největší společenské zájmové organizace – odborová, mládežnická, rolnická, odbojová – se hlásily k socialismu. Stejně tak dvě velké a řada menších církví považovala socialismus za realizaci Kristových ideálů. Český katolicismus měl k socialismu vztah složitější, jako idea byl pro něj nepřijatelný, ale „jako praxe může být nejen přijatelný, nýbrž i vítaný“. Socialistická vůle občanů byla sice umocněna obdivem k úspěchům sovětského lidu ve válce a přátelstvím se SSSR, ale

*především měla vlastní domácí kořeny. Mnichov 1938 a rozbití československé republiky se tak bolestně dotkly českého národa, že jeho většina spatřovala v socialismu záruku státní existence.*²⁹

O *Košickém vládním programu* píše Kaplan jako o přirozeném a oprávněném důsledku Mnichova 1938, aniž by se zabýval udržitelností této propagandistické teze vytvořené a propagované Benešem a jeho přívrženci a využití komunisty, u nichž tato rétorika souzněla s širě propracovanou strategií dvoufázové revoluce. Kaplan uvádí, že *všichni byli přesvědčeni o nezbytnosti či účelnosti hlubokých strukturálních změn obnoveného státu. Nešlo o chvilkový ústupek poválečné revoluční vlně, ale o vyhraněný záměr a o poučení vyvozené z osudu Československa posledního desetiletí. Všichni politikové v exilu i v domácím odboji považovali za politicky nejdůležitější odčinit Mnichov 1938 a zajistit se proti jeho opakování.* Vysídlení sudetských Němců na základě konsensu Národní fronty popisuje Kaplan stejnou „nacionálněsocialisticko-komunistickou“ rétorikou jako vznik poválečného režimu. Podstatu vysídlení – kolektivní vinu a odebrání základních občanských práv na základě národnostní příslušnosti – považuje za poválečnou samozřejmost, přičemž odmítá, že by vysídlení mělo vliv na další vývoj: *Některé, zejména mocenskopolitické důsledky se však často přeceňují. Objevují se názory, že odsun Němců umožnil komunistické vítězství, nebo obráceně, že přítomnost německé menšiny měla schopnost zastavit komunisty na cestě za jejich mocenským cílem. [...] Německé obyvatelstvo by nemohlo po válce do politického vývoje země zasahovat. Nemělo občanská práva, tedy ani volební právo, a žádná strana neměla zájem mu je poskytnout.* Důsledky vyvlastnění sudetoněmeckého majetku a jeho předání „lidu“ naopak Kaplan prezentuje jako pozitivní sociální jev: *Do pohraničí přicházeli místo Němců příslušníci nejnižší postavených sociálních vrstev, v nichž si komunisté vybudovali silné pozice a kteří by je volili i ve vnitrozemí, neboť už mnozí před příchodem do pohraničí byli organizovanými komunisty.*

²⁹

Tamtéž, s. 41–42.

Konečně osídlení pohraničí velmi zmírnilo sociální napětí v české společnosti, protože radikální a nespokojené nejnižší postavené sociální vrstvy obyvatel si odchodem do pohraničí zlepšily sociální pozici. Tím se značně oslabil tlak „radikálních nespokojenců“ na komunistické vedení, což například nebylo na Slovensku.³⁰

Co se týče Kaplanovy interpretace „česko-slovenské otázky“, kterou podrobněji prezentuje v práci *Pravda o Československu 1945–1948*, připomínám zde jeho formulace vztahující se k rozpadu Československa a k vývoji na konci druhé světové války. O vzniku Slovenské republiky v roce 1939 Kaplan píše, aniž by uvedl adekvátní podrobnosti vztahující se k legitimitě tohoto aktu a srovnal je se vznikem tzv. druhé česko-slovenské republiky či Protektorátu Čechy a Morava: *Vedoucí kruhy nejvlivnější slovenské strany – ľudové – využily po Mnichovu situace k rozšíření své moci a spojily svůj osud i Slovenska s nacistickým Německem. Vytvořením Slovenského státu ulehčily Hitlerovi likvidaci Československa. V českém národě bylo počínání slovenských politiků pocíťováno jako zrada společné republiky ve chvílích nejtěžších, jejich spojení s nacistickým nepřítelem jako krutá odměna českému lidu.³¹* O situaci na Slovensku na sklonku války Kaplan píše opět s odvoláním na údajnou „vůli lidu“, jejíž vyznění v souladu s jeho tezemi je ovšem (z hlediska realističnosti a průkaznosti) ještě diskutabilnější než v českých zemích, nehledě na používanou terminologii. V souvislosti s „vůli lidu“ na Slovensku Kaplan neuvádí adekvátní odkazy na vliv sovětské vůle ani na vliv vůle Beneše a jeho přívrženců. Píše: *Vývoj postupně rozrušoval iluze většiny Slováků o jejich státu a režimu, zejména působil průběh válečných událostí a stále zřejmější závislost státu na nacistickém Německu. Přibývalo odpůrců režimu, aktivních příznivců změny a obnovy Československa. Slovenské národní povstání bylo výsledkem jejich aktivity. Zahájilo likvidaci slovenského státu, dovršenou vojenskou porážkou*

³⁰ Tamtéž, s. 37.

³¹ KAPLAN, Karel: *Pravda o Československu 1945–1948*. Panorama, Praha 1990, s. 159.

*fašismu a národní revoluci, a v základech otráslo nacionalismem fašisticky orientovaného politického katolicismu. Proti tomu postavilo povstaleckou ideologii či program; obsahovala: likvidaci slovenského fašistického státu a jeho ideologie a obnovu demokratického Československa na nových základech – jako státu dvou rovnoprávných národů s rozsáhlou pravomocí slovenských národních orgánů, s novou politickou strukturou, s pokrokovou ekonomickou a sociální politikou a s jednoznačně zahraniční orientací na spojení se SSSR.*³² Nelze než dodat, že „rovnoprávnost“ vyvzdorovaná Slovenskou národní radou za pragmatické podpory komunistů se brzy ukázala jako iluzorní, že ona „pokroková“ politika byla předzvěstí politiky ještě „pokrokovější“ a že orientace na Sovětský svaz byla s ohledem na teror, který přinesl příchod Rudé armády, Slovákům od počátku nepochybně vnucena.

Od výše uvedené interpretace sovětizace Československa Kaplan neustoupil ani ve své dosud poslední práci *Národní fronta 1948–1960* vydané v roce 2012. V první kapitole nazvané „Ke státnímu převratu 1948 – zrodu akčních výborů Národní fronty“ stvrzuje legitimitu Národní fronty stále stejnými – místy ještě nevěrohodně či zmatečně rozvíjenými – argumenty, jejichž (ne)relevance je zjevná nehledě na nedostatky v poznámkovém aparátu. Kaplan zde mimo jiné píše: *Veřejností uznávaná reprezentace považovala za povinnost využít příležitosti a splnit historickou povinnost – zajistit státní existenci českého a slovenského národa. V činnosti vlády Národní fronty figuroval tento úkol na prvním místě a tvořil několik let pevné pouto spolupráce politických stran a soudržnosti Národní fronty. [...] Podle průzkumu ústavu pro výzkum veřejného mínění byla drtivá většina občanů přesvědčena, že existující počet politických stran je zcela dostačující. [...] Výrazně převažující spokojenost s omezeným počtem politických stran vyvěrala ze zkušeností a z odporu proti minulému přebujelému stranictví. [...] Za prvé, na pořadu dne dominovaly v programu vlády Národní fronty úkoly a z nich vyplývající opatření, která odstraňovala*

³²

Tamtéž, s. 162.

*důsledky války a okupace. [...] Prováděné změny se považovaly za nezbytné předpoklady pro zajištění státní existence českého a slovenského národa. [...] Druhým spojovacím článkem v prvních poválečných letech byl levicový posun myšlení ve společnosti a přeměna její skladby. [...] Představitelé politických stran si probíhající přesuny v myšlení, v sociální struktuře společnosti i moci uvědomovali, respektovali a promítli je do programu a politiky svých stran, což přispívalo k soudržnosti Národní fronty.*³³

Důvody uzurpování moci Národní frontou s jejím *Košickým vládním programem*, které vycházejí z konceptu deklarovaného Edvardem Benešem a spol. a z navazující interpretace Karla Kaplana (která je v souladu s obdobnými interpretacemi také dalších bývalých komunistických historiků), jsou po více než dvacet let povšechně přijímány či přejímány českými historiky „první“ (ale částečně i „druhé“) výše vymezené interpretační skupiny. Například Jiří Kocian přejímá v publikaci *Poválečný vývoj v Československu 1945–1948* vydané v roce 1991 Kaplanovy teze téměř doslovně, když o vzniku *Košického vládního programu* píše: *Podstatou bylo, že souhlas účastníků rozhovorů s návrhem programu byl především vázán na jejich přesvědčení o nezbytnosti a účelnosti hlubokých strukturálních reforem v osvobozené vlasti, které by vnitřně zabezpečily stát před novým Mnichovem. Nešlo o chvilkový ústupek poválečné revoluční vlně, ale o vyhraněný záměr a o poučení vyvozené z československé historie posledního desetiletí. Souhlas se změnou charakteru Československa i jeho zahraničně politické orientace na Sovětský svaz byl vědomě vázán na neschopnost předchozího systému řešit především sociální a s tím související i politické a národnostní problémy, na neúnosnou a škodlivou přebujelost minulého stranického systému. V neposlední řadě byl v těchto souvislostech také odpovědí na problematiku vnitropolitických i mezinárodních garancí bezpečnosti a svrchovanosti země, kdy předchozí režim nebyl schopen zabránit*

*národní tragédii Mnichova 1938.*³⁴ Národní frontu dále Kocian představuje jako samozřejmý výraz protinacistického konsensu: *Politickou základnou nové vlády se stala Národní fronta, která se zformovala během druhé světové války, zejména v jejím závěru. Byla výrazem myšlenek a koncepcí o konstituci nového stranicko-politického systému, jehož jedním z hlavních cílů bylo zabránit nadměrnému tříštění sil podle stranického klíče. [...] Její podobu a charakter dohodnuté v březnu 1945 v Moskvě zástupci nové československé politické reprezentace je třeba chápat jako výraz společných zájmů různých politických sil v boji proti nacismu.*³⁵

Robert Kvaček se zabývá problematikou sovětizace Československa ve středoškolské učebnici *České dějiny II*. Vznik a podstatu třetí československé republiky a nástup komunismu přitom více zamlžuje, než objasňuje. Při výkladu československo-sovětské smlouvy jednoznačně preferuje její předpokládanou užitečnost a legitimitu Benešova postupu. Aniž by uvedl souvislosti o politické různorodosti odboje a rozsahu jeho „mandátu“, píše: *Odboj ve svých programech myslel také na mezinárodní zajištění nového Československa. Zvláště působila zkušenost z mnichovského diktátu, který už neměl mít nikdy reprízu.* Dále vysvětluje, resp. zdůvodňuje, Benešovu sovětofilskou politiku, přičemž se v jedné větě dvakrát dostává do rozporu s realitou (ve věci vzniku Benešovy politické strategie a ve věci Benešovy zahraničněpolitické praxe): *Po dohodě s vládou a se stanovisky domácího odboje docházel [prezident Beneš] k názoru, že Československo by mělo najít užší vztah se Sovětským svazem.* A v návaznosti přitakává scestným Benešovým premisám, aniž by poukázal na jejich zhoubnost a Stalinovy dobovačné cíle: *Dalo se očekávat, že SSSR vytěží*

³⁴ KOCIAN, Jiří: *Poválečný vývoj v Československu 1945–1948*, SPN, Praha 1991, s. 7. Autor (nar. 1956) byl v letech 1981–1993 stážístou, vědeckým aspirantem a vědeckým pracovníkem Ústavu československých a světových dějin ČSAV a Historického ústavu AV ČR, od roku 1994 působí v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v současnosti jako vedoucí vědecký pracovník Oddělení pro výzkum českých a československých dějin 1945–1989 a je předsedou Sdružení historiků ČR. Třetí republikou se Kocian zabývá také ve své monografii *Československá strana národně socialistická v letech 1945–1948. Organizace, program, politika*. Doplněk, Brno 2002.

³⁵ Tamtéž, s. 11.

*z hlavního podílu na válce s Německem silný politický vliv v Evropě. Blízký přátelský vztah Československa s ním mohl podle Beneše vyhovovat mezinárodně politickému zájmu Sovětského svazu a tím zároveň zabránit, aby se Sovětský svaz vměšoval do československého vnitřního vývoje a s pomocí zdejších komunistů přizpůsoboval ČSR svému režimu. Sám podpis smlouvy se Sovětským svazem prezentuje Kvaček jako akt zajišťující obnovení rozděleného a nacisty částečně podmaněného československého státu, aniž by vysvětlil nesouhlas Velké Británie s touto smlouvou a vlastní poukaz na to, že si tato velmoc nepřála Benešovu iniciativu ohledně podobné smlouvy britsko-československé. Píše: *Československo-sovětská spojenecká smlouva byla podepsána 12. prosince 1943 v Moskvě. Úzká poválečná spolupráce měla čelit případné nové útočnosti Německa, se smlouvou se však počítalo obecněji, v mezinárodní politice a v hospodářských vztazích. Její uzavření jen ještě utvrzovalo, že v poválečném světě se znovu objeví Československo. O jeho vnitřní podobě jednal Beneš v Moskvě s vedoucími československými komunisty. O tom, co Beneš s komunisty sjednal, pak Kvaček bez dostatečného vysvětlení uvádí: *Ve srovnání s prvním československým státem se měla ČSR znatelně proměnit, za základ správy byly určeny národní výbory. Dodává však, že se Beneš do značné míry podvoloval komunistům a že sám byl pro hospodářské a sociální reformy stejně jako domácí odboj. Takovýto výklad lze jen stěží považovat za objektivní informaci o zrodu a podstatě poválečného režimu.*³⁶**

O politickém režimu koalice Národní fronty (podle posledních svobodných voleb reprezentující méně než polovinu voličů) Kvaček dále píše jako o všeobecném konsensu, aniž by poukázal na jeho podstatné rysy, tj. revoluční uzurpování moci a totalizující politiku: *„Zjednodušení“ stranického systému bylo obecným požadavkem odboje, existence desítek stran tříštila a zatěžovala*

³⁶ KVAČEK, Robert: *České dějiny II. Učebnice pro střední školy*. SPL-Práce, Praha 2002, s. 164. Autor (nar. 1932) byl v době vydání citované učebnice pedagogem a vědeckým pracovníkem Ústavu českých dějin Filosofické fakulty Univerzity Karlovy. V letech 1956–1989 působil jako pedagog a vědecký pracovník rovněž na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy, během své kariéry v komunistickém režimu publikoval jako historik deset monografií v rozmezí let 1958–1989, v roce 1966 byl jmenován docentem.

politický život. A dále opět bez náležitého komentáře (o politicky motivované perzekuci agrárníků), a tudíž opět nepřesně uvádí: Vyřazena z něho byla nejsilnější strana v prvním československém státě, strana agrární. Za důvod byla označena její politika v závěrečném údobí Československa, především v druhé republice. Její režim směřující k totalitnímu systému byl nejvíce přičítán agrárnímu vedení, které ovládalo tehdy vytvořenou Stranu národní jednoty. O Košickém vládním programu Kvaček píše v souznění s Kaplanovou historiograficky nepřijatelnou tezí: Program odpovídal okamžitému smýšlení většiny Čechů a Slováků a navazoval na úvahy českého odboje o československé budoucnosti.³⁷ Vysídlení sudetských Němců Kvaček prezentuje jako přímý důsledek druhé světové války, jíž dal nacismus genocidní charakter. Zmiňuje tragický rozměr a průběh vysídlení, ale fakticky je hájí poukazem na vinu sudetských Němců zapojením většiny sudetských Němců vinou jejich vůdců ze Sudetoněmecké strany do politiky třetí říše. Dále uvádí, že český národ vyvodil z politiky třetí říše kolektivní vinu sudetských Němců a souhlasil se záměrem vlády vysídlit je do Německa, aniž by se pozastavil nad tím, zda „český národ“ mohl za daných okolností s kolektivní vinou predikovanou Národní frontou také nesouhlasit. Tuto pasáž Kvaček doplňuje argumentem, že: Souhlas s odsunem německého obyvatelstva z Československa, Polska a Maďarska se stal součástí protokolu Postupimské konference, jehož příslušnou pasáž cituje.³⁸ Benešovu roli v poválečné třetí republice Kvaček prezentuje ve zkratce poměrně příznivě pro poválečného prezidenta: Prohlásil se za nadstranického prezidenta, ale měl málo pravomocí a vlivu. Zůstával však symbolem demokracie. Demokraté mu v únoru 1948 svěřili boj s komunisty. Beneš chtěl střetnutí

³⁷ Tamtéž: s. 170–171.

³⁸ Tamtéž, s. 175–176.

vybojovat parlamentárně, to ale už dlouho nešlo. Chvilí vzdoroval, pak přijal to, co si nadiktoval jako „vládní řešení“ komunistický vůdce a premiér Gottwald.³⁹

Věra Olivová píše v úvodu své propagační brožury o Společnosti Edvarda Beneše (jejíž je předsedkyní): *Vznikla v nové svobodě jako pocta muži, který v turbulencích první poloviny 20. století patřil k zakladatelům nového československého státu, byl jeho obhájcem, obráncem i obnovitelem a padl roku 1948 spolu s pádem jeho demokracie.⁴⁰* V této brožuře se také zmiňuje o kritikách Edvarda Beneše v době po pádu komunismu – ovšem nepřesně či spíše zcela chybně – nikoli v souvislosti s třetí, ale s první československou republikou: *Bezprostředně po sametové revoluci se ve vnitřním vývoji republiky projevíly spontánní snahy navázat na demokratickou linii první republiky. Velmi záhy se však začal prosazovat opačný směr: kritika demokratických tradic, kritika první republiky a jejích představitelů, která dospěla až k odmítání vzniku československého státu a jeho existence.* Tuto tezi a její argumentační vyvrcholení (*Negativní stanovisko k demokratickým tradicím proniklo téměř do celé publicistiky a do sdělovacích prostředků.*) nelze označit jinak, než jako zároveň nepravdivou a nesmyslnou.⁴¹ Olivová dále prezentuje činnost Společnosti Edvarda Beneše, mimo jiné píše o vydávání bulletinu, knihovnici a přednáškové činnosti, jakož i o zásluhách na vztyčení prezidentovy sochy na Loretánském náměstí v Praze v roce 2005 nebo spolupráci na výstavbě památníků ve Štětí, Aši, Teplicích, Sezimově Ústí, Zlíně, Žatci, Kuřimi, Hřčavě,

³⁹ Tamtéž, s. 170. S ohledem na Benešovu poválečnou pravomoc vydávat významné legislativní normy (dekrety), jakož i na další skutečnosti (například prohlášení v nejkritičtější chvíli, že bez Gottwalda a komunistů si vládu nedokáže představit) je Kvačková formulace opět nepřesná.

⁴⁰ OLIVOVÁ, Věra: *20 let Společnosti Edvarda Beneše*, Společnost Edvarda Beneše, Praha 2010, s. 5. Autorka, (nar. 1926) byla v době vydání citované publikace předsedkyní Společnosti Edvarda Beneše (zvolena v roce 1991). V období komunistického režimu působila jako historička a pedagožka, v roce 1950–1951 byla zaměstnána v Politickém archivu kanceláře prezidenta republiky, poté pracovala jako asistentka a odborná asistentka na Vysoké škole politických a hospodářských věd a od roku 1954 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, v roce 1964 byla jmenována docentkou.

⁴¹ Tamtéž, s. 14–15. Olivová si zde plete kritiku dílčích aspektů prvorepublikové politiky, která je mimochodem právě podle liberálnědemokratických tradic legitimní, s odmítnutím politického systému „prvorepublikové“ liberální demokracie. Kromě toho Československo a posléze i Česká republika po listopadu 1989 systém liberální demokracie zcela jednoznačně a konsensuálně přijaly. K tomu je nutno ještě dodat, že prvorepublikový i polistopadový československý politický systém byl (je) zásadně odlišný od nemnoha publicisty a historiky kritizovaného systému třetí československé republiky.

Doubřavici nad Svitavou a Brně. Svoji brožuru Olivová uzavírá výzvou k propojení historiografie s politikou: *Poznávání díla Edvarda Beneše je však nejen vědeckým, ale i politickým úkolem. Zpochybňováním tohoto díla a jeho falešnou desinterpretací je totiž zpochybňována i sama existence Československa, státu, jehož byl Edvard Beneš – spolu s Masarykem – tvůrcem, představitelem a obhájcem.*⁴² Tato výzva k zpolitizování historie a společenských věd obsahuje v jedné větě vedle nepodstatné etymologické nejasnosti (autorka měla patrně na mysli buď falešnou interpretaci, nebo desinterpretaci) ještě druhou etymologickou nepřesnost. Olivová totiž podsouvá Benešovým odpůrcům úsilí o zpochybnění samotné existence československého státu. S nadsázkou mohu konstatovat, že o něco takového se nepokusili ani (v souladu s naplňováním doktríny marxismu-leninismu) „všehoschopní“ komunističtí historikové či historikové v komunistických službách, kteří sice byli schopni „vykládat“ dějiny pomocí vyretušovaných fotografií, ale na „retuš“ existence celé státní jednotky v konkrétním období si přece jen netroufli. Profesorka Olivová se ovšem nejspíše jen ne zcela přesně vyjádřila a má na mysli zpochybňování smysluplnosti či správnosti státního modelu vniklého po první světové válce, které je ovšem zcela legitimní tezí a legitimní součástí akademické i veřejné diskuse.⁴³ Nelze než dodat, že národněfrontovní a komunistický pohrobek prvorepublikového Československa v době vydání citovaného textu Věry Olivové neexistoval už čtyřicet, resp. dvacet let, a jeho „retro“, tj. „polistopadové“ Československo neexistovalo už osmnáct let.

Vědeckými a politickými souvislostmi Benešovy politické praxe a společenskovědní teorie se v souladu s doporučením a v souznění s interpretačními postoji Věry Olivové zabývá Jindřich Dejmek. V závěru svého dvoudílného biografického eposu o Edvardu Benešovi vyzdvihuje jeho pozitivní roli v českých dějinách a o její historiografické reflexi píše: *Pro většinu českých*

⁴² Tamtéž, s. 28.

⁴³ Olivová zaměnila pojmy a historiograficky i politologicky zcela legitimní kritický pohled na vznik a uspořádání československého meziválečného státu zaměnila za popírání jeho existence.

historiků Beneš zůstává – také v návaznosti na ideový odkaz poúnorového demokratického exilu i liberálních západních autorů – velkou postavou moderní české historie, která, jak výstižně napsal profesor Robert Kvaček, takřka personifikuje český historický osud minulého století. Majorita domácích autorů, studujících různé stránky jeho aktivity, jej oprávněně chápe jako demokratického politika socialistické orientace, který vedle T. G. Masaryka nejvýrazněji přispěl k položení solidního základu tradice moderní demokratické československé a české státnosti. Dodnes ovšem nechybí ani jeho vášniví protivníci, pro které je například „lokálním diktátorem“, či – jak napsal jeden německý historik [jedná se o renomovaného historika Hanse Lemberga, pozn. aut.] – válečným zločincem takřka srovnatelným s Hitlerem či Stalinem. Podobné zjednodušující soudy pramení evidentně především z politické orientace příslušných autorů, v neposlední řadě z jejich vztahu k modernímu československému státu, částečně pak, zvláště v případě tzv. historizujících publicistů, i z malé znalosti příslušné dějinné materie, o jejíchž širších souvislostech a složitosti nemají často ani tušení.⁴⁴

Na kritiku poválečného Československa Dejmek v citovaném díle reaguje jako na kritiku vysídlení sudetských Němců a sugeruje přitom čtenáři, že za takovými postoji (z historiografického pohledu diletantskými) stojí provázanost příslušných kritiků s německými či rakouskými politickými kruhy. Píše: *Tzv. historizující publicistika, často se pramálo starající o novější historická bádání, vytvářela ve sledovaném období jiný obraz nejen samotného druhého prezidenta, ale i státu, který vedl a reprezentoval. [...] V obraze Československa poválečného byla pak zjednodušeně spatřována jen ouvertura k příštímu stalinistickému režimu, přičemž za nejzásadnější byl – přesně v duchu interpretací sudetoněmeckých vysídlenců – vyzdvihován transfer většiny českých*

⁴⁴ DEJMEK, Jindřich: *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část druhá. Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935–1948)*. Univerzita Karlova a Nakladatelství Karolinum, Praha 2008, s. 702. Autor (nar. 1965) byl v době vydání citované práce a je dosud vědeckým pracovníkem Historického ústavu Akademie věd ČR.

Němců, někdy dokonce kauzálně (ovšem ryze spekulativně) spojovaný s následujícím vítězstvím stalinistů. [...] Politický instrumentalismus těchto ataků, přerůstajících občas od sklonku devadesátých let do skutečných „protibenešovských“ kampaní, lze přitom jednoznačně dokázat již tím, že byly vyvolávány většinou výroky politiků či deklaracemi politických seskupení v sousedním Německu (v menší míře Maďarsku a Rakousku). [...] Jistého vrcholu přitom dosáhly v letech 2002–2004 a znovu v souvislosti s projednáváním předlohy, podle níž se Beneš zasloužil o československý/český stát – mimochodem tvrzení, které je ve světle faktů naprosto nevyvratitelné.⁴⁵

V závěrečné pasáži své *Politické biografie českého demokrata*, aniž by ovšem uvedl konkrétní příklady jím degradovaných publicistických výstupů, přirovnává Benešovy kritiky k českým komunistickým propagandistům. S někdejší propandistickým pojetím „historiografie“ ovšem sám splývá volbou své argumentace a dikce, když píše: *Účelem předkládané životopisné studie o druhém československém prezidentu rozhodně nebylo vést polemiku s podobnými publicistickými „kritikami“.* Velká část z nich by za to ostatně ani nestále nejen pro svůj pokleslý obsah, ale především proto, že konkrétní fakta, často vytrhávaná z dobového kontextu, jejich autorům slouží jen jako berlička k podepření jejich vlastních apriorních, politicky motivovaných konstrukcí velmi podobně jako kdysi českým stalinistům v padesátých letech. Někteří tzv. publicisté se ostatně od těchto „soudců“ (a ve skutečnosti vulgárních falšovatelů) moderní historie neliší ani tím, že si občas přizpůsobují nejen faktografickou interpretaci, ale dokonce i pramenné citace.⁴⁶ Na rozdíl od výše citovaného nevkusného osočování Dejmkovi nevytýkám, že propaguje vlastní interpretační schéma sympatizující s Benešovou politikou, ani to, že je roubuje na politiku současnou, s jejímž pojetím tzv. moderní české státnosti se, jak vyplývá z jeho textu, identifikuje. V tomto smyslu alespoň čtenáři upřímně a

⁴⁵ Tamtéž, s. 721.

⁴⁶ Tamtéž, s. 721.

výstižně prezentuje svůj profesní *modus operandi* a zároveň ho informuje o podstatě moderní české státnosti: *Historik, stojící politicky na platformě moderní české státnosti, však dá bez ohledu na toto právo [právo historika podrobit kritické analýze jednotlivé kroky zkoumané osobnosti] za pravdu tvrzení tzv. Lex Beneš, podle něhož se tento muž zasloužil o stát.*⁴⁷

V intencích citovaných premis Dejmek v druhé části *Politické biografie českého demokrata* interpretuje Benešovo válečné zahraniční a poválečné působení (vyjma „povinné“ dílčí výhrady) veskrze kladně. Ani Benešovu politiku, ani podobu obnoveného státu přitom nespojuje s vítězstvím komunismu, ale vynáší je naopak jako Benešův triumf a svůj historiografický trumf. Píše: *Roky druhé světové války, jež byly současně obdobím nového československého odboje za obnovu československého státu, byly nesporně i Benešovými hvězdnými léty. [...] Jeho finální výsledek si přitom nezadal s triumfem Masarykovým, i když situace v sobě v momentu Benešova triumfálního návratu do vlasti v květnu 1945 jistě skrývala – ovšem především z důvodů objektivních okolností, neovlivnitelných politikem menšího státu – zárodky příští československé tragédie, nastavší o tři roky později.*⁴⁸ V této souvislosti dále Benešovu prosovětskou orientaci „vysvětluje“ obdobně jako výše citovaný Kvaček pomocí Benešovy scestné argumentace: *Beneš očekával od paktu se SSSR nejen zajištění státu proti případné nové německé agresi, ale spatřoval v ní též pojistku proti vměšování Moskvy do vnitřních záležitostí obnovené republiky.* K tomu Dejmek přidává další obtížně udržitelné teze, když adoruje Benešovu válečnou anabázi jako vítězství a jeho prosovětskou (a tím i prokomunistickou) politiku prezentuje jako obranu proti potenciální německé agresi a zároveň jako úspěšné lokální oddálení fatalistického důsledku poválečného velmocenského rozdělení sfér vlivu o tři svobodné roky pro Československo. Píše: *Beneš se přes tyto komplikace vracel do vlasti jako vítěz,*

⁴⁷ Tamtéž, s. 722.

⁴⁸ Tamtéž, s. 713.

*který dokázal prosadit nejen obnovu republiky v podstatě v jejích předmnichovských hranicích (jedinou výjimkou tu byla sovětská anexe Podkarpatska), ale navíc v ní zajistit jako v jediné zemi na východ od poraženého Německa alespoň neúplnou demokracii včetně reálného politického i kulturního pluralismu.*⁴⁹

O Benešově roli na počátku krátké doby třetí republiky Dejmek píše: *Největším trumfem demokratických sil obnovovaného Československa však byla – aspoň v tomto momentu – právě osobnost navrátilšího se prezidenta, který se tehdy těšil především v řadách české veřejnosti snad nejvyšší možné míře popularity i prestiže, bezprostředně navazující na jeho roli národního vůdce v protiněmeckém odboji. Benešovu válečnou a poválečnou prosovětskou politiku hodnotí v souvislosti s poválečnými léty – jak je již zmíněno výše – jako úspěch, který zajistil nekomunistickým politikům Národní fronty reálný vliv na život státu. Aniž by se ovšem hlouběji zamýšlel nad tím, co tento vliv a tato politika přinesla většině občanů v době třetí republiky a do budoucna, píše: Právě komparace s tragickým osudem polských národních vůdců, jimž – stejně jako desetitisícům vojáků polských vojsk na Západě a v Itálii – většinou nebylo dopřáno vrátit se domů (či skončili ve stalinských gulazích), přitom ukazuje, že Benešova „proruská“ politika, korunovaná jeho závěrečnou cestou do Moskvy, měla alespoň zatím úspěch. [...] Na rozdíl od Poláků (o Jihoslovanech nemluvě) však čeští a slovenští demokraté udrželi reálný vliv na většinu podstatných sektorů státního života, ba v některých – např. v diplomacii – stále jednoznačně dominovali.*⁵⁰ Benešovo jednání krátce před pádem třetí republiky Dejmek vysvětluje: *Ať již byl Beneš o riskantním kroku svých stoupců předem informován či ne, vzhledem k celkové situaci v zemi měl pramalé možnosti jeho výsledek [boje o příští charakter státu] ovlivnit. Velkou roli v jeho akceptování*

⁴⁹ Tamtéž, s. 716.

⁵⁰ Tamtéž, s. 526.

*navenek legalistického vyústění krize podle scénáře komunistů hrála obava z občanské války a především rysující se hrozby sovětské intervence.*⁵¹

Mimořádně významnou problematikou exilového československo-polského spojení, ale i širším kontextem československé zahraniční politiky v době druhé světové války se podrobně zabývá Jan Němeček v monografii *Od spojení k roztržce*. V jejím závěrečném souhrnu uvádí, že nikdy nebyl obhájcem Benešovy válečné politiky vůči Polsku nebo jiným zemím, ale po důkladném studiu problematiky dospěl k tomu, že byla ve své době maximem možného. Přesto či právě proto jeho monografie vyznívá jako jednoznačná obhajoba Benešovy politiky – a to často s pomocí problematické a místy až absurdní argumentace. K československé válečné zahraniční politice a jejímu prosovětskému zaměření Němeček vznáší řečnickou otázku, zda k Benešem vytyčenému směru existovala alternativa. Na tuto otázku vzápětí odpovídá další naznačenou otázkou, zda by taková potenciální alternativa nenadělala ještě více škody.

O Benešově odklonu od Poláků a příklonu k Sovětům Němeček píše: *Řada dosavadních prací, které na téma československo-polských vztahů vznikly, se zakládá na opakování starých tezí o Benešově sovětofilství, neupřímnosti jeho politiky k Polsku a dalších, bohužel až příliš často opakovaných tezí, které se jen málokdo pokusil potvrdit (či vyvrátit) na základě pramenného výzkumu. [...] Nejsem a nikdy jsem nebyl obhájcem Benešovy zahraniční politiky, ať už se týkala kterékoliv země. Ale ani po řadě let bádání jsem nedošel k jinému závěru, než že jeho politika byla ve své době, za tehdejších podmínek, maximem možného. [...] Musel se stále od samého počátku války – stejně jako Poláci i ostatní menší evropské země – vyrovnávat s drsnou realitou politiky velmocí, ať už se to týkalo jednotlivých kroků v mezinárodním uznání československé vládní reprezentace či otázky restituce československých předmnichovských hranic. Je zřejmé, že ačkoliv byl na počátku války v nevýhodnějším postavení oproti vládě*

⁵¹

Tamtéž, s. 719.

*polské, dokázal v průběhu nelehkých šesti válečných let obrátit kartu zcela ve svůj prospěch. A tady je nutno zdůraznit, že tak nečinil na úkor polského exilu.*⁵²

Odmítavý postoj československé vlády vůči polskému požadavku na obnovení hranic před sovětským vpádem v září 1939 a československé uznání polské prosovětské loutkové „lublinské“ vlády Němeček legitimizuje argumentem, že v opačném případě – totiž, kdyby jim to mělo přinést obdobný zisk – by se Poláci zachovali stejně, to je prosovětsky a protičeskoslovensky.⁵³ Zastává názor, že to byla politika velmocí, která rozbila středoevropskou konfederaci, přičemž Benešův příklon k Sovětům, podlézání Stalinovi a opuštění Poláků podle vůle sovětského diktátora hodnotí jako průzračnou politiku. Píše: *Nelze však tvrdit, že Beneš byl proti konfederaci na základě několika výroků vytržených z několika málo dokumentů. [...] Důležité však nejsou výroky pronesené často privátně (ty byly na obou stranách značně ostré), ale konkrétní jednání ve vzájemných vztazích. A zde nemůže polská strana Benešovi nic vyčítat, neboť československý prezident se snažil hrát průzračnou politiku nejen vůči Polákům, ale i vůči Britům, Američanům a Sovětům.*⁵⁴ O Benešově „průzračné“ a vůči Polsku údajně seriózní politice Němeček uvádí, že byla činěna pod tlakem velmocí. Nezmiňuje však, že tlak západních velmocí spočíval v odmítnutí Benešova nesmyslného požadavku na kontinuitu jeho prezidentství a v kontextu doby i dalšího neúnosného požadavku na uznání předmnichovských hranic. A zároveň nepoukazuje na to, že tlak Sovětů (mimo jiné ve věci československo-polské spolupráce) byl nevyhnutelným důsledkem Benešovy snahy získat (vysloužit si) Stalinovu podporu.

Benešovy zásadní omyly proti opodstatněným námitkám konkurenčních politiků, které Beneš v exilu různými zpravidla zákeřnými ataky eliminoval, Němeček prezentuje jako politický realismus: *Objevují se i argumenty, že někteří z Benešových politických protivníků poukazovali na sovětskou hrozbu již*

⁵² Tamtéž, s. 300–301.

⁵³ Tamtéž, s. 295.

⁵⁴ Tamtéž, s. 296.

dříve. Byl to především starý Benešův politický soupeř, bývalý premiér Milan Hodža, který za svého pobytu v USA v zimě 1943/1944 zaslal State departmentu memorandum Evropa na křižovatce cest (Europe at the Crossroads), v němž varoval před Stalinovou neoimperiální politikou, opřenu o sovětský vojenský faktor. Varoval také před nebezpečím rozvíjení komunismu prostřednictvím komunistických stran v jednotlivých zemích. [...] Všechny tyto Hodžovy názory byly z pohledu dalšího vývoje nepochybně správné a předvídaté, dalo by se říci nadčasové, ale hlavním Hodžovým záměrem bylo upozornit na nebezpečí budování sfér zájmů, tedy přesně na to, co velmoci na konci války připravovaly. A zde je základní rozdíl: teoreticky správné Hodžovy názory nemohly být uskutečněny v realitě vývoje konce druhé světové války. Zde naopak měla přednost Benešova praktická politika, jež vycházela z možností, které jí skýtal vývoj mezinárodní situace.⁵⁵ Je přitom nutno zdůraznit, že primárním cílem pro Beneše bylo zastavit Drang nach Osten, tedy německou expanzi na východ, kde prvními terči i do budoucna stále zůstávaly Československo a Polsko. Eliminování stálého ohrožení ze strany Německa byl jeden z důležitých faktorů, které limitovaly Benešovu východní politiku. Nespornou roli zde hrálo i Benešovo pojetí pozitivní slovanské politiky, z něhož vycházela i snaha o praktickou realizaci v podobě československo-polsko-sovětské smlouvy.⁵⁶

Přípravu politického režimu poválečného státu Němeček poněkud překvapivě (také by bylo možno říci absurdně) prezentuje jako aktivitu (a odpovědnost) nekomunistických národněfrontovních politiků – po Benešově vítězném válečném tažení a bez jeho účasti. Píše, že *si všechny složky odboje uvědomovaly nutnost hlubokých vnitropolitických změn v poválečném Československu, a proto také bez výraznějších připomínek souhlasily s Košickým vládním programem, s nímž Beneš neměl příliš společného. Byl přece návrhem komunistů, jenž byl akceptován zástupci ostatních politických stran na jednáních*

⁵⁵ Tamtéž, s. 299.

⁵⁶ Tamtéž, s. 299.

v Moskvě. *Personální obsazení košické vlády (byť samozřejmě jmenované prezidentem) vycházelo opět prioritně z jednání politických stran. Beneš – za cenu podlomení svého zdraví – dovedl zápas za obnovení Československa do vítězného konce. Pak záleželo na tom, jak se bude vyvíjet poválečná republika po ustavení Prozatímního národního shromáždění a po volbách v roce 1946.*⁵⁷

Jindřich Dejmek společně s Janem Němečkem zaštitili jako historikové populárně-naučnou publikaci širšího autorského kolektivu z roku 2002 nazvanou *Cesta k dekretům a odsunu Němců*. Více než rozbor obsahu samého napoví o názoru autorů na poválečné vysídlení sudetských Němců a na princip kolektivní viny na základě národnostní příslušnosti citace z „prologu“ uvedeného na záložce knihy, jímž je výňatek z projevu Edvarda Beneše k obětem nacistické perzekuce v Praze 14. prosince 1945. Stojí zde mimo jiné: *Říkal jsem vám při jiných příležitostech, že máte všechno zaznamenat a povědět, co jste zažili ve svých vězeních a koncentračních táborech. Ne snad proto, abyste vyložili nám všem svá utrpení, ale proto, abyste se znovu mohli bránit, až oni začnou s tou svou „očisťovací“ kampaní. [...] Že začnou, o tom buďte přesvědčeni. A konečně přijdou opět, aby od očisťování přešli k útoku. Bude to nová reakce, která opět spojí útok na pokrok sociální s útokem na naši svobodu národní a lidskou.* Kontext tohoto vstupního citátu působí – alespoň na toho, kdo není stížen úzkostlivými obavami z návratu k poměrům před druhou světovou válkou či obdobou po válce propagovaného extrémního nacionalismu –, jako by si autoři neuvědomovali skutečnost, že se Evropa i česká společnost v průběhu více než půlstoletí od vyslovení citovaných Benešových slov (a vydávání „Benešových dekretů“) podstatně proměnily.⁵⁸

⁵⁷ NĚMEČEK, Jan: *Od spojení k roztržce*. Academia, Praha 2003, s. 298. Autor (nar. 1963) byl v době vydání citované práce a je dosud vědeckým pracovníkem Historického ústavu Akademie věd ČR.

⁵⁸ NĚMEČEK, Jan a kol.: *Cesta k dekretům a odsunu Němců*. Litera Bohemica, Praha 2002.

Vybrané pasáže z textů historiků „druhé“ interpretační skupiny

Václav Vaško se v celkem pěti svazcích svých stěžejních děl *Neumlčená* (1990) a *Dům na skále* (2004, 2007, 2008) zaměřil na osud římskokatolické církve v období vlády komunismu v Československu – v obou případech začíná jeho sága úvahami o událostech v poválečné třetí republice. V prvním dílu monografie *Neumlčená* Vaško upozorňuje na problematičnost třetí republiky, ale ve své interpretaci přisuzuje vinu za její „nedostatky“ vesměs komunistům a hájí nekomunistické exponenty Národní fronty, přičemž se dostává do roviny fabulace. Píše: *Demokraté si uvědomovali nebezpečí skryté v pojmech „Národní fronta“ a „lidová demokracie“, věřili však, že národ vychovaný masarykovsky chápanou demokracií doma mnohé zkoriguje. Utěšovalo je též, že už v průběhu moskevských jednání se jim podařilo „dostat do komunistického návrhu některé postuláty, které vesměs směřovaly k tomu, aby byly posíleny záruky pro zachování parlamentní demokracie. Jenže výsledkem moskevských jednání byl podkopán samotný princip demokracie, když na nátlak komunistů byly z příštího politického života vyřazeny tzv. pravicové strany“⁵⁹ [...] Není asi spravedlivé obviňovat demokraty, že v Moskvě před komunisty zcela kapitulovali. Prohlášení Košického vládního programu, že všechna moc pochází z lidu, náleží k pojmu demokracie.⁶⁰*

K vysídlení Němců a k principu kolektivní viny se však Vaško staví – bez obdobného pardonu k nekomunistické části politického spektra – od počátku devadesátých let odmítavě: *Vyhánění Němců z domovů nepříznivě ovlivnilo náboženský život nejen v německých, ale i v národnostně smíšených obcích. Bez souhlasu církevních úřadů a dříve, než mohly být vydány úřední směrnice, vypudily některé místní národní výbory z far duchovní správce německé*

⁵⁹ VAŠKO, Václav: *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce. I.* Zvon, Praha 1990, s. 13. Autor (nar. 1921) byl v době vydání citované práce vedoucím České katolické charity. Po skončení druhé světové války působil v diplomatické službě jako atašé v Moskvě, v roce 1949 byl odvolán a v roce 1951 byl z Ministerstva zahraničních věcí propuštěn, v letech 1953–1960 byl politickým vězněm komunistického režimu, poté pracoval jako dělník, pracovník katolické charity a korektor.

⁶⁰ Tamtéž, s. 14.

národnosti, i když dokonale ovládali český jazyk a s nacisty neměli nic společného.⁶¹ [...] Lze pochopit, že šestiletá bezmocnost národa vyústila až v nezřízený hněv, i to, že se odevšud volalo po spravedlivé odvetě. Bylo však nemorální a nestátnické, jestliže ústavní činitelé a sdělovací prostředky nenávisť ještě rozdmýchávali, místo aby usměrňovali hněv národa pozitivním směrem, k práci na poválečné obnově.⁶² [...] Očista republiky od Němců byla agitačním šlágrelem národně socialistické strany. Československá strana lidová byla zdrženlivější, i když se nedá říci, že by politici katolíci zcela vybočovali z řady protiněmecké hysterie. Vynikali v tom „koncentráčníci“, mezi nimi i několik kněží [...] Myšlenkový zmatek a žurnalistický blábol naplňovaly úzkostí křesťansky smýšlející lidi, že opět zahajujeme svobodný státní život hříchem. V porovnání se zločiny proti lidskosti, kterých jsme se dopustili na Němcích, bylo stržení Mariánského sloupu v roce 1918 menším rouháním. To, že se Němci dopustili na nás jiných zločinů proti lidskosti, že nacisté plánovali vysídlit Čechy na Sibiř a vyčistit střední Evropu od ohniska „husitsko-bolševického rozkladu“, jsou jejich hříchy a nás to nijak nezbavuje viny.⁶³ Dále poukazuje i na nespravedlnosti související s retribucí: A do vězení (po vydání retribučních dekretů) putovaly stovky lidí, tentokrátě Čechů, po právu i proti právu jako oběti lidské zloby nebo hlouposti. [...] Začátkem června 1945 spáchal sebevraždu profesor Karlovy univerzity Josef Šusta. Nesnesl obvinění z kolaborace. Přitom právě on využil svých nevyhnutelných úředních styků s Němci k záchraně českého středního školství, jemuž hrozil osud vysokých škol.⁶⁴

V úvodu trilogie *Dům na skále* je patrný Vaškův částečný názorový posun směrem ke snížení tolerance vůči nekomunistickým exponentům Národním fronty. Nebere si také servítky při charakteristice podstatných aspektů a důsledků politického režimu třetí republiky. Píše: *Komunistická totalita*

⁶¹ Tamtéž, s. 28.

⁶² Tamtéž, s. 29.

⁶³ Tamtéž, s. 31.

⁶⁴ Tamtéž, s. 31.

v Československu se sice v plné míře projevovala až po únoru 1948, ale zrála už od konce války, kdy náš londýnský demokratický exil kapituloval před agresivitou moskevského komunistického exilu. Skutečná demokracie (bez atributů) byla nahrazena jakousi pseudodemokracií označenou za „lidovou“. Pluralistický politický systém byl zaměněn za jakousi „Národní frontu“, instituci neústavní, vymyšlenou v Moskvě komunistickou internacionálou. Národní fronta si osobila právo rozhodovat, v jaké šíři demokracii připustí, a tak nepovolila činnost demokratické pravice (agrárníků, živnostníků, národních demokratů a tak dále). [...] Měli by ale komunisté šanci zvítězit, kdybychom své morální vítězství nad nacisty neznehodnotili vlastními hříchy? Proti Němcům jsme uplatnili princip kolektivní viny. Při jejich odsunu se lůza dopouštěla zločinů proti lidskosti, které navíc byly amnestovány. Hon na kolaboranty se měnil ve vyřizování osobních a stranickopolitických účtů, přičemž skuteční viníci nalézali často azyl v KSČ či v útvech ministerstva vnitra. Různé formy vyvlastňování majetku nás naučily krást, špatně hospodařit a lenošit. Obzvlášť zlá byla ztráta právního vědomí a citu pro spravedlnost.⁶⁵

Tomáš Staněk, jehož zásluhou je rozsáhle a spolehlivě zdokumentován proces poválečného teroru a následného vysídlení a vyvlastnění sudetských Němců z Československa, završuje v současné době své dílo monumentálním výzkumným a publikačním projektem *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951*, na jehož vedení se spolu s ním podílí Adrian von Arburg a Tomáš Dvořák. V úvodu ke druhému dílu šestidílné edice upozorňují Staněk se svým švýcarským spoluautorem von Arburgem na rozsáhlé poválečné změny, jejichž počátek datují rokem 1938 a naznačují přitom – mimochodem v souladu s výše zmíněnými Kaplanovými premisami –, že s nimi byla srozuměna většina Čechů a Slováků. Píší: *V poměrně krátkém čase se tehdy odehrálo tolik zásadních změn, jež hluboce zasáhly do hospodářského, sociálního, politického*

⁶⁵ VAŠKO, Václav: *Dům na skále 1. Církev zkoušená, 1945 – začátek 1950*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2004, s. 12–13.

a národnostního uspořádání společnosti, že lze nepochybně hovořit o jednom z nejvýznamnějších předělů v české historii 20. století. [...] Přitom je ovšem nutno mít na paměti, že leckteré procesy navazovaly po válce více méně plynule na poměry, jež se s pozoruhodnou dynamikou začaly měnit již za druhé republiky a nacistické okupace. Také jen s přihlédnutím k předchozímu období lze vysvětlit odhodlání většiny obyvatelstva a politických elit poválečné republiky uskutečnit dalekosáhlé a pronikavé reformy.⁶⁶

Tyto „reformy“ analyzují v kapitole Politický systém Národní fronty a prosazení koncepce národního státu, přičemž ovšem s až kontraproduktivní „neustranností“ vůči politickým hybatelům podsouvají „lidu“ opět v Kaplanových intencích očekávání, která nemohou prokázat a která jsou kromě toho i tak z hlediska legitimacy „refořem“ nerelevantní. Píší: *Záměry transformovat sociálně ekonomické struktury a národností složení obnoveného státu se mohly opřít o podporu téměř všech relevantních politických sil zastoupených v exilu i domácím odboji. Také většina obyvatelstva ve vlasti očekávala, že po osvobození dojde nejen k radikálnímu vyrovnávání s nedávnou minulostí, ale že budou současně schválena a v praxi prosazena opatření vedoucí k nastolení co nejširší demokracie, k dosažení větší míry sociální spravedlnosti, k účinnějšímu zajištění bezpečnosti republiky a v neposlední řadě též k „zjednodušení“ v ní existujících národnostních poměrů. Ačkoli byl „socialismus“, ať již jako pojem a teorie nebo jako prakticky realizovatelný model organizace společnosti, vnímán po válce československou veřejností různě, což se týkalo také představ o konkrétních cestách, jež by k němu měly vést, zůstává neoddiskutovatelným faktem, že šlo o koncept, jenž se zejména v českých zemích těšil dosud nebývalým sympatiím. Naděje spojené s pokusy o etablování nějaké formy „československého/českého“*

⁶⁶

ARBURG von, Adrian a STANĚK, Tomáš (eds.): *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951. Dokumenty českých archivů. Díl II. Svazek 1. Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování.* Zdeněk Susa, Středokluky 2010, s. 12. Tomáš Staněk (nar. 1952) v době komunistického režimu působil od roku 1977 a působí stále jako historik ve Slezském zemském muzeu v Opavě.

socialismu, případně „lidové“ nebo „socializující“ demokracie, se nepochybně staly jedním z nejdůležitějších hybatelů vnitropolitického dění v republice. Svůj vliv na to měly nejen tendence svědčící o příklonu k levicovým vizím a řešením v celoevropském měřítku, jenž vyvěral ze zklamání minulé éry liberálního kapitalismu a z válečných frustrací, ale speciálně v českém prostředí též do značné míry tradiční preference „sociální otázky“ (včetně náchylnosti k sociálnímu rovnostářství nebo sociálnímu konstruktivismu) a koneckonců i ještě bezprostředně doznívající dopady některých sociálních opatření z doby okupace, jež vyvolaly různá očekávání a současně podněcovaly soupeření v této oblasti. Podobu tzv. národní a demokratické revoluce, jak bylo období od května 1945 do února 1948 označováno komunistickou historiografií, každopádně významně spoluutvářel zesílený sociální radikalismus, jehož konsekvence měly trvalejší účinek.⁶⁷

Úvodní nepřilíš vydařenou recepci vzniku třetí republiky Staněk s von Arburgem dále doplňují poněkud kostrbatou charakteristikou formulačně uhlazených a významově jasných rysů *Košického vládního programu*. Píší: *Z ústavněprávního hlediska nešlo o nějaký jednoznačně závazný dokument, nýbrž o jakýsi katalog základních cílů a úkolů vládní exekutivy pro nejbližší období, jenž se však se souhlasem všech politických subjektů zúčastněných na jeho tvorbě stal fakticky nedotknutelnou politickou směrnicí. Naplňování vládního programu jako fundamentu nového uspořádání poměrů v obnoveném státě již ovšem v některých nikoli nepodstatných otázkách nebylo plně slučitelné s formálně stále ještě platnou ústavou republiky. Faktické suspendování jejích důležitých součástí bylo jakýmsi veřejným tajemstvím a zdůvodňovalo se v první řadě mimořádností po skončení války vzniklých podmínek.⁶⁸* S ohledem na význam celého projektu Staňka a spol. a poctivé úsilí, které za ním stojí, se jeví zakulacená formulace: *naplňování vládního programu již ovšem v některých*

⁶⁷ Tamtéž, s. 34.

⁶⁸ Tamtéž, s. 37–38.

nikoli nepodstatných otázkách nebylo plně slučitelné s formálně stále ještě platnou ústavou republiky jako, kulantně řečeno, neobratná.

V kapitolách týkajících se předmětu celého projektu, tj. souvislostí a okolností vysídlení sudetských Němců z Československa, se již formulace a soudy autorů precizují a přinášejí hutný a spolehlivý úvod k ojediněle a záslužně monumentálně zpracovanému tématu. V první části kapitoly nazvané *Vzestup radikálního nacionalismu* autoři – do jisté míry v rozporu se svými předchozími premisami – poukazují na odpovědnost prezidenta a dalších nekomunistických (a samozřejmě i komunistických) politiků Národní fronty za rozdmýchávání společenské atmosféry vedoucí k brutálnímu řádění kriminální spodiny společnosti: *Dosud není příliš uspokojivě zodpovězena zásadní otázka, zda veřejné projevy československých politiků obsahující na přelomu dubna a května 1945 přímé výzvy k nekompromisnímu řešení „německé otázky“ pouze reagovaly na radikalizaci nálad obyvatelstva, nebo zda si v první řadě kladly za cíl již existující protiněmecké averze ještě více posílit a prohloubit. K zodpovězení této otázky by bylo nutné analyzovat podrobně smýšlení českého obyvatelstva během doby okupace. Dosavadní výzkumy této problematiky se převážně opírají jen o identifikaci stanovisek domácího odboje, jenž představoval sice významný, ale přece jen dílčí a specifický segment české společnosti. Proto by bylo bezesporu žádoucí doplnit dosud získané poznatky rozborem širšího souboru faktů získaných z různých zdrojů. Přesto lze alespoň všeobecně předpokládat, že představy většiny Čechů o tom, co se s „domácími“ Němci po osvobození konkrétně stane, nebyly ještě ani ke konci války zcela jasné. [...] Během dubna 1945 se ve zprávách a komentářích rozhlasového vysílání, jež tlumočilo postoje vlády, ale i v letácích a tiskovinách odboje přinášejících také informace o zásadách vládního programu, objevovaly stále razantnější názory. [...] V svolání košické vlády ze 17. dubna 1945, odvysílaném moskevským i londýnským rozhlasem, se mj. uvádělo: „Jděte účtovat s Němci za všechna jejich zvěrstva a neznejte slitování s německými*

vrahy. Zúčtujte nemilosrdně i se zrádci národa a republiky!“ Takové a další podobné výzvy mohly být v emocemi doslova nabitě atmosféře na rozhraní války a míru přirozeně interpretovány velmi široce, což si vláda rozhodně musela uvědomovat. Pro celou řadu vystoupení a projevů veřejných činitelů z etapy přibližně od poloviny května 1945 bylo příznačné, že v nich chybělo důrazné připomenutí těch formulací vládního programu, jež se zmiňovaly o vynětí některých skupin Němců z dosahu represivních opatření.⁶⁹ [...] Nasměrování represivních a diskriminačních opatření na německé obyvatelstvo bylo nepochybně inspirováno též autoritou Edvarda Beneše. Některé jeho výroky mohly u řady českých lidí vzbuzovat dojem, že ve vztahu k Němcům není shovívavost rozhodně na místě a že i akty násilné povahy jsou vzhledem ke zkušenostem z nedávné minulosti v lecčems omluvitelné. [...] Z balkonu brněnské Nové radnice načrtl prezident před shromážděným davem svůj další program v „německé otázce“ takto: „Nyní se dáme do práce. A budeme dělat pořádek v městě Brně s Němci a všemi ostatními.“ (Potlesk) „Můj program je – já to netajím – že otázku německou musíme v republice vylikvidovat.“ (Potlesk, výborně!). [...] Za čtyři dny po svém brněnském projevu, po svém příjezdu do Prahy 16. května, prezident před shromážděním na Staroměstském náměstí, opět v kontextu naléhavých úkolů obnovy státu, zdůraznil, jak důležitý je radikální postup v této otázce, přičemž své formulace ještě přitvrdil. Nyní již hovořil o nutnosti „vylikvidovat zejména nekompromisně Němce v zemích českých a Maďary na Slovensku, jak se jen likvidace ta dá v zájmu jednotného národního státu Čechů a Slováků vůbec provést. Heslem naším budiž: definitivně odgermanizovat naši vlast, kulturně, hospodářsky, politicky.“⁷⁰

Dále ovšem autoři opět nepříliš šťastně spojují politickou „jednotu“ nacionalistické Národní fronty s údajnou vůlí „lidu“ k nacionalismu (připomínám, že se stejnou relevancí komunisté „lidu“ přisuzovali vůli

⁶⁹ Tamtéž, s. 77.

⁷⁰ Tamtéž, s. 81.

k socialismu sovětského typu). Poukazují v tomto smyslu na „nálady lidu“ ve městech, ale zároveň v protikladu i na odlišné „nálady lidu“ na venkově. Píší: *V československých podmínkách se dobová argumentace ve prospěch radikálního řešení německé otázky ve značné části opírala o koncepci kolektivní odpovědnosti Němců za Mnichov, válku a strádání prožitá během okupace. [...] Důležitým faktorem, který přes postupně narůstající diference v jiných otázkách propojoval stanoviska jednotlivých politických subjektů zastoupených v NF, se stal nacionalismus. [...] Na základě získaných poznatků lze do značné míry oprávněně konstatovat, že se vyostřené antiněmectví stalo důležitým stmelujícím prvkem poválečné české společnosti. S určitou dávkou zjednodušení je možno dokonce tvrdit, že v souvislosti s přijatým způsobem řešení „německé otázky“ bylo během druhé poloviny čtyřicátých let 20. století v českých podmínkách dosaženo takového stupně národního konsenzu, který v českých novodobých dějinách stěží najde srovnání. Protiněmecké nálady silně rezonovaly v širokých vrstvách obyvatelstva. Zejména v řadách politických elit a v městském prostředí panovalo přesvědčení, že problematika existence „nepřátelských“ menšin ve státě musí být vyřešena rychle a rázně a že je k tomu v dané chvíli nejvhodnější příležitost. [...] Nakolik se radikální postup vůči německému obyvatelstvu (včetně principu integrálního vysídlení) setkával se souhlasem i mezi českým venkovským obyvatelstvem, jež představovalo více než polovinu populace a jehož souhlasu věnovaly sdělovací prostředky vycházející v městských centrech zřetelně méně pozornosti, zůstává dodnes otevřenou otázkou. Nelze totiž vyloučit, že v tomto prostředí, jež se přece jen více přidržovalo náboženského života a tradičních hodnot, se poměr k Němcům mohl leckdy utvářet a projevovat v umírněnějších formách.*⁷¹

Dále autoři poukazují na omezení či odepření práv téměř třetině obyvatelstva zdánlivě „osvobozeného“ Československa. Píší: *Z právního hlediska se základem pro poválečné občanské a sociální znevýhodnění téměř jedné třetiny*

⁷¹

Tamtéž, s. 83.

civilního obyvatelstva českých zemí a současně předpokladem pro aplikaci speciálně vůči ní zaměřených represivních opatření stala kvalifikace početných skupin lidí jako tzv. státně nespolehlivých. [...] Pro osoby označené za „státně nespolehlivé“ mělo takové zařazení dalekosáhlé následky. [...] V podstatě šlo o jejich vyloučení ze společenství plnoprávných občanů, což se týkalo nejen Němců a Maďarů, ale rovněž těch osob z řad Čechů, Slováků nebo příslušníků jiných slovanských národností, jež byly v dané době považovány za zrádce národní věci nebo kolaboranty s okupanty.⁷²

V kapitole nazvané *Divoká fáze nuceného vysídlování* Staněk s von Arburgem konkrétně vysvětlují, v čem takové znevýhodnění spočívalo. Mimo jiné uvádějí informace o průběhu vysídlování sudetských Němců před Postupimskou konferencí: *K nejtvrdějším perzekučním zásahům, kterými bylo v prvních šesti měsících války německé obyvatelstvo v českých zemích postiženo, patřilo bezesporu jeho nucené vysídlování. [...] Hned na počátku je třeba uvést, že se vysídlovací akce, které proběhly od května do konce roku 1945, nemohly opřít o žádné závazné mezinárodní úmluvy nebo alespoň písemně fixované dohody se spojeneckými okupačními orgány v Německu. [...] I co se týče vnitrostátní legislativy, postrádala opatření učiněná v rámci „divokého odsunu“ jednoznačný, jasně stanovený zákonný základ.⁷³ [...] Na první pohled může působit překvapivě, že hromadné nucené vysídlování „domácího“ německého obyvatelstva nezačalo okamžitě po osvobození, nýbrž až o několik týdnů později, na přelomu května a června 1945. Do té doby ovšem nebyla nouze o plamenné veřejné výzvy, jež leckdy otevřeně ohlašovaly vynucený odchod Němců z republiky. Samostatné rozkazy přímo nařizující jejich evakuaci vydávala velitelská místa vznikající československé armády již v druhé polovině května. Skutečnost, že československá vláda nechala podle známých pramenů od svého příjezdu do Prahy uplynout více než jeden měsíc do vydání prvních písemných*

⁷² Tamtéž, s. 84–85.

⁷³ Tamtéž, s. 94.

direktiv pro podřízené orgány, které lze vzhledem k jejich obsahu jednoznačně považovat za deportační nařízení, můžeme vysvětlit především tím, že pražská vláda si stále ještě nemohla být jista, zda je RA ochotná převzít do svých okupačních zón v Německu a Rakousku kolony vyhnanců z Československa. [...] Snaha československých představitelů zahájit vysídlování německého obyvatelstva co nejrychleji a v co nejširším rozsahu byla však nepochybná a svědčila o tom, že tento úkol považují za jednu z nejvýznamnějších dobových priorit.⁷⁴

V souvislosti s mírou odpovědnosti ústavních činitelů za tento „divoký odsun“ Staněk a von Arburg píše: *Prezident E. Beneš v interview poskytnutém agentuře Reuters v polovině července 1945 např. tvrdil, že jen „nepatrný počet sudetských Němců byl již deportován. Jsou to však ojedinělé případy, ke kterým došlo v důsledku vzrušení, jež se zmocnilo Čechů v sudetských okresech koncem války.“ Zůstává otázkou, zda prezident těmto slovům sám věřil. Spíše se zdá, že se stejně jako vláda snažil před mezinárodní veřejností takticky mlžit a na skutečný rozsah a okolnosti vysídlovacích operací příliš neupozorňovat. Případná námitka, že o celé věci neměl dostatek hodnověrných zpráv, nemůže obstát. Jak bylo zmíněno výše, byla hlava státu o prvních odsunových akcích informována ústně přímo nejvyššími armádními funkcionáři nejpozději 6. června, přičemž s jejich pokračováním výslovně souhlasila. Prezidentovi, nyní rozhodnému zastánci radikálního způsobu řešení „německé otázky“, jenž svými veřejnými projevy z května a června 1945 nepochybně přispěl k zjitření již tak rozbouřených nálad, byla také jeho vojenskou kanceláří (VKPR) předkládána pravidelná hlášení o průběhu odsunu a dalším dění v pohraničí.⁷⁵*

Autoři dále poukazují na nadřazenost „práva ulice“ během prvních poválečných měsíců spojené s faktickou „bezzákonností“ a akty nezákonnosti: *Paralelně s prvními vysídlovacími akcemi, zabavováním „nepřátelského“*

⁷⁴ Tamtéž, s. 98.

⁷⁵ Tamtéž, s. 108.

majetku a různými diskriminačními zákroky vůči tzv. státně nespolehlivému obyvatelstvu probíhalo v českých zemích také rozsáhlé zatýkání, internování a zajišťování osob považovaných za nějak podezřelé či přímo provinilé. Ve vzrušené dobové atmosféře se přitom v řadách Němců a lidí, na něž se pohlíželo jako na zrádce a kolaboranty, diferencovalo jen velmi málo nebo vůbec ne. Na řádné vyšetření a obvinění těch z nich, kteří byli mnohdy zajištěni pouze na základě povrchních informací a nedoložených udání, se pro nedostatek času a prostředků příliš nedbalo.⁷⁶ [...] Alespoň přibližnou představu o první poválečné etapě internování a zajišťování v českých zemích mohou poskytnout údaje z poloviny srpna 1945. Podle nich tehdy pobývalo v tzv. preventivní a řádné vyšetřovací vazbě kolem 100 500 osob, z toho téměř 70 000 v Čechách a zbytek v Moravskoslezské zemi. [...] Poměry panující v táborech i „pevných“ věznicích v letních měsících roku 1945 byly po všech stránkách hodně neutěšené, v některých případech takřka katastrofální. Provizorní ubytování, nedostatečné stravování, špatná hygiena, selhávající zdravotní péče a namáhavá práce měly často za následek vyčerpání, podvýživu, stoupající nemocnost a úmrtnost zejména oslabených a starších lidí, nezřídka ovšem také malých dětí. Přestože to existující předpisy a řády zakazovaly, docházelo tehdy v řadě táborů a věznic k násilným aktům, nejruznějším šikanám a ponižování, o čemž se otevřeněji psalo či hovořilo jen sporadicky.⁷⁷

V další kapitole nazvané *Počátky retribučního soudnictví* autoři představují souvislosti již „zákonného“ trestání válečných provinilců v rámci tzv. retribučních dekretů prezidenta Beneše: *K nejenergičtějším zastáncům tvrdé retribuce, především pokud šlo o postih domácích zrádců a kolaborantů, patřili za války i po osvobození komunisté. Také oni se přidržovali obecně sdíleného názoru, že meziválečná ČSR nepřestala nikdy právně existovat, z čehož vyplývalo, že takové jednání z období let 1938–1945, jež směřovalo proti její*

⁷⁶ Tamtéž, s. 137.

⁷⁷ Tamtéž, s. 140–141.

*samostatnosti, svrchovanosti, integrity a bezpečnosti, lze při použití příslušné meziválečné a poválečným poměrům přizpůsobené legislativy trestně stíhat. [...] Retribuční zákonodárství a soudnictví mělo bezpochyby „mimořádný“ charakter, jenž však neoddělitelně souvisel s nezbytností dosáhnout spravedlnosti i za zcela výjimečných podmínek. V tomto ohledu nepředstavovala česká (a slovenská) soudní retribuce ve srovnání s jinými evropskými zeměmi, v nichž se vypořádání s válečnými zločiny a zradou stalo naléhavou potřebou, žádnou výjimku. [...] Aplikaci retribučních norem provázely ovšem různé problémy. Jednou z jejich příčin byl charakter uplatňovaných procesních pravidel, která se částečně vymykala dobovým evropským standardům. Ve srovnání se situací v některých jiných evropských zemích představovala jisté československé specifikum skutečnost, že rozsudek soudu první instance byl fakticky nenapadnutelný. [...] Udílené tresty bývaly především zpočátku nepřiměřeně vysoké. [...] Průběh retribuce pochopitelně ovlivňovala dobová společenská atmosféra a promítaly se do něj i faktory politického rázu nebo rozmanité skupinové a osobní zájmy. Dosavadní zjištění týkající se působnosti poválečného retribučního soudnictví v českých zemích ukazují, že patřilo k nejtvrdějším v Evropě, což mj. dokládá i relativně vysoký počet vynesných a provedených rozsudků smrti.⁷⁸ V citované druhé části celé ediční řady, z níž byla prozatím vydána přibližně třetina, čtenář nalezne obsáhlou archivní dokumentaci i další informativní kapitoly (*Konstituování ozbrojených složek a obsazení pohraničí, Přítomnost spojeneckých armád, Právní status, Rozvrat existenčních podmínek, Nucená práce, Nálada a projevy odporu německého obyvatelstva, Specifické postavení některých skupin německého obyvatelstva*).*

Jako třetí příklad postojů „druhé“ skupiny historiků jsem v návaznosti na citace z děl Vaška a Staňka vybral studii Víta Smetany nazvanou *Národní mytologie mezi Východem a Západem*. V jejím začátku Smetana vysvětluje svůj autorský záměr poukazem na mýtizaci nejnovějších českých (československých)

⁷⁸

Tamtéž, s. 147–149.

dějin: *Všeobecné povědomí českého obyvatelstva o nejnovějších dějinách se odvíjí od řady mýtů, které zpravidla mívají jen málo společného s reálným průběhem historických událostí. Druhá světová válka a role Československa v ní představují téma, jež je doslova opředeno legendami a pověrami všeho druhu. [...] Jejich trvanlivost také pravidelně utužují nejen novináři a politici svými komentáři a mediálními vystoupeními, ale bohužel též někteří z historiků ve svých kompilacích a popularizačních dílech. [...] Ambicí tohoto textu je přispět k procesu rozkrývání takovýchto uzlových bodů, od nichž se odvíjí historická paměť české společnosti, analyzovat skutečné příčiny nepopulárních rozhodnutí západních mocností a rovněž úlohu, jež při jejich přijímání nezřídka sehrávali českoslovenští představitelé. [...] Mým neskromným cílem je alespoň trochu napomoci demytizovat jedno z klíčových období českých dějin a rozptýlit představy o nevinném Československu, jež si zasloužilo tu nejlepší péči a pozornost, a přece mu bylo jen znovu a znovu křivděno ze strany mocných.*⁷⁹

O jaltském mýtu, na němž část ze souboru svých tezí k danému tématu vystavěl například historik Karel Kaplan (jakož i další jeho souputníci a následovníci), ale který dávno před ním propagoval například politický vůdce bývalých exponentů Národní fronty v „poúnorovém“ exilu Petr Zenkl, Smetana píše: *Mýtus první: Československo bylo v Jaltě či dokonce už dříve v Teheránu přiřazeno do sovětské sféry vlivu – opět se opakovalo ono mnichovské „o nás bez nás“.* V jakémkoli žebříčku českých historických mýtů by se právě tento nepochybně umístil na jednom z předních míst. [...] *Přestože se nám nemusí líbit ústupky západních představitelů ve sporné otázce polské vlády (dané ovšem za brzký slib svobodných voleb)*⁸⁰, *teritoriálních změn na Dálném východě či*

⁷⁹ SMETANA, Vít: Národní mytologie mezi Východem a Západem. In: Kokoška, Stanislav a kol.: *Nultá hodina – Československo na jaře 1945 ve strategických souvislostech*. Euroslavica, Praha 2011, s. 102.

⁸⁰ Zde lze ovšem Smetanovi namítnout, že stanovisko Západu ve věci Polska je při objektivním rozboru stěží obhajitelné. Argument Stalinova slibu svobodných voleb se v této souvislosti jeví jen jako nerelevantní „prozápadní alibismus“ pro „vysvětlení“ obětování či přesněji zradu Polska. Lze opodstatněně pochybovat o tom, že britští a američtí politikové a političtí stratégové (pokud ovšem nebyli ovlivněni iluzorními pudově-pseudoracionalistickými sympatiemi k Sovětům jako F. D. Roosevelt či přímo tajnou spoluprací s nimi jako pobočník amerického prezidenta na Jaltské konferenci Alger Hiss) věřili v demokratický vývoj v Polsku. Kromě toho je zde fakt akceptování východních polských hranic vzešlých z nacisticko-sovětské agrese v září 1939,

dohoda o poválečné výměně zajatců (s tragickými dopady pro ty sovětské), je evidentní, že k žádnému rozdělení Evropy či světa v Jaltě v únoru 1945 nedošlo a nebylo dosaženo ani dohody o stanovení demarkační linie postupu sovětských a angloamerických vojsk.⁸¹ [...] Mnohem více než údajně dohodnuté sféry vlivu rozhodla o československém místě na poválečné politické mapě Evropy sama československá diplomacie, jež si už v letech války navykla – pod heslem zajištění bezpečnosti proti opakování německé hrozby – ustupovat sovětskému tlaku v oblasti zahraniční politiky. Poprvé tak v zásadní otázce učinila v létě 1942, když se Sovětský svaz postavil proti rozpracovanému projektu poválečné polsko-československé (kon)federace. Kulminačním bodem tohoto trendu byla nepochybně jednání prezidenta Edvarda Beneše v Moskvě v prosinci 1943. Vedle podpisu alianční smlouvy měla asi největší význam prezidentova žádost, již vyjádřil v rozhovoru s lidovým komisařem zahraničních věcí Vjačeslavem Molotovem, a sice aby byla napříště československá zahraniční politika koordinována se sovětskou.⁸²

Dále poukazuje na neúnosné přetrvávání mýtu o československé politice jako mostu mezi Východem a Západem, mýtu o pokračování britského appeasementu z třicátých let 20. století i po druhé světové válce, mýtu o preventivním hospodářsky motivovaném americkém bombardování českých cílů na sklonku války a o záměrném bojkotu českého a slovenského povstání ze strany Západu. Další mýtus charakterizuje následovně: *Českoslovenští představitelé přichystali v exilu návrat demokratických poměrů, založených na férové soutěži politických stran a po tři roky se snažili navázat na nejlepší prvorepublikové tradice. Píše o něm – s čímž lze ovšem na základě podrobnější analýzy jen stěží souhlasit – jako o mýtu vcelku překonaném: Tady jde patrně o mýtus „nejvyvrácenější“, a to zásluhou řady badatelů – od Jacquese Rupnika přes Jiřího Pernese až*

který se může jevit jako poválečná varianta „mnichovského“ appeaserství – a to výrazně negativnější než její předobraz.

⁸¹ Tamtéž, s. 104.

⁸² Tamtéž, s. 107.

například po Christianne Brennerovou. O demokratičnosti politického systému třetí republiky si už dnes většina autorů nedělá přehnané iluze.⁸³ Beze zbytku lze ovšem přitakat navazující formulaci: *A představitelé nekomunistických stran si za způsob, jímž vedli a doslova na celé čáře prohráli svá moskevská jednání v březnu 1945, stěží zaslouží cokoli jiného než kritiku – za svou totální nepřipravenost, naivitu a v některých případech (premiér Šrámek) i ostentativní nezájem o důležité plánování podoby poválečného státu. Ale také za to, kam až byli ochotni zajít ve svém ustupování komunistům, jakých výroků se před nimi dopouštěli a co vše z demokratických ideálů byli připraveni obětovat „národní jednotě“, vlastní účasti v nové československé vládě a mylnému očekávání volebních zisků na úkor všech do budoucna nepovolených politických stran.*⁸⁴

Poslední mýtus, s nímž se Smetana potýká, je uvažování o druhé světové válce jako izolovaném dějinném úseku s přelomovým rokem 1945. Oproti němu opodstatněně upozorňuje na zvláště pro státy střední Evropy osudové desetiletí 20. století, o němž píše: *Desetiletí ohraničené zhruba roku 1938/39 a 1947/48 je podle mého mínění jednoznačně kompaktním a kontinuálním obdobím, a to jak v mezinárodním, tak v československém měřítku.*⁸⁵ V této souvislosti dále poukazuje i na postupnou přípravu vnitropolitických změn obnoveného

⁸³ Mýtus o tzv. demokracii třetí republiky je sice částečně překonán (spíše však z menší části), ale je překryt jiným mýtem, totiž mýtem o údajném společenském konsensu, z něhož vyplynula legitimita „omezené demokracie“ (včetně „omezení“ lidských a občanských práv), legitimita vyvlastnění a vysídlení sudetských Němců a legitimita justičních zločinů na politickou objednávku prostřednictvím retribučního soudnictví. Na překonání mýtu o třetí republice v českém odborném a částečně i veřejném povědomí nemá zásluhu český historik Jiří Pernes (viz výše), ani francouzský politolog Jacques Rupnik a ani německá historička Christianne Brennerová (při vši úctě k záběru a fundovanosti její rozsáhlé stěžejní práce na dané téma, která ovšem vyšla jen v němčině – viz BRENNER, Christianne: *Zwischen Ost und West. Tschechische politische Diskurse 1945–1948*, Oldenburg 2009). Tuto zásluhu má zejména redakční a autorský okruh kulturně-politické revue *Střední Evropa* (Rudolf Kučera, Luděk Bednář, Milan Churaň, Emanuel Mandler a další), dále historik Milan Drápala (viz jeho průkopnická práce *Na ztracené vartě Západu. Antologie české protikomunistické publicistiky 1945–1948* a také jeho šéfredaktorská snaha přenést témata spojená s třetí republikou na stránky časopisu *ÚSD AV Soudobé dějiny*), historik Tomáš Staněk (viz jeho systematická průkopnická práce dokumentující poválečný teror, vysídlení a vyvlastnění sudetských Němců), historik Jaroslav Rokoský (viz jeho průkopnické studie o pronásledování politiků agrární strany a zejména monumentální monografii *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*, Vyšehrad a ÚSTR, Praha 2011, která vyšla ve stejném roce jako citovaný Smetanův text) a samozřejmě s ohledem na všechny jeho práce vydané v České republice po pádu komunismu i historik Josef Kalvoda. Smetanovu tezi si s ohledem na dvě dekády rozporuplně vedené diskuse a přetrvávání právních důsledků – nikoliv přehmatů, ale důsledků cíleného zaměření politického režimu třetí republiky – dovoluji parafrázovat: nejedná se zde o mýtus „nejvyvrácenější“, ale „nejzvrácenější“.

⁸⁴ Tamtéž, s. 128–129.

⁸⁵ Tamtéž, s. 133.

československého státu (čímž vylučuje některými historiky naznačované „nečekané“ či „neovlivnitelné“ podlehnutí komunistickému nátlaku na sklonku války). Komentuje dva výrazné aspekty těchto změn, přičemž trefně glosuje pseudoargumenty, jejichž cílem je tyto aspekty legitimizovat: *Podobně [jako přimknutí v mezinárodní politice k Sovětskému svazu] dosáhly už v prvních letech války pokročilého stadia plány na rozsáhlé znárodňování (přičemž stran jeho rozsahu jednoznačně vynikali sociální demokraté) a po celou válku také exiloví představitelé rozvíjeli úvahy o potřebě direktivně omezit počet politických stran (tj. nikoli regulovat jej zavedením většinového volebního systému či pětiprocentní klauzule pro vstup do parlamentu). Rozsah sociálně-ekonomických změn naplánovaných za války a provedených v měsících po osvobození šel daleko nad rámec reforem prováděných v západní Evropě, proto také často uváděná paralela s Británií, resp. mezi politikou Fierlingerovy vlády Národní fronty na jedné straně a labouristickou vládou Clementa Attleeho na straně druhé, může sloužit přinejlepším za příklad nevhodného použití komparativních metod v historiografii.*⁸⁶ Soubor mýtů, které se Smetana odhodlal demýtizovat, by bylo možno ještě podrobněji rozšířit o mýtus o eticky bezproblémové politické praxi nekomunistů v Národní frontě, mýtus o svobodných volbách v roce 1946, mýtus o moudrém lidovém politikovi Janu Masarykovi a samozřejmě o mýtus o Edvardu Benešovi jako kladné postavě českých dějin. Klíčovými mýty, které zůstaly mimo Smetanovu pozornost, jsou mýtus o legitimitě politického režimu Národní fronty na základě všeobecného konsensu, mýtus o legitimitě vysídlení a vyvlastnění sudetských Němců a mýtus o spravedlivém retribučním vypořádání s českými a slovenskými kolaboranty s nacismem.

Vybrané pasáže z publikací a textů historiků „třetí“ interpretační skupiny

Emanuel Mandler shrnul svoji interpretaci – v kritickém „delegitimizačním“ pohledu na poválečný vývoj totožnou, ale zároveň v dílčích tezích zásadně odlišnou od závěrů Josefa Kalvody – poválečného politického režimu Národní fronty zejména v rozsáhlé studii z roku 1996 nazvané *Jeden díl permanentní revoluce v Čechách a na Moravě* a v publikaci z roku 2002 *Benešovy dekrety – proč vznikaly a co jsou*. Vzhledem k Mandlerovu významu a statečné urputnosti, s jakou se po dvě „polistopadové“ dekády veřejně stavěl za odhalení a odsouzení poválečného bezpráví na sudetských Němcích, se budu podrobněji zabývat nejprve rozdíly mezi jeho a Kalvodovou kritikou třetí republiky (v souvislosti se studií z roku 1996) a poté obecněji jeho kritickým pohledem na aspekty lidové demokracie (v souvislosti z publikací z roku 2002).

Ve studii o „permanentní revoluci“ Mandler používá pro vznik režimu Národní fronty a období jeho tříleté vlády na rozdíl od komunistické formulace „národní a demokratická revoluce“ výstižnější pojmy „nacionální a socialistická revoluce“. Svoji argumentaci ve věci nastolení režimu Národní fronty – v intencích postoje bezvýhradně kritického k tomuto režimu – zde podřizuje svému primárnímu záměru: poukázání na nepřijatelnost vysídlení a vyvlastnění sudetských Němců, ale také s ním propojené paralelní pranýřování tehdejší české společnosti pro její plošně vyhrocený nacionalismus. Neoddiskutovatelný přínos této studie z hlediska rozboru a interpretace politického režimu třetí republiky je však do jisté míry degradován právě oním poněkud paradoxním prisuzováním kolektivní viny české společnosti (paradoxním v kontextu východiska pojetí tématu odmítajícího kolektivní vinu sudetských Němců). Jak již jsem uvedl výše, argumentační klišé o poválečné „vůli lidu“ – ať již je prezentováno ve smyslu legitimizace třetí republiky nebo v souvislosti s její kritikou – má stejnou (ne)relevantnost jako případné kolektivní obviňování Čechů a Slováků ze semknutí kolem marxismu-leninismu po únoru 1948. Jinými slovy – nemůže obstát, protože Češi (a Slováci) neměli po 8. květnu

1945 (podobně jako po 25. únoru 1948) svobodnou možnost volby ani reálnou možnost postavit se proti revoluční (ozbrojené) Národní frontě zaštitěné přítomností sovětské Rudé armády, terorem vůči skutečným i potenciálním ideovým odpůrcům, omezením svobody projevu a svobody sdělovacích prostředků a zároveň demagogickou propagandou, kterou lze shrnout do věty „kdo nejde s námi a naším ochráncem Sovětským svazem, jde proti nám a je fašista, nacista a kolaborant“. Proto nelze přijmout Mandlerovy dále citované premisy odsuzující údajně „jednotný český národ“: *Revoluční aktivitu usnadnila dosud nevídaná národní jednota, která vznikla v českých zemích po druhé světové válce. Národ se semkl proti Němcům, všichni byli proti nacismu, národní básníci – od leva do prava (žádné „vpravo“ ovšem ve skutečnosti nebylo povoleno, pozn. aut.) – opěvovali Rudou armádu – osvoboditelku (na Slovensku, kde si sovětská armáda počínala velmi nevybíravým způsobem, bylo něco podobného nemyslitelné), lidé se ochotně sjednocovali v odborech, až na výjimky zcela důvěřovali Stalinovi a Sovětskému svazu a politické strany se svorně sdružily v Národní frontu. Tato jednota byla ve své době jedinečná. Odmyslíme-li si skutečnost, že okolní země (Německo, Polsko, Rakousko, Maďarsko) k ní neměly podmínky, musíme přiznat, že vznikla hlavně zásluhou londýnské exilové politické reprezentace a zvláště prezidenta Beneše.*⁸⁷ Pojetí Emanuela Mandlera se právě zmíněným i dalšími názory na poválečný vývoj liší od pojetí Josefa Kalvody. K rozdílům patří i to, že Benešův (a český) nacionalismus a jeho důsledek, tj. vysídlení a vyvlastnění sudetských Němců, Mandler prezentuje jako klíčový faktor (podstatu věci) v poválečné třetí republice a (společně s dalším aspektem „celonárodní vůle“ – socializací) v

⁸⁷

MANDLER, Emanuel: Jeden díl permanentní revoluce v Čechách a na Moravě (I. část). Střední Evropa, březen 1996, č. 58, s. 66. Mandler opakovaně zaměňuje – podobně jako výše citovaní historikové „první“ a „druhé“ interpretační skupiny byt' v opačném „gardu“ – jednotu Benešem a spol. a komunisty vybudované Národní fronty, která uzurpovala politickou moc, s celospolečenským či celonárodním konsensem. Emanuel Mandler (1932–2009) pracoval v době komunistického režimu v letech 1955–1957 jako archivář a funkcionář Československého svazu mládeže, v letech 1957–1969 jako redaktor časopisů *Dějiny ve škole*, *Dějiny a současnost*, *Tvář* a později jako dělník a učitel programovacích jazyků. V letech 1992–1995 pracoval jako historik a redaktor v Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR.

procesu její sovětizace. Kalvoda však oproti Mandlerem zmiňovanému nacionalismu zdůrazňuje jako podstatu věci Benešovu chorobnou touhu po politické moci. Podle Kalvody bylo důsledkem této touhy po moci jeho „spojenectví“ se Stalinem a s česko-slovenskými komunisty, kterým „pohřbil“ vyhlídky Čechů a Slováků na poválečnou svobodu. Kalvoda zdůrazňuje, že jedině spojenectví s komunisty, resp. Sověty, umožnilo Benešovi zůstat u moci a realizovat záměry jeho „vědecké politiky“ a že Beneš zaprodal Čechy a Slováky (tj. většinu české a slovenské společnosti) Stalinovi v iluzorním domnění, že zůstane jeho gubernátorem a že menšina přívrženců jeho socializující demokracie bude Čechům a Slovákům vládnout společně s komunisty „po věčné časy“. Benešova „koncepce“ socializující demokracie (totalizující sociálně inženýrská vize o „omezené“ demokracii, zestátnění soukromého majetku a omezení politické svobody) nastíněná v publikaci *Demokracie dnes a zítra*, jakož i aktivita směřující k „vylikvidování sudetských Němců“, na konci druhé světové války pozoruhodně korelovaly s komunistickým programem dvoufázové revoluce a jejím cílem – sovětizací Československa. Kalvoda se na rozdíl od Mandlera nikde ve svém díle nezmiňuje o poválečné celonárodní jednotě či (spolu)vině Čechů, ale naopak poukazuje na zradu, jíž se dopustil Beneš a jeho přívrženci na většině českého a slovenského národa. Kalvoda také na rozdíl od Mandlera ve svém výkladu připouští – jak je uvedeno v první části této studie – možnost alternativního vývoje (česko-slovensko-polská spolupráce, invaze spojenců na Balkáně, rázný postup proti komunistům). Mandler takovouto možnost odmítá a upřednostňuje rovněž výše zmíněnou (v souvislosti s Kaplanem aj.) fatalistickou teorii o sférách vlivu, píše: *Namítá-li se proti této Benešově tragikomické koncepci, že „umožnila“ únor 1948, je to dnes už námitka problematická (pochybuje ještě někdo, že ani jakákoli jiná taktika by nezabránila zavedení komunistické vlády?) a navíc směřuje od podstaty věci. Ta spočívá v tom, že Benešova koncepce umožnila nacionální a socialistickou*

*revoluci v rámci silné sovětské sféry vlivu a na základě socialistické jednoty.*⁸⁸ Zjednodušeně řečeno, Mandler považuje za příčinu poválečné československé vnitřní politiky podle něho dominantní český nacionalismus a tendence k socialismu, pro poválečnou budoucnost však s ohledem na mezinárodní situaci nevidí jinou možnost než sovětizaci. Kalvoda považuje za příčinu poválečného vývoje zradu Beneše a jeho spojenců vůči Čechům a Slovákům a Benešovo intrikánství, pro poválečnou situaci nachází alternativy znemožněné ovšem právě politikou Beneše a spol.

Mandlerova publikace *Benešovy dekrety – proč vznikaly a co jsou* přináší hutnou syntézu jeho žurnalisticky a publicisticky soustavně prezentované kritiky poválečného vývoje v Československu. Také v této práci Mandler s despektem poukazuje na českou „celonárodní nacionalistickou jednotu“, se zvláštním důrazem se kriticky zaměřuje na vysídlení a vyvlastnění sudetských Němců, ale celou problematiku systematicky zasazuje do širšího kontextu poválečného vývoje. Tento vývoj interpretuje jako nelegitimní nacionálněsocialistickou revoluci, s níž by se měla česká svobodná společnost historiograficky, právně i politicky vyrovnávat. Text je rozdělen na tři části, v první z nich, nazvané *Jak se připravuje svoboda*, se Mandler zabývá přípravami londýnské exilové vlády, resp. celého prozatímního zřízení, na poválečnou „národněsocialistickou revoluci“.

O státoprávní teorii tzv. Benešovy prezidentské kontinuity a kontinuity československé republiky Mandler mimo jiné píše: *Již necelý rok po Mnichovu se dr. Beneš zotavil z mnichovského šoku natolik, že obnovení první republiky a instalaci sebe sama jako prezidenta považoval za zcela přirozené. Prvního srpna 1939 napsal: „Rozhodnutí mnichovská právně pro nás neexistují. Byla vmucena a byvše usnesena bez naší účasti, nikdy nebyla ratifikována, nikým z podepisovatelů nebyla respektována a vyplněna a na konci invazí z 15. března úplně zničena.“ [...] O něco později, v projevu na zahajovací schůzi Státní rady*

11. prosince 1940 prezident Beneš připomněl, že exilová vláda zavádí „nové normy, umožňující, aby dekrety prezidenta republiky mohly měnit dosavadní zákony“. V tomto smyslu byly dekrety prezidenta republiky součástí teorie kontinuity první republiky. [...] Není divu, že proti teorii kontinuity existují námitky. Rudolf Kučera (nar. 1947, historik a politolog, pozn. aut.) říká, že dekret č. 2/40, jímž dr. Beneš sám sebe ustanovil prezidentem, představuje „absolutně protiústavní krok (...) Je to velmi závažný dekret, na který navazují všechny ostatní a jsou jím vlastně ‚pokryty‘...“ Vytvoření takových norem, jako jsou Benešovy dekrety, dodává Manfred Gratzl, „spočívá na jednoznačně protiústavním ‚zmocnění prezidenta sebou samým‘ a na právě tak protiústavním pokusu dodatečně propůjčit těmto aktům (...) zdání vzniku, který je založen na státním právu“.⁸⁹ Mandler dále uvádí proti teorii kontinuity námitky nemožnosti fakticky restaurovat jakékoliv historické období, dále to, že proklamovaná kontinuita londýnské exilové vlády s tzv. první republikou byla pouze zbožným přáním a že všechny politické síly (ve skutečnosti se nejednalo o „všechny“ politické síly, ale o všechny politické síly sdružené v Národní frontě, pozn. aut.) požadovaly pro obnovený stát zásadní politické reformy. Ve věci podle jeho pojetí vyfabulované teorie kontinuity londýnské vlády poukazuje na existenci tzv. druhé česko-slovenské republiky a na existenci Slovenské republiky.

Slovenský „problém“ poválečné Národní fronty popisuje Mandler na více místech. První Slovenskou republiku hodnotí silně kriticky, ale její vznik v souvislosti s kontinuitou Beneše a spol. nedelegitimizuje, naopak píše: *Pokud jde o Slovensko, nemohlo být pochybnosti o diskontinuitě. Prakticky po celou dobu války trvala Slovenská republika, která se ustavila 14. března 1939. Byl to stát nepěkný, antisemitský, zcela závislý na Hitlerovi, nicméně v jeho hranicích existovali Slováci nikoli již jako za první republiky, tedy jako kmen československého národa s jakýmsi roztodivným dialektem, nýbrž právě jako*

⁸⁹ MANDLER, Emanuel: *Benešovy dekrety. Proč vznikaly a co jsou*. Nakladatelství Libri, Praha 2002, s. 19 a 21.

slovenský národ.⁹⁰ K otázce poválečného národnostního sebeurčení Slováků uvádí: *Dokonce už na počátku války se dalo předpokládat to, co pak stvrdilo Slovenské národní povstání: že Slováci odmítnou vstoupit do obnovené Československé republiky jinak než jako samostatný národ.*⁹¹, přičemž dále poukazuje na to, jak situace, v níž si Beneš a spol. komplikovali svou pozici odmítáním uznat slovenskou národnost (zde lze hovořit o další kontinuitě, tentokrát teorie tzv. čechoslovakismu, vyfabulované po skončení první světové války), pohotově využili komunisté: *V žádném případě totiž nesouhlasili s obnovením čechoslovakismu podle prvorepublikové praxe, přestože to byl základ ústavy z roku 1920. Budoucí vývoj ukázal, že komunisté to se zdůrazňováním svébytnosti slovenského národa mysleli vážně, jen když se jim to hodilo.*⁹² K tomu opět podotýkám, že dílčí práva, která pro Slováků a Slovensko zajistila Slovenská národní rada jako reprezentace (slovenskými historiky stále rozdílně interpretovaného – a tedy diskutabilního) Slovenského národního povstání, ovšem byla postupně rozměňována a Slovákům byl Národní frontou s dominantními komunisty nehledě na poválečné „národnostní výdobytky“ vnucen vývoj nepochybně zcela protikladný k vůli většiny obyvatelstva.

O *Košickém vládním programu* Mandler píše: *Národněsocialistická revoluce byla fází boje KSČ o sovětizaci revoluce a Košický vládní program byl její taktickou zbraní. Sovětofilství Národní fronty, která v programu deklarovala, že bude pokládat za neochvějnou vůdčí linii československé zahraniční politiky nejtěsnější spojení s vítěznou slovanskou velmocí na Východě, hodnotí: Po zrušení čechoslovakismu to už byl druhý revoluční prvek: změna zahraničněpolitické orientace státu o 180 stupňů z demokratického Západu na totalitní Východ. Pokud existoval Sovětský svaz, skutečně plnil to, co si od něho československá vláda slibovala, a zabezpečoval obranu republiky. Ale cena, kterou za to Československo platilo a které si byli koncem války plně vědomi jen*

⁹⁰ Tamtéž, s. 21.

⁹¹ Tamtéž.

⁹² Tamtéž, s. 22.

*komunisté, byla opravdu vysoká: že se Československá republika stane součástí sovětského impéria. Košický vládní program k tomu směřoval – byl to už program vlády vazalského státu.*⁹³ Dále Mandler komentuje některými historiky dodnes proklamovanou „demokratičnost“ třetí republiky: *Podobně – zvláště známe-li tehdejší okolnosti, například vyloučení opozice – se dnes zdá poněkud vnitřně protikladné, když vládní program vzápětí vyhlašoval, že „vláda bude budovati veškerý veřejný život na podkladě široce demokratickém“.* Národní fronta však chápala demokratičnost jinak, než ji pojmáme dnes.⁹⁴ K tomu nelze než dodat, že totéž platí o komunistické straně, neboť i ta po únoru 1948 hovořila o totalitním režimu, který nastolila, jako demokracii a vládě lidu. O jednom z nejpodstatnějších bodů taktiky poválečného revolučního přebírání moci v obnovené republice Mandler píše: *Vládní program prohlašoval za její správnou základnu národní výbory řízené shora „vládou“ a Slovenskou národní radou. Jelikož však měl národní výbory volit a kontrolovat blíže nedefinovaný lid, otvírala se tímto způsobem cesta k revolučním nezákonnostem.*⁹⁵ A opět dodávám, že během únorového převratu byl podobný manévr použit komunisty využitím tzv. akčních výborů Národní fronty přebírajících moc a také, že ať již se jednalo o československé (poválečné, únorové) výbory nebo bolševické sověty, v obou případech šlo o nelegitimní revoluční převzetí moci bezohledně nastupujícím režimem.

Ve druhé části citované publikace, nazvané *Věk dekretů*, Mandler analyzuje z hlediska revolučních změn nejdůležitější poválečné dekrety prezidenta Beneše a jejich význam pro tyto změny a ve třetí části nazvané *Legislativa etnické čistky* se kriticky zaměřuje na vybrané „nacionálněperzekuční dekrety“ a přístup české polistopadové historiografie k poválečnému období a zejména k jeho „nacionálněperzekučním“ aspektům. V závěrečné kapitole citované publikace nazvané *Apologetika revoluce* s podtitulem *Úsilí české oficiální historiografie* se

⁹³ Tamtéž, s. 38–39.

⁹⁴ Tamtéž, s. 39.

⁹⁵ Tamtéž, s. 43.

Mandler zaměřuje ze svého zorného úhlu na stejný problém jako tato studie, přičemž kritizuje vztah české (zpolitizované) „oficiální historiografie“ k problematice vysídlení sudetských Němců. O poválečném Československu píše: *Dnešní autoři (historici, právníci politikové) o tehdejší době jako o revoluční nehovoří. [...] Vyrovnat se s poválečnou národněsocialistickou revolucí by pro naši politiku, vědu a celou společnost znamenalo přiznat, že takzvaný druhý odboj (od roku 1939) navazoval na první republiku pouze verbálně, ale nikoli fakticky, a že národněsocialistická revoluce let 1945–48 nekompromisně rozdělila českou minulost na dvě části. První částí byly demokratická republika včetně druhé, pomnichovské republiky, kdežto československý stát od roku 1945 byl státem socialistickým. Vyrovnání s národněsocialistickou revolucí by předpokládalo pochopit, že prezident Beneš od roku 1940 nebyl legitimním prezidentem a orgány, které jmenoval, je třeba považovat za mimořádné, že Československo se k Sovětskému svazu přihlásilo samo a samo že zavedlo autoritativní demokracii s vyloučením opozice. Že sebralo v těch letech majitelům přes dva tisíce průmyslových podniků a Němcům úplně všechnu zemědělskou půdu a pak i všechn zbylý majetek. Že celonárodní jednota za účelem vyhoštění sudetských Němců z jejich domoviny znamenala společenský regres a samo vyhnání Němců bylo genocidní etnickou čistkou, při níž přišlo o život nepoměrně víc obětí než za celých čtyřicet let komunistické vlády. Že první monopol v oblasti kultury a šíření informací nezavedli komunisté, ale Národní fronta dekretem prezidenta republiky o opatřeních v oblasti filmu. Že revoluce vylidnila obrovské oblasti republiky včetně starých městysů a vesnic a nevěděla, kým a jak je zalidnit. Je velice mnoho toho, co národněsocialistická revoluce nadrobila, ale česká politika, většina kultury a značná většina obyvatelstva považuje úpadek, který způsobila, za obrovský krok kupředu, za hodnotu, bez níž nemůžeme jako národ existovat.*⁹⁶ Oproti této diferencující formulaci však Mandler dále pokračuje opět diskutabilním zobecněním, když o současném

postoji Čechů píše, že *celá společnost sama sebe udržuje v retardovaném stavu a je na něj (co jiného zbývá) jaksepatří hrda.*⁹⁷

Oprávněnost svých výtek vůči „oficiální historiografii“ Mandler dokládá na čtyřech příkladech, situovaných v časové posloupnosti od počátku devadesátých let až do počátku druhého tisíciletí. Prvním z nich jsou proklamace historika Jana Křena (v letech 1946–1969 člen KSČ; „historik-propagandista“ mimo jiné vyučující na Vysoké škole politické ÚV KSČ) a Smíšené česko-německé komise historiků. Mandler píše: *Oficiální historiografie měla nejprve potíže s žurnalistikou a publicistikou. Skutečně, v polovině 90. let 20. století vycházelo v novinách značné množství článků o česko-sudetoněmeckých vztazích včetně článků kritizujících vyhnání a českou zahraniční politiku. Proti tomu vystoupil nejprve prof. dr. Jan Křen s teorií, že o vyhnání a Benešových dekretech směji psát pouze „odborníci“, a nikoli žurnalisté nebo publicisté. Shodou okolností se odborníci poznali podle toho, že je uznala jako takové Smíšená česko-německá komise historiků.* Mandler dále kritizuje, že tato komise – jejímž členem a spoluiniciátorem byl Jan Křen – jako vládní instituce stanovila (jako vědecky-historiograficky únosnou hranici) maximální počet obětí vysídlení sudetských Němců na 25 000, ač je ve skutečnosti nezjistitelný, a o publikaci z dílny této komise *Konfliktní společenství, katastrofa, uvolnění*, vydané v roce 1996 píše: *Tato práce je vskutku oficiální: líčí první republiku jakožto stát, v němž německé etnikum žilo až do Henleina a Hitlera bez potíží; o dekretch nehovoří skoro vůbec a o vyhnání s nesmírným útlocitem. Přitom má člověk dojem, že vyhnání si vymyslely západní mocnosti a že snad československou vládu k němu i přiměly. Toto politováníhodné kompendium se u nás dosti rozšiřuje a má samozřejmě „odborný“ vliv na velké množství lidí.*⁹⁸ Jako druhý příklad uvádí Mandler aktivity ředitele Historického ústavu akademie věd ČR Jaroslava Pánka spočívající v kritice mediální diskuse v devadesátých letech a v posunu tématu

⁹⁷ Tamtéž, s. 101.

⁹⁸ Tamtéž, s. 102.

do oficiální „propagandistické“ roviny vystoupením na VIII. sjezdu českých historiků v roce 1999, kde Pánek *podrobně pohovořil o nebezpečí, které číhá na českou společnost z negativistického pojetí našich dějin (šířené opět samozřejmě neodborníky). Historiografie má usilovat o soustavnou kultivaci historického vědomí, soudí ředitel Historického ústavu AV ČR. Měla by si být vědoma toho, že negativistický výklad našich dějin je „nacionálním mýtem naruby, neboť údajně napadá jeden nacionalismus, ale ve skutečnosti tvrdě prosazuje nacionalismus jiný“.*⁹⁹ Jako třetí příklad zpolitizování historiografie uvádí Mandler tehdy připravovaný *Informační materiál pro učitele k výuce na základních a středních školách* k tématu „transfer německé menšiny z Československa“. Svůj názor na tento materiál shrnuje: *Přesahovalo by rámeček této publikace, kdybychom měli podrobně prozkoumat politicky a nacionálně konformní text Informací... Připomenu tedy už jen to, že autoři přičítají takřka 7000 sebevražd sudetských Němců „v mnoha případech“ pocitu viny a strachu z odplaty, přičemž jsou velkorysí: „tato vina se nemusela nutně vztahovat pouze na provinění vůči Čechům.“ Dále, že autoři považují „dekretální politiku“ za ústavní: navazuje prý na ústavu z roku 1920. Informace... posléze, čemuž se ani věřit nechce, popírají, že by jedním z účelů amnestijního zákona č. 115/1946 Sb. bylo omilostnit ty, kdo se provinili násilným jednáním vůči sudetským Němcům. Vcelku vyznívá text Informací... v tom smyslu, že díky moudrosti prezidenta Beneše a československé vlády proběhlo vyhnání Němců v podstatě tak, jak to bylo ve světě běžné. Některé čtenáře možná i napadne, že hlavní odpovědnost za vyhnání Němců nesou Winston Churchill a londýnská vláda.*¹⁰⁰ Čtvrtý příklad uvádí Mandler replikou už výše uvedeného názoru Jaroslava Pánka: *Vždycky je mnohem nebezpečnější pozitivní vidění nedostatků naší minulosti. Národ usazený do vlastních nedostatků a přesvědčovaný politikou i vědou o tom, že je to tak náramně dobře – může z toho vzniknout něco kloudného?* A dále píše:

⁹⁹ Tamtéž, s. 103.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 105.

Musíme se mít před takovými zvyklostmi na pozoru, a to tím spíš, že oficiální historiografie vyrazila do útoku, aby je co nejvíc upevnila. Výrazem toho je prohlášení Historikové proti znásilňování dějin. Stanovisko Sdružení historiků České republiky, které za výbor Sdružení podepsali 7. dubna 2002 Jaroslav Pánek a Jiří Pešek. Toto prohlášení obhajuje nejhorší české nedostatky (vyhnání Němců) a naopak sudetské Němce shledává vinnými před historií od samého počátku. Jako jeden z příkladů uvádí Mandler tezi 10, kde se mimo jiné říká, že sudetští Němci byli – podle v té době v Evropě i Americe obecně sdíleného principu kolektivní viny – „zbaveni československého občanství, většiny občanských práv i majetku“, proti níž namítá: S vyháněnými Němci se zacházelo jako s bezprávnými (skutečně tak obecně jako v Evropě i Americe?), byli nahnáni do lágrů a podrobeni pracovní povinnosti – a jak to, že byli zbaveni pouze „většiny“ občanských práv? Vždyť v praxi měli právo na život jen podle místních poměrů. Komentář ke Stanovisku i celou publikaci Mandler uzavírá: Sdružení českých historiků se rozhořčuje nad tím, že „novináři publicisté, politici a další ochotníci se opět jednou zmocnili dějin“, a v důsledku toho prý dochází „k takovému výkladu minulosti, který nemá nic společného s jejím vědeckým poznáním a kritickou interpretací“. Jednostranný a tendenční nacionalismus výše uvedeného prohlášení by měl veřejnost varovat před léčkami takové „odbornosti“, která zakrývá a zkresluje pohled na složitou historickou skutečnost. A rozhodně bychom se neměli nechat zastrašit: naše minulost, ať již je jakákoli, patří právě tak občanům jako Sdružení historiků, máme právo do ní nahlížet a diskutovat o ní.¹⁰¹

Další z historiků, kterého jsem zařadil do „třetí“ skupiny je Petr Placák. V článku pro časopis *Respekt* nazvaném Národní fronta versus nic z roku 2002, který je jedním z jeho publikovaných komentářů k tématu, nahlíží Placák na poválečné Československo podobně jako výše citovaný Jindřich Dejmek – totiž z hlediska „moderní české státnosti“ a v rámci prolínání historie se

¹⁰¹

Tamtéž, s. 106.

současnou politikou –, zastává ovšem zcela opačné hodnotící stanovisko. V kritické replice na předvolební názory (jde o parlamentní volby v roce 2002) českých politiků označujících se za pravicové na Benešovy dekrety a politiku poválečné Národní fronty mimo jiné píše: *Prezidentské dekrety spolu s Košickým vládním programem podstatným způsobem určovaly charakter tzv. třetí republiky (1945–1948). Na základě revolučního zákonodárství [...] byly zestátněny tisíce středních a velkých průmyslových podniků a miliony hektarů zemědělské půdy. Prvorepubliková demokratická státní správa byla nahrazena všemocnými národními výbory, které byly ovládány komunisty a měly obrovskou pravomoc – rozhodovaly o udělení občanských práv či internaci osob; na jedné straně konfiskovaly majetek podle libovůle nejen na základě národnosti, ale i podle politické příslušnosti či jen osobní nevraživosti apod. a na straně druhé měly možnost konfiskovaný majetek přidělovat svým příznivcům a stoupencům. Pod taktovkou národních výborů docházelo k perzekuci neslovanského obyvatelstva a k tomuto účelu sloužily tzv. revoluční gardy (RG). Není jistě od věci, že kolem těchto revolučních ozbrojených složek se začínala formovat budoucí komunistická politická policie. Mnozí z nejbrutálnějších vyšetřovatelů StB začínali svou zločinnou kariéru právě v RG, kde se snažila schovat řada kolaborantů s nacisty. Co se tito hrdlořezové naučili na německých civilistech po válce, „zúročili“ pak po únoru 1948 v boji proti „třídnímu nepříteli“, tentokrát českého původu – od odsunu německého obyvatelstva vede přímá cesta k odsunu desetitisíců českých sedláků z jejich statků, většinou do neúrodného pohraničí, a od internace „ne-Slovanů“ vede cesta k internaci statisíců Čechů, podnikatelů, kněží či protinacistických odbojářů. V tom komunisté, někdejší spojenci nacistů při dělení Polska, navázali na své bývalé partnery. K „řezničině“ nevyužívali jen různých kriminálních živlů a kolaborantů, ale přímo i služeb nacistů. Měli monopol na výslechy, respektive v policejní hantýrce „vytěžování“ nacistických zločinců, a spolupráci s nimi pak využívali v boji proti svým politickým protivníkům. Třetí republika navázala na nacistické*

období i v jiných oblastech. Za protektorátu se české hospodářství stalo součástí řízené válečné ekonomiky státních monopolů a regulace výroby státním plánem. Poválečná socialistická revoluce na tento trend navázala [...]. Regulace, centrální plánování, zglajchšaltování politiky, zákazy, dohled nad tiskem a kulturní produkcí, zbožštění státu – jeho „slovanský“ charakter, „lidové“ soudy, označení proskribovaných lidí na oděvu... – v tom všem třetí republika navazovala na pomnichovskou republiku a následný nacistický protektorát. Vidět v „dekretech“ apod. problém česko-německý znamená přistoupit na poválečnou komunistickou propagandu. Ve skutečnosti se za heslem očisty země od fašismu, kolaborantů a zrádců skrýval politicko-mocenský nástroj komunistů usilujících o vytvoření nového fašistického režimu, tentokrát rudého nátěru, pod protektorátem „slovanské“ Moskvy.¹⁰²

I přes na několika místech poněkud přehnanou snahu o nestrannost zpracoval objektivně a dosud nejkomplexněji v historiografické syntéze téma poválečné třetí republiky a cesty komunistů k neomezené moci Václav Veber v monografii *Osudové únorové dny*. O klíčovém momentu Benešovy válečné politické anabáze – misi a smlouvě v Moskvě v roce 1943 – zde píše: *Beneš mohl mít dobrý dojem z těchto jednání. Co evidentně přehlédl, bylo to, že jedná s licoměrnými politiky, kteří zásadně nemluví pravdu, a že žádný totalitní systém, ani komunistický, si nezasluhuje ani minimum důvěry a spolehnutí, a nepřipouští spolupráci. Ex post je jasné, že v tomto snažení neuspěl (i když ho do konce svého života, například v Pamětech, vehementně obhajoval), Stalin a jeho pomocníci ho dostali do nezáviděníhodné situace, nenašel rovnováhu pro Československo (a není možno se tomu divit, vždyť ČSR byla pro Stalina pouhou figurkou), ale v důsledku svých iluzí prakticky vědomě nabídl Stalinovi zařazení*

¹⁰² PLACÁK, Petr: Národní fronta versus Nic. *Respekt*, 22. 4. 2002. Citováno podle webové databáze časopisu *Respekt*. Autor (nar. 1964) pracoval v době komunistického režimu jako dělník, působil v undergroundu a disentu. Po pádu komunismu vystudoval historii, působil a působí mimo jiné jako spisovatel a nezávislý publicista.

*Československa do sovětské zóny a v zahraniční politice slíbil sovětským vůdcům, že nepodnikne nic bez schválení sovětských úřadů.*¹⁰³

O kursu, který svoji autoritativní politikou Beneš nastolil v prozatímním státním zřízení v zahraničí, Veber píše: *Všechna politická uskupení, která žila v Londýně v Benešově stínu, se vydala do světa levicových frází (výjimek bylo více než málo), hledala cestu do komunistických předpokojů (Ripka organizoval pravidelné týdenní schůzky s komunisty o tom, co bude), vnucovala se a předbíhala a z časového nadhledu se jeví takováto aktivita více než trapná. Byla to ovšem cesta k další politické existenci a kariéře (její aktéři ovšem tvrdili, že obhajují demokracii), dá se odpovědně napsat, že růžová barva začala převládat ve Státní radě, ve vládě i v nejbližším okolí.*¹⁰⁴ Jednání „československých“ nekomunistických politiků na jaře 1945 v Moskvě přibližuje připomínkou analogie novináře Ferdinanda Peroutky: *Situace byla opravdu zvláštní, v některých otázkách byli nekomunisté ještě radikálnější než komunisté, a jak Peroutka výstižně napsal, „předjížděli komunisty zleva“. To se týkalo jak národních socialistů (v otázce vyhnání Němců z republiky Drtina a někdy i Beneš mluvili dokonce o „vylikvidování“, komunisté se naopak mohli držet zpátky), tak i sociálních demokratů, kteří prosazovali radikální znárodnění (Laušman přiznal ve svých pamětech, že ho kritizoval i Gottwald a nazval jeho návrh „šílenstvím“, které komunisté nepodpoří).*¹⁰⁵

Oproti čas od času prezentovaným názorům či náznakům spekulujícím o autonomii (případně snaze o autonomii) v jednání českých a slovenských komunistů Veber poukazuje na internacionální rozměr poválečného komunismu, jemuž bez výjimky podléhali i čeští a slovenští marxisté-leninisté: *Připomeňme*

¹⁰³ VEBER, Václav: *Osudové únorové dny*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008, s. 21. Autor (nar. 1931) v období komunistického režimu působil od roku 1953 jako vysokoškolský pedagog nejprve na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy a od roku 1961 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, v roce 1967 byl jmenován docentem, publikoval dvě monografie, od roku 1970 pracoval mimo svou profesi, z toho 12 let jako dělník. Po roce 1989 působil na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, Filozofické fakultě Univerzity Hradec Králové, Filozofické fakultě Univerzity Pardubice a jako vedoucí skupiny pro výzkum protikomunistického odboje v Ústavu pro studium totalitních režimů.

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 21–22.

ještě pro úplnost dnešní poznatek, že českoslovenští komunisté byli plně pod sovětským dohledem a že jejich postoje byly výsledkem konkrétního zadání. A k mezinárodní taktice a klíčovému „zadání“ poválečného sovětského internacionalistického komunistického tábora dále – v souladu se stejným poukazem Kalvody – uvádí: Tím hlavním (a pro řadové komunisty někdy těžko pochopitelným) bylo rozhodnutí, že o komunistické vládě nikde mimo Sovětský svaz nesmí padnout ani jedno programové slovo, že úsilí o dobytí komunistické moci je naprosté tabu [...] Stalin a sovětské komunisty nechtěli nikoho v Evropě vystrašit, plnili důsledně zmíněnou taktiku jednotné lidové fronty [...] Záměrem byla snaha plíživě dobýt co největší kus Evropy [...] komunisté, naši i jiných států byli centrálně řízeni Moskvou, někdy až neuvěřitelně detailně (přikazovalo se jim, s kým mají jednat, o čem, a dokonce i jaké argumenty uvádět, anebo co nesmějí říkat) a nebylo vůbec myslitelné, že by se zachovali podle svého rozumu.¹⁰⁶

O politickém uspořádání třetí republiky a jeho diskontinuitě s meziválečnou liberální demokracií Veber mimo jiné píše: *Nový poválečný režim se sice hlásil k první republice, občas se v dokumentech vyskytly i formulace o kontinuitě nového státu s první republikou, skutečnost byla ale taková, že nad prvky kontinuity zřetelně převažovaly prvky diskontinuity. [...] Krátkodobé vyřazení parlamentu (ustaven byl v prozatímní podobě až 28. října 1945 na základě zvlášť dohodnutého klíče) a vláda s pomocí Benešových dekretů se zdála být jen minimálním nedopatřením, ale nebylo tomu tak, role parlamentu v systému vládnutí dostala stálou a neodstranitelnou trhlinu. [...] Druhým osudovým zásahem do politického systému byla dohoda (původně mezi Benešem a Gottwaldem) o povolení jen několika stran (čtyři české a dvě slovenské), které si tak uzurpovaly moc pro sebe. [...] Navíc povolené strany podvázaly možnost vzniku nových stran svým souhlasem, a to už s demokracií nemělo nic společného. Tak se stalo, že 60 procent voličů z posledních československých*

voleb (1935) se už nesetkalo se svými stranami a muselo se rozhodovat pro novou orientaci.¹⁰⁷ Co se týče legitimacy třetí republiky odvozované z teze o údajné „vůli lidu“ kriticky zde připomenuté na několika místech již výše, Veber sice opakuje tradované pojetí (*Až neuvěřitelně jednotná byla shoda v odsuzování liberalismu, k čemuž patřila jakási morální klatba na soukromé podnikání i soukromý zisk.*), ale zároveň vůči němu průkopnický namítá: *Trochu zaráží, že se socialismem byl – alespoň podle tisku – všeobecný souhlas, ale nezdá se mi i dnes ještě obvyklé tvrzení, že si československá veřejnost nastolení socialismu přála a doslova po něm volala.*¹⁰⁸ Vysídlení sudetských Němců a kolektivní vinu přisouzenou jim Národní frontou Veber hodnotí jednoznačně jako neetické a připomíná také jejich politický význam: *Dnes je jisté, že kolektivní vina neobstojí (omlouvát ji můžeme jen atmosférou doby), za komunistické zločiny rovněž neobviňujeme celý národ, to nikoho ani nenapadne. Je barbarské trestat ztrátou domoviny a veškerého majetku kohokoliv, kdo patří k určité národnosti. V podstatě je taková násilná akce podobného rozsahu možná jen v totalitním prostředí, již pouhá myšlenka odsunu velkého množství obyvatel se přičí humanitě (stejně jako se nedá humánně popravovat, tak se ani odsun nedá humánně provést). Je jisté, že odsun přinesl novému státu minimálně hospodářské potíže, ale ještě závažnější bylo, že ovlivnil jeho politickou situaci. Johan Brügel, sudetský Němec a významný historik a právník, ve svém díle *Češi a Němci soudí*, že pokud by měli sudetští Němci volební právo a mohli se zúčastnit květnových voleb 1946, nemohli by komunisté uspět tak, jak uspěli.*¹⁰⁹

Milan Hauner shrnuje svůj pohled na Benešovu zahraniční politiku během druhé světové války a její důsledky v publikaci *Formování československého zahraničního odboje v letech 1938–1939 ve světle svědectví Jana Opočenského* následovně: *V dalších šesti letech jsme byli tudíž svědky degenerace*

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 30–41.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 37. Tento problém by mohl dále rozvést a osvětlit propojením s další částí svého adekvátního popisu politických reálií třetí republiky, z nichž jedním příkladem je omezení tiskové svobody (s. 40–41).

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 35.

demokratické ideje, která postupně vyklizuje pole ideologii zprvu nacistického a pak komunistického totalitarismu. Slovník československého odboje je postupně infiltrován komunistickou terminologií a neoslovanským žargonem. Formálnímu kompromisu této „náhražkové ideologii“ odpovídá i její oportunní obsah. Beneš, který postupně přešel na stanovisko nacionální intolerance, nedokázal už zůstat u odkazu Masarykova. Vytvořil kolem sebe v exilu atmosféru, v níž kromě jeho vlastního programu neexistovala možnost kritické analýzy. Navíc nedokázal čelit tlaku domácího odboje a sovětského spojence v klíčové otázce tuzemské revoluce. Všechny tyto faktory (a řada dalších, které tu nemůžeme rozebírat) vedou Beneše k vystupňované nacionální nesnášenlivosti. Namísto masarykovské demokracie, ke které se veřejně přihlásil ještě během svého akademického i politického vystoupení v USA, začíná Beneš hlásat „náhradní“, tzv. neoslovanskou ideologii, na jejímž konci stojí vidina etnicky homogenního československého státního národa, zbaveného všech svých neslovanských menšin (dokonce i polské menšiny na základě „dobrovolného transferu“), a chráněného „na věčné časy“ sovětsko-ruskou supervelmocí.¹¹⁰

Na závěr podkapitoly o „třetí“ skupině historiků uvádím ještě hodnocení nástupu poválečné Národní fronty Josefem Kalvodou na základě jeho vlastních vzpomínek v článku z roku 1996 nazvaném *Poválečná léta 1945–1948: Zdrucující většina lidí, včetně mě, měla radost z konce války a odchodu okupantů, ale chování příslušníků sovětské armády vzbuzovalo obavy z nové okupace. V mnoha případech se sovětští „osvoboditelé“ chovali necivilizovaně a hůře než vojáci němečtí. Krádeže, vraždy, znásilňování žen, zabavování proviantu apod. udělaly v očích mnoha lidí z osvoboditelů nové okupanty. Místní národní výbory*

¹¹⁰ HAUNER, Milan: Ke vzniku rukopisu Jana Opočenského „Presidentův pobyt ve Spojených státech amerických“. In: *Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského*, Archiv AV ČR a Arenga, Praha 2000, s. 62–63. Tým autor se k souvislostem Benešovy politické praxe a jejích důsledků fundovaně vyjadřuje v podrobném komentáři k Benešovým memoárům (BENEŠ, Edvard, HAUNER, Milan (ed.): *Paměti 1938–1945*. Praha, Academia 2007, 3 svazky). Milan Hauner (nar. 1940) působil od sedmdesátých let 20. století jako vysokoškolský pedagog na několika místech ve Velké Británii, od počátku let osmdesátých působí jako vysokoškolský pedagog a vědecký pracovník ve Spojených státech amerických.

musely vyhovovat příkazům sovětských důstojníků o přidělení mladých mužů k hlídání koní a válečného materiálu, který se dostal do rukou sovětské armády po útěku německých vojáků. Na venkově, kde jsem žil, začala panovat nejistota a často i strach z budoucího vývoje ve státě. Na základě zpráv z Londýna před koncem války se většina Čechů domnívala, že bude obnoven právní řád Československé republiky. Činnost poválečných národních výborů ale naznačovala, že vývoj půjde jiným směrem. Oficiálně bylo sice hlášáno, že čs. ústava z roku 1920 je stále v platnosti, ale politická praxe naznačovala víc než jasně, že tomu tak nebylo. Byli jsme vystaveni propagandě, v níž často lež byla prohlašována za pravdu a pravda za lež. Zákaz politických stran, k nimž se před válkou hlásila většina voličů, a další body Košického vládního programu řekla mně a jiným, že byl velký rozdíl mezi propagandou o platnosti ústavy z roku 1920 a skutečnou praxí. Jako křesťan jsem nemohl souhlasit s principem kolektivní viny, protože vina je individuální a nikoliv kolektivní. Sdělovací prostředky a programy všech povolených politických stran ji hlásaly. Na základě této neexistující kolektivní viny došlo k vyhnání Němců a částečně i Maďarů, přestože to bylo v rozporu s přirozeným právem, Listinou základních práv, Atlantickou chartou a čs. ústavou z roku 1920. Byl jsem svědkem nelidského zacházení s vojáky německého a rakouského původu, jejichž jediným cílem bylo dostat se domů. Byli zadrženi revolučními gardami (později zvanými „rabovací gardy“) a posláni do sběrných táborů. Viděl jsem vesnickou chátru obírat o poslední kousek cukru a tabák, které si nedoslýchavý rakouský tatík v německé uniformě ušetřil na cestu domů. Když jsem těmto lidem vytknul, že tento vyhublý Rakušan musí také něco jíst během cesty domů, byl jsem hned osočen, že se zastávám Němců. Když jsem pak viděl dlouhé řady zajatců pochodovat na východ do Sovětského svazu, myslel jsem na tohoto nedoslýchavého a hubeného tatíka a pochyboval jsem o tom, že zajetí přežije. Váleční zajatci měli za úkol budovat v Sovětském svazu, co bylo válkou zničeno. Někteří horkohlaví příslušníci Revolučních gard se holedbali popravováním válečných zajatců.

Mezi těmito gardisty byl i jeden můj známý, který se chlubil, jak si samozvaní „gardisté“ postavili válečné zajatce před stodoly a pak je odstřelovali. Prý si tam také jednoho popravil. [...] Přestože jsem se zúčastnil protinacistického odboje, viděl jsem v onom „gardistovi“ vraha. Zločiny toho druhu byly beztrestné na základě dekretu prezidenta E. Beneše. V mém okolí nežili lidé německé národnosti. V letech 1945–1948 jsem hodně cestoval vlakem a viděl jsem, jak někteří „gardisté“ surově zacházeli s ženami a dětmi německé národnosti čekajícími na nádražích na dobytčí vagóny, aby se mohly dostat do západních zón Německa. Lidé nad těmito jevy krčili rameny a omlouvali je jako následky revoluce. [...] Zákaz politických stran, pro něž v posledních předválečných volbách hlasovala většina voličů, pomohl komunistické straně k vítězství ve volbách v roce 1946. Podle odhadu, prý jeden milion bývalých republikánů volil komunisty a druzí se rozešli do dalších stran Národní fronty. Komunistická strategie vyžadovala zakázání těchto politických stran a nepovolení tvoření jiných. Pomocí Národní fronty komunisté vládli v Československu od roku 1945, ač je stále opakováno některými historiky a politology, že v letech 1945–1948 byla v Československu demokracie a že volby v roce 1946 byly „svobodné“. Byla to „pseudo-demokracie“, demokracie oktrojovaná, oficiálně nazývaná „demokracie lidová“. [...] Jak to nazval můj bývalý profesor latiny, který byl členem jedné očištné komise, retribuční dekrety byly „svinstvo“. Celá řada lidí po návratu z nacistických koncentráků byla zatčena a souzena na základě retroaktivních a protiústavních retribučních prezidentských dekretů. Komunisté se tak zbavovali skutečných i potenciálních odpůrců. Éra „lidového soudnictví“ sice skončila v roce 1947, ale tento nemrav byl obnoven po únoru 1948, když došlo k revoluci s velkým „R“. S mnoha „retribučáky“ jsem se sešel v kutnohorském kriminále. Z jejich vyprávění jsem se hodně dozvěděl a mnohému naučil.¹¹¹

¹¹¹ KALVODA, Josef: Poválečná léta 1945–1948. In: KALVODA, Josef: *Historické eseje, III. díl*. Nakladatelství Dílo, Kladno 1998, s. 161–165.

Nad argumenty protichůdnými ke Kalvodově interpretačnímu schématu

Jindřich Dejmek ve své životopisné epopeji o druhém československém prezidentovi napsal, že pro většinu českých historiků zůstává Edvard Beneš velkou postavou české historie. K tomu lze dodat, že většina historiků se také nepozastavuje nad konkrétními – z hlediska prvorepublikového i dnešního práva nezákonnými a z hlediska nadčasového zločinnými – jevy ve třetí československé republice. A dále, že většině českých historiků bylo také ještě na samém konci komunistického období lhostejné, zda o soudobých dějinách píše pravdu, či pravdu zamlžuje marxisticko-leninskou propagandou. Na Dejmekův postřeh tedy reagují replikou, že ač většinový princip je v některých ohledech nepochybně přínosný, v jiných ohledech je stejně tak zavádějící, což například platí právě o spolehlivosti interpretací třetí republiky „většinou“ českých historiků. To nejlepší, co česká historiografie o zbolševizování Československa přinesla, je naopak prezentováno menšinou, v jejímž čele stále stojí Josef Kalvoda se svou *Rolí Československa v sovětské strategii* a z hlediska osvětlení dílčích aspektů třetí republiky také Jaroslav Rokoský, Tomáš Staněk a Václav Veber, jakož i další autoři publikující v devadesátých letech v revui *Střední Evropa*. Jejich práce jsou spolehlivým kompasem pro laiky i odborníky, kteří se zabývají a v budoucnu budou zabývat českým osudem 20. století a osudovým desetiletím 1938–1948. Práce „první“ skupiny historiků – či podle Dejmekova tvrzení „většiny“ – jsou poznamenány primární snahou propagovat tzv. moderní českou státnost, čímž se stávají konformní – z hlediska Kalvodou preferované křesťanské či mravní etiky – s nezdravým politickým a právním trendem nastoupeným po listopadu 1989, viz níže. Základní teze, jimiž zmiňovaní historikové „první“ názorové skupiny legitimizují Benešovu válečnou politiku a politický režim třetí republiky a jež připouští i většina těch, kteří patří do výše zmíněné „druhé“ skupiny, lze shrnout v následujících pěti bodech.

1. Beneš byl i v době druhé světové války legitimně uznaným „československým“ politickým vůdcem (což bylo stanovisko domácího i zahraničního protinacistického odboje, jakož i spojeneckých velmocí), a tudíž měl oprávnění konat podle svého přesvědčení – za daných mimořádných okolností a potřeby jednoty i autoritativně –, jeho postupy navíc souzněly s představami domácího odboje a většiny národa;
2. Spojenectví se Sovětským svazem bylo logickou reakcí na postup západních spojenců v době Mnichovské krize a zároveň obranou proti předpokládanému nebezpečí z Německa i po skončení druhé světové války na základě dosavadních zkušeností, kromě toho většina Čechů věřila v souladu s tradičním českým rusofilstvím, že Sovětský svaz je přítelem obnovení československé státnosti a nezávislosti;
3. **Politický režim Národní fronty a jeho aspekty vyjádřené v *Košickém vládním programu* a dekretch prezidenta Beneše byly vůlí většiny národa, tj. Čechů (či dokonce národů, tj. Čechů a Slováků), zklamaného (zklamaných) meziválečnou liberální demokracií – důkazem pro to jsou stanoviska domácího odboje, ohlasy na nový režim v tisku a veřejném životě, všeobecná protiněmecká nálada, či minimum odevzdaných bílých lístků ve volbách v roce 1946;**
4. Svou diplomacií a příchylností ke Stalinovi a snahou o spolupráci s českými a slovenskými komunisty vedenými Klementem Gottwaldem zajistili Edvard Beneš a jeho spolupracovníci pro Československo alespoň tři svobodné roky před nástupem komunistické totality, což se nepodařilo například Polákům vzdorujícím Stalinovi – na rozdíl od sovětofilské československé exilové vlády se sovětofobní polská exilová vláda nemohla po pádu nacismu vítězně vrátit domů;

5. Západní státy si v zájmu dalšího spořádaného vývoje ve střední Evropě rozdělily se Sovětským svazem tzv. sféry vlivu, a Československo tudíž stejně nemohlo dopadnout jinak, než dopadlo, ač porážka „demokratů“ snad přece jen mohla být důstojnější, veškerá vina spočívá na československých komunistech, sovětském dominiu, ale i na západní lhostejnosti a obětování středoevropského prostoru svému východnímu spojenci.

Některé z těchto tezí lze bez větších obtíží prostými argumenty vyvrátit a zbývající podstatně zpochybnit. Některé z nich uvádím, aniž bych je rozvíjel a opakoval tak Kalvodovy případně další výše uvedené teze.

1. Benešovo mezinárodní uznání mělo svá podstatná omezení, domácí odboj nebyl reprezentativní složkou národa a už vůbec ne politickou reprezentací; Benešovi odpůrci v zahraničí byli Benešovým mocenským aparátem nepřipustně odstaveni; zahraniční odboj mohl být veden kolektivním orgánem, a ne převažující autoritou exilového prezidenta; Beneš neměl mandát konat závažná dalekosáhlá rozhodnutí.
2. Souvislosti mnichovské krize byly v mnohém širší, než jak je prezentoval ve své propagandě Beneš (Versailleský mírový systém, národnostní práva sudetské třímilionové „menšiny“, autonomie Slovenska, vztahy se sousedy, Nečasova mise apod.); v Československu působila antikomunistická ruská emigrace a vycházely knihy o podstatě sovětského režimu; sám Beneš byl o podstatě mezinárodního komunismu a o ideologii marxismu-leninismu jako profesor společenských věd dostatečně informován;

kolik procent Čechů důvěřovalo sovětským komunistům nelze určit a předpoklad, že to byla většina, je tudíž nepodložitelný.

3. Lidé nebyli zklamáni prvorepublikovou liberální demokracií, ale po pádu nacismu naopak očekávali návrat k ní; svoji vůli ovšem nemohli mezi 8. květnem a 25. únorem svobodně vyjádřit, aniž by riskovali, že se stanou obětí perzekuce.
4. Tři poválečné roky jednak nebyly pro podstatnou část české a slovenské společnosti svobodné, jednak přispěly k vítězství komunistické diktatury a také k naprosté dezorientaci a roztržitosti společnosti na dlouhá desetiletí přetrvávající až do současnosti.
5. Západní velmoci nenařizovaly Benešovi a spol., aby se spojil se Stalinem, ani aby Československo zavedlo lidovědemokratickou diktaturu namísto liberální demokracie, ani aby byli vysídleni a vyvlastněni sudetští Němci, ani aby došlo k rozsáhlému zestátnění soukromého majetku a ani nedoporučily nekomunistickým politikům, aby bez odporu a boje kapitulovali před komunisty.

V době tzv. normalizace poměrů v komunistickém Československu psal ve Spojených státech amerických historik a politolog Josef Kalvoda pro exilová periodika eseje, které později publikoval společně se svými staršími články pod souborným názvem „boje o zítřek“. Svobodný zítřek bez komunistické nadvlády, o který Kalvoda v exilu bojoval, už v České republice více než dvacet prožíváme. Kalvodovy boje však nejsou dobojovány – změnily se v „boje o včerejšek“, tj. o objektivní pohled na minulost. Naštěstí už tyto ideové a akademické „boje“ mohou probíhat ve svobodné společnosti a ve svobodném

akademickém a mediálním prostředí. Situace na „bitevním poli“ pomalu, ale nezadržitelně dospívá k tomu, aby přetrvávající názory na politickou činnost Edvarda Beneše v době druhé světové války, na legitimitu třetí republiky a příčin února 1948 po dvacet let převažující v české historiografické obci byly podrobeny „audit“.

Moderní česká státnost, ústavní právo a oslavování Edvarda Beneše

Proč v české oficiální historiografii od pádu komunismu převážily a dodnes mají významnou pozici probenešovské klima a tolerance k politickému režimu třetí republiky? Nabízejí se různá vysvětlení, z nichž uvádím například následující.

1. Česká historiografie, resp. její podstatná (dominantní) část, se dostala pod vliv: a) politického státoprávního pragmatismu, který dosud nepřekonal kontinuitu s komunistickým pojetím práva; b) „národněfrontovní“ ideologie (se silně nacionalistickým podtextem), která je ztotožňována s „národními zájmy“ případně kamuflována „humanistickou“ tradicí.
2. Podstata problému, tj. otázka legitimacy či nelegitimity mandátu poválečné Národní fronty, je nahrazována (a tím zamlžována) argumentací motivovanou dvěma cíli: a) nezpochybnit akt vysídlení sudetoněmeckého obyvatelstva; b) neprolomit restituční hranici danou 25. únorem 1948. Proto se také namísto *Košického vládního programu* a odebrání práv podstatné části politického a občanského spektra společnosti diskuze zaměřuje převážně či pouze na tzv. Benešovy dekrety.
3. Obhajoba Edvarda Beneše a Národní fronty je prezentována jako základ státoprávní dimenze, jejíž součástí je oprávněné vyrovnání se zločiny nacismu a obrana české státnosti při souběžném bagatelizování revoluční třetirepublikové politické praxe (bezohledného národněfrontovního

sociálního inženýrství). Tato je naopak prezentována jako snaha o kontinuitu s všeobecně přijatelným „humanismem“ navazujícím na úsilí prvního československého prezidenta Tomáše G. Masaryka, jehož žákem a chráněncem byl Edvard Beneš.

4. Zpolitizování a ideologizace poválečných událostí jednak brání nestrannému historiografickému posuzování této problematiky, jednak paradoxně opomíjí zásadní postuláty liberální demokracie a tradičního pojetí práva, považované v české společnosti za samozřejmé nejen dnes, ale i před nacistickou okupací a před nastolením „lidové demokracie“ Národní fronty. Z důvodu zpolitizování poválečného období někteří historikové – podobně jako tomu bylo před listopadem 1989 – nezřídka konstruují sofismata, jiní mlčí a jen nemnozí riskují, že se dostanou do pásma kontroverze.

5. Právní i „historiografická“ kontinuita s třetí republikou je ať přímo nebo nepřímou, vědomě či nevědomky spojena s úspěšnou komunistickou „dvoufázovou“ propagandisticko-politickou strategií. V případě bývalých komunistů, resp. komunistických spolupracovníků, je její obhajoba vysvětlitelná – logicky názorově ustupují o krok zpět, tj. z hlediska komunistické strategie dvoufázové revoluce od dřívějšího hájení revoluce „socialistické“ (tj. vítězství komunismu v únoru 1948) k hájení revoluce národní a demokratické (tj. vítězství Národní fronty v květnu 1945). Kromě toho někteří z akademických zastánců kontinuity s třetí republikou nejspíše věří v „pokrokové“ ideály tohoto období více než v liberálnědemokratické hodnoty a jiní se patrně upřímně domnívají, že politika Edvarda Beneše a dalších lidovědemokratických „humanistů“, byla dobře míněnou a ušlechtilou snahou, která se vinou nepříznivých vnějších vlivů nezdařila.

Uvedené shrnuji v hypotéze, že alespoň podle vyznění výše citovaných výstupů se hlavní proud české historiografie po listopadu 1989 ve věci posuzování období 1945 až 1948 dostal pod vliv státoprávně-politického pragmatismu a národněfrontovní ideologie, podporujících diskutabilně pojatou „moderní“ státní a národní identitu. V první polovině devadesátých let užíval Emanuel Mandler v souvislosti s omezováním veřejné diskuse o poválečném období pojem „česká mediální konvence“. Po přelomu tisíciletí je namístě parafrázovat jeho trefnou formulaci a poukázat na „českou státoprávní konvenci“, tj. na preferované pojetí tzv. moderní české státnosti, která je využívána jako „zaklínadlo“ pro hájení Benešovy válečné a poválečné národněfrontovní politiky.

Na založení „moderní české státnosti“ a vybudování jejích „probenešovských“ a „pronárodněfrontovních“ základů jako jednom z nejdůležitějších nosných pilířů se významně podílel právník – bývalý komunista a z toho důvodu i neúspěšný kandidát na soudce ústavního soudu – Václav Pavlíček. O jeho názorech se můžeme dočíst například v trilogii nazvané *O české státnosti. Úvahy a polemiky*, která je rozsáhlým souborem článků, úvah a rozhovorů, publikovaných v různých periodikách. Své pojetí české státnosti, jejímž základem jsou podle něho demokratické hodnoty, které ztotožňuje s hodnotami svobody, rovnosti a bratrství vyjádřenými ideály Francouzské revoluce, k nimž se podle jeho výkladu česká společnost hlásila již od 19. století, prezentuje v úvodní pasáži třetího dílu nazvaného *O demokratický a laický stát*. Úvodní text velmi dobře vystihuje Pavlíčkův způsob myšlení – podstatnou část úvah o české státnosti zde autor věnuje souvislostem šestileté nacistické okupace a nutnosti hájit poválečné „vypořádání s Němci“, ale o čtyřicetileté komunistické okupaci se téměř nezmiňuje, o nutnosti „vypořádání s komunisty“ nemluvě. Co se týče Pavlíčkova posuzování komunismu, výjimkou je zde zmínka v pasáži, jejíž vyznění hovoří za autora a jeho názorový

okruh více než stovky stran textu: *Spojování výzev k boji proti nacismu a k boji proti komunismu ve své podstatě nesměřuje proti obecnému odmítnutí totalitarismu všeho druhu (rasového, politického, náboženského atd.), jehož kritiku provedla západoevropská politická teorie ještě před pádem sovětského impéria. Cílem těchto výzev je ve skutečnosti zrelativizování zločinů nacistického systému ve vědomí nových generací, které již nezažily uskutečňování nacistické politiky panství „vyšší árijské rasy“, zničení či zotročení údajně méněcenných ras a národů, které padly za oběť miliony lidí, zejména z řad židů a Slovanů.*¹¹² Pavlíček zde předvádí v opačném gardu přesně to, co sám kritizuje – totiž relativizaci zločinů komunismu (a také praktik poválečné Národní fronty) neúměrným zvýrazňováním zločinů nacismu, které však v české společnosti nebyly a nejsou v odborné ani veřejné diskusi – na rozdíl od zločinů komunismu – zpochybňovány, resp. jsou nezpochybnitelné.¹¹³ Své vývody o škodlivosti ztotožňování nacismu a komunismu doprovází Pavlíček pozoruhodnými argumentačními triky, které připomínají komunistickou (a také národněfrontovní) propagandu ve stylu „kdo nejde s námi, jde proti nám a je to fašista nebo nacistický kolaborant“. V návaznosti na výše citovanou pasáž píše o odpůrcích komunismu jako o spojencích nacismu a o „neonacistickém“ veřejném působení jejich následovníků v současnosti: *V některých státech se legálně uskutečňují srazy bývalých příslušníků oddílů SS s odůvodněním, že takové jejich jednotky bojovaly za národní zájmy „proti bolševismu“. Oběťmi těchto jednotek spojených s nacismem a fašismem v koncentračních táborech i na frontách války byli příslušníci národů, které tehdy tvořily protinacistickou koalici. Obhajoba tehdejších zločinů založená na potlačení historické paměti má aktuální ohlas i v růstu současného neonacismu,*

¹¹² PAVLÍČEK, Václav: *O české státnosti. Úvahy a polemiky. 3. Demokratický a laický stát*, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2009, s. 13. Václav Pavlíček (nar. 1934) se stal už během svého vysokoškolského studia v roce 1954 členem KSČ, poté působil jako právník na významných postech v komunistickém státním aparátu až do roku 1971. Od roku 1990 začal znovu působit na právnické fakultě Univerzity Karlovy, byl jmenován docentem a proděkanem.

¹¹³ K čemuž lze také dodat, že v České republice neexistuje Česká nacistická strana, ale existuje Komunistická strana Čech a Moravy.

*skupinové zášti, rasové a národnostní nenávisti zejména ve státech střední a východní Evropy.*¹¹⁴ Neuvádí však konkrétní příklady ani širší kontext, k němuž patří i skutečnost, že podstatná část bojovníků proti komunismu byla zapojena i do protinacistického odboje a že velký počet protinacistických bojovníků padl v boji proti komunismu nebo skončil v komunistických věznicích.

Pavličkovy názory na poválečný vývoj v Československu dokládají pasáže o prezidentských dekretech a oslavná charakteristika Edvarda Beneše rovněž v třetí části zmíněné trilogie. V článku Dr. Edvard Beneš a demokratický právní řád Pavlíček píše: *Dr. Beneš byl přesvědčeným demokratem. Jeho demokratismus vyvolával nenávist u představitelů a propagátorů nacistického i jiného totalitarismu. Zásadní antagonismus založený na protikladných hodnotách ve vztahu ke svobodě a demokracii vyjádřil nejen A. Hitler a jeho stoupcí ve vztahu k dr. Benešovi a českému národu, ale přihlašují se k němu mnozí i v současné době.* Na toto srovnávání Benešových odpůrců s Hitlerem a Hitlerovými stoupcí Pavlíček navazuje: *Ne všichni z týchž důvodů jako u Hitlera. Někteří tak činí i z neznalosti a dezinformovanosti založené na dlouhodobé propagandistické kampani namířené proti dr. Benešovi jako symbolu novodobé české státnosti.*¹¹⁵ V článku nazvaném Dekrety, demokratické hodnoty a národní zájmy Pavlíček označuje zpochybňování legitimacy Benešových dekretů za zpochybňování výsledků druhé světové války různými zainteresovanými zahraničními subjekty a v jejich službách zpravidla stojící „pátou kolonou“ českých publicistů. Ve stejné tónině jako výše citovaný Jindřich Dejmek píše: *Tato soustavná a zkreslující propaganda tak ovlivňuje i poslance Evropského parlamentu a zpracovává veřejné mínění v České republice. Několik let v Evropském parlamentu prosazované rezoluce ohledně dekretů prezidenta republiky namířené proti České republice ukazují, že tyto vynaložené náklady na dezinformace přinášejí užitek. [...]* Skupina česky

¹¹⁴ Tamtéž, s. 14.

¹¹⁵ PAVLÍČEK, Václav: Dr. Edvard Beneš a demokratický právní řád. In: *O české státnosti. Úvahy a polemiky*. 3. Demokratický a laický stát, s. 338–339.

mluvících publicistů od počátku 90. let se snaží přesvědčit český národ a zejména mladou generaci, že jsou národem zločinců, a českému národu jsou vytýkány akty války po boku spojenců. Příkladem mají být dekrety prezidenta republiky, jejichž obsah se zpravidla nezná, proto je účelově zkreslován. [...] Chtějí rozložit českou národní identitu, diskreditovat vědomí hrdosti na staletí trvající českou státnost a demokratické tradice vyjádřené v I. republice prezidenty Masarykem a Benešem. [...] Na dekrety prezidenta republiky se soustřeďují útoky z důvodů ideově politických i s ohledem na požadavky majetkových restitucí. Z ideově politických důvodů proto, že představují kontinuitu s demokratickými hodnotami I. republiky a obsahují normy, jež upravovaly postavení Československa jako účastníka protinacistické koalice v době války a v poválečném období. V těchto právních normách byla obsažena obdobná opatření, která uplatňovaly i ostatní státy protinacistické koalice proti poraženému nepříteli [...] Dekrety prezidenta republiky byly tedy součástí legitimních protinacistických norem demokratického světa a zůstávají jimi dosud. Druhý důvod spočívá ve snaze získat zpět majetek, který byl konfiskován z důvodu opatření, jež souvisela s reparacemi uvalenými na všechny německé subjekty po válce nejen v Československu, ale i ve všech spojeneckých státech protiněmecké, protinacistické a protijaponské koalice. Česká republika by se tak měla stát prvním státem, který by tato opatření zvrátil.¹¹⁶ Své pojednání legitimizující Benešovy dekrety a delegitimizující argumenty jejich odpůrců Pavlíček uzavírá: Opatření, která Československo ve válce a po válce činilo proti nepříteli, byla srovnatelná nebo shodná s akty ostatních států spojenecké koalice. Cílená, důsledná propaganda má českou společnost přesvědčit o opaku a přimět politické představitele k omluvě a pokání za protinacistický odpor a solidaritu se spojenci.¹¹⁷

¹¹⁶ PAVLÍČEK, Václav: Dekrety, demokratické hodnoty a národní zájmy. In: *O české státnosti. Úvahy a polemiky. 3. Demokratický a laický stát*, s. 338–339.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 110.

Vedle oslavného textu na Edvarda Beneše je v citovaném třetím dílu Pavlíčkových úvah a polemik *O české státnosti* možno nalézt také texty o dalších autorových oblíbených působících v komunistickém aparátu – Jiřím Hájkovi, Zdeňku Mlynářovi a Zdeňku Jičínském. V heroizující vzpomínce na svého právníckého souputníka Zdeňka Jičínského – mimochodem tvůrce československé komunistické ústavy z roku 1960 – vzpomíná Pavlíček mimo jiné na rok 1953, kdy byl Jičínský jako asistent na katedře teorie státu a práva podle jeho hodnocení nepřehlédnutelnou osobností a působil uvážlivým vystupováním. To, že se jednalo o politicky exponovanou „akademickou“ funkci v době vrcholícího komunistického teroru a s ním spojeného uskutečňování sovětizace společnosti Pavlíček nepřipomíná. Následně ovšem prezentuje pozoruhodně poskládanou pasáž, v níž uvádí neméně pozoruhodnou souvislost. Píše: *Teoretické diskuse ve studentském vědeckém semináři se v té době zabývaly také charakterem lidově demokratické revoluce – zda v poválečném období probíhaly již přeměny socialistické nebo až do Února 1948 demokratické. Ústavní vývoj Československa byl i předmětem odborného zájmu Zdeňka Jičínského. Představu o socialistické revoluci již od roku 1945 zastávali ve svých statích i na seminářích někteří aspiranti vrátivší se ze Sovětského svazu. Jičínského pojetí bylo jiné. Pozoruhodnou (patrně bezděčnou) kontinuitu s tímto „sovětským myšlením“ projevíli naproti tomu tvůrci zák. č. 181/2007 Sb. o Ústavu pro studium totalitních režimů a Archivu bezpečnostních složek při hodnocení tohoto období před únorem 1948 v § 2 písm. b) zákona.*¹¹⁸

Tato citace z Pavlíčkova textu si zaslouží podrobnější rozbor, v němž začnu od konce. Podle §2 *Zákona č. 181/2007 Sb.* se pro účely tohoto zákona rozumí (podle písm b) *obdobím komunistické totalitní moci úsek československých dějin od 25. února 1948 do 29. prosince 1989 a dále doba tomuto časovému úseku předcházející, v níž probíhaly děje týkající se příprav k totalitnímu uchopení moci Komunistickou stranou Československa.*

Demokraticky zvolený český parlament, který zákon i s citovanou formulací přijal, neprojevil žádnou kontinuitu se sovětským myšlením, ale pouze konstatoval historickou a historiograficky zdokumentovanou skutečnost. Komunistické názvosloví tyto *děje týkající se příprav k totalitnímu uchopení moci Komunistickou stranou Československa* nazývalo „přerůstání národní a demokratické revoluce v revoluci socialistickou“, přičemž jiný úhel pohledu hovoří o „zločinném spiknutí ve spojení s cizí státní mocí“. Pořád se ovšem jedná o popis jednoho a téhož poválečného dramatu. Co se týče onoho komunistického výkladu, *představu o socialistické revoluci již od roku 1945* nezastávali pouze někteří aspiranti vyškolení v Sovětském svazu, jak se snaží čtenáři sugerovat Pavlíček, ale byl to oficiální stranický výklad pro české a slovenské komunisty nejvýznamnější historické tradice, a to prezentovaný nejen na vysokoškolských seminářích, jež zmiňuje Pavlíček, ale v rámci veškerého komunistického celospolečenského propagandistického působení. Propagandou zde nebylo tvrzení o vítězství úspěšné strategie, ale zaměňování „zločinného spiknutí“ komunistů za „cestu k lepším zítřkům“ a „vůli lidu“. Protože jiný než oficiální výklad (propagandisticky upravené) historie v komunistickém Československu neexistoval, je Pavlíčkova věta naznačující, že uprostřed padesátých let *Jičínského pojetí bylo jiné*, jen zavádějící konstrukcí. Jičínský jako člen KSČ, stranický funkcionář a agitátor musel na svých významných postech poslušně respektovat stranickou hierarchii, a „jiné pojetí“ si tudíž nemohl dovolit. O Jičínském a jeho reálném „pojetí“ práva v době, kterou zmiňuje Pavlíček, píše autoři jeho encyklopedického hesla ve dvoudílné publikaci *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století* Milan Churaň a Ladislav Niklíček: *V roce 1952 absolvoval Právnickou fakultu UK a do roku 1954 na ní působil jako asistent. Specializoval se na otázky státu a práva, tehdy ovšem v tvrdě stalinistickém pojetí, a následujících deset let vyučoval v tomto oboru na*

*Vysoké škole politické ÚV KSČ vysoké příslušníky stranického a státního aparátu, jimž se dle titulu RSDr. říkalo „rodné strany doktor“.*¹¹⁹

Ve své ódě na Zdeňka Jičínského Pavlíček dále poukazuje na další (podle vyznění textu pozitivní) působení svého hrdiny v komunistickém aparátu, později v Chartě 77 a Československém helsinském výboru. Píše také o jeho aktivitě a vlivu po listopadu 1989: *V listopadu 1989 se Zdeněk Jičínský aktivně účastnil na převzetí moci Občanským fórem. Svými politickými zkušenostmi a právní erudicí výrazně ovlivnil reformu právního řádu a právní kulturu. Při svém působení v čelných funkcích Federálního shromáždění byl výraznou oporou jeho předsedy A. Dubčeka. Podstatně se podílel od počátku na tvorbě řady ústavních zákonů, kterými se postupně transformoval československý právní řád do jeho demokratické podoby.*¹²⁰ O Jičínského „polistopadovém“ působení se ovšem můžeme dočíst také v již výše citovaném encyklopedickém hesle, mimo jiné: *Ve volbách v červnu 1992 byl za OF zvolen do FS a působil v něm jako první místopředseda, proslulý svou obhajobou právní kontinuity s komunistickým režimem a odmítáním tzv. lustračního zákona. Autoři hesla v něm také uvádějí Jičínského výrok z roku 1993: „Zákon o protiprávnosti komunistického režimu byl také z hledisek ústavnosti a právního státu vítězstvím účelovým, vítězstvím politických zřetelů nad právem,“ napsal vehementní obhájce právního státu Jičínský v prosinci 1993 do Rudého práva.*¹²¹ O dalších aspektech pozdějšího působení Jičínského v politice po pádu komunismu v souvislosti s jeho kariérou v sociální demokracii autoři hesla píší: *Stalinista, reformní komunista, levicový disident a sociální demokrat vystupoval v každé této životní fázi s naprostým přesvědčením o své pravdě. Ještě v roce 1965 vydal knihu K politické ideologii buržoasní ČSR, v níž kromě „masarykismu“ odsuzuje sociální demokraty jako „reformisty s mozky ztuhlymi parlamentním*

¹¹⁹ CHURANĚ, Milan a kol.: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století, I. díl A–M*. Nakladatelství Libri, Praha 1998, s. 289.

¹²⁰ PAVLÍČEK, Václav: *O české státnosti. Úvahy a polemiky. 3. Demokratický a laický stát*, s. 365.

¹²¹ CHURANĚ, Milan a kol.: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století, I. díl A–M*, s. 289.

kretenismem“. Zda, případně čím, má ztuhlý mozek sociálnědemokratický parlamentář Jičínský, se lze dozvědět z jeho poslanecké činnosti a z častých komentářů, které píše do Práva, dříve rudého.¹²²

Je zřejmé, že Jičínský a Pavlíček byli a jsou v akademickém, resp. právnickém prostředí, nesporně vzájemně se podporujícími „(sou)druhy ve zbrani“ a že Zdeněk Jičínský má velký podíl – vedle prosazování teorie právní kontinuity s komunistickou legislativou, o níž se ovšem Pavlíček v článku nezmiňuje – na zpevnění některých pilířů tzv. moderní české státnosti. Nebýt toho, že z Pavlíčkových učebnic ústavního práva čerpají vědomosti budoucí představitelé české právní vědy, bylo by jistě lepší reakcí, než je tato polemika, se nad jeho vývody pozastavit jen s krátkou vzpomínkou na „právníky“ a „historiky“ ve službách komunistického režimu a zaradovat se přitom nad tím, že jejich bývalé výsady jsou dnes i přes všechn akademický a politický vliv přece jen dávnou minulostí.

Na Václava Pavlíčka navazuje a k jeho pojetí historického vývoje české státnosti se hlásí významný teoretik práva střední generace Jan Kuklík. Ve své monografii *Mýty a realita tzv. Benešových dekretů* z roku 2002 vysvětluje teorii kontinuity Benešovy prezidentské funkce během druhé světové války a z ní plynoucí legitimní právní normotvorbu následovně: *S pokusem o kompromisní pojetí, které nejvíce odpovídá skutečným historickým faktům, přišel profesor ústavního práva V. Pavlíček, když považoval Benešovu abdikaci za platnou, ale dovedil, že prezident se své funkce v roce 1940 po britském uznání znovu ujal.*¹²³ K této absurdní argumentaci nemám co dodat, snad jen to, že lze mít vážné pochybnosti o jejich vyhlídkách v konfrontaci s tradičním pojetím práva mimo (post)komunismem, resp. (post)marxismem zamořené regiony západní civilizace. Na citované věty doc. JUDr. Jan Kuklík, Dr. (jak je uveden v tiráži

¹²² Tamtéž, s. 290.

¹²³ KUKLÍK, Jan: *Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů. Dekrety prezidenta republiky 1940–1945.* Linde, Praha 2002, s. 29. Jan Kuklík (nar. 1967) působí jako pedagog a proděkan na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

citované publikace) navazuje s tím, že podle Pavlíčka se Beneš legitimně ujal funkce jako hlava domácího a zahraničního odboje a podporuje tyto argumenty svým názorem na legitimitu Benešova nároku vydávat závazné právní dekrety tím, že *jeho nárok na výkon funkce prezidenta podpořila mezinárodně uznaná vláda [...] a že tento akt byl po válce schválen Prozatímním národním shromážděním a definitivně potvrzen po parlamentních volbách v roce 1946.*¹²⁴ Toto na první poslech solidně znějící zdůvodnění je ovšem neméně absurdní, pokud se vezme v úvahu skutečnost, že členy prozatímní vlády jmenoval jejich „prozatímní“ prezident Beneš na základě výhradního práva, které si sám nadelegoval, a že z této vlády vzešla po dohodě s komunisty poválečná – už nikoli prozatímní – Národní fronta, která sama sebe obdařila exekutivní i legislativní pravomocí a mimo jiné vybrala také poslance do onoho zmiňovaného poválečného Prozatímního národního shromáždění, a dále, že volby v roce 1946 byly omezeny rovněž pouze na kandidáty téže Národní fronty. V publikaci *Dějiny československého práva 1945–1989* Kuklík už na samém začátku prezentuje údajný (ve skutečnosti vyfabulovaný) konsensus související s převzetím (přesněji uzurpací) vlády Národní frontou a programem této „londýnsko-moskevské“ koalice: *Všechny hlavní politické směry a jejich vůdčí osobnosti, které se podílely na domácím a zahraničním odboji, již v průběhu války deklarovaly, že se po osvobození zasadí o provedení zásadních změn ve vnitřní i zahraniční politice osvobozeného Československa.*¹²⁵ Tato věta nemůže obstát také proto, že – vedle jiných nelogičností (v právním státě nestačí k uskutečnění politického záměru jeho deklarování politickým subjektem nebo osobností, ale k jeho uskutečnění je třeba mít příslušný mandát), které zde Kuklík nebere v úvahu – se na odboji podíleli také členové bývalé agrární strany včetně jejího vůdce Rudolfa Berana, stejně jako členové národnědemokratické strany, resp. strany národního sjednocení. Bez dalšího komentáře připomínám,

¹²⁴

Tamtéž.

¹²⁵

KUKLÍK, Jan a kol.: *Dějiny československého práva 1945–1989*. Auditorium, Praha 2011, s. 11.

že tyto politické strany byly po válce zakázány, jejich funkcionáři perzekuováni a R. Beran byl odsouzen na dvacet let těžkého žaláře.¹²⁶

Bývalý československý generální prokurátor Jiří Šetina¹²⁷, jenž je právníkem stejné generace jako Václav Pavlíček, dospěl k právě opačným závěrům (než Pavlíček a po něm Kuklík), které také veřejně prezentoval. Už v první polovině devadesátých let se začal kriticky zabývat obdobím 1945–1948 v souvislosti s retribučním soudnictvím a případem odsouzení známého českého průmyslníka Jana A. Bati. V roce 1998 pak Šetina, kterému jeho nestranný postoj a snaha prosazovat právní vyrovnání s komunistickou i národněfrontovní minulostí narušily profesní kariéru i osobní život, popsal v článku Lex Jan Antonín Baťa jednu z kapitol československého poválečného retribučního soudnictví: nespravedlivé odsouzení Jana A. Bati k patnácti letům žaláře a ztrátě majetku. O vyrovnávání s minulostí v České republice po pádu komunismu Šetina v první části článku píše: *Evropu a celý civilizovaný svět jsme nepřesvědčili, že jsme sami schopni vyrovnat se důstojným způsobem s naší čtyřicetiletou komunistickou minulostí. Vždyť i zákon o možnosti postihu komunistických zločinů jsme přijali až po příkladu Německa, kdy naši nejvyšší představitelé byli nuceni uznat, že návrh Helmuta Kohla a jeho schválení německým parlamentem nemůže být právně dementní, což do tohoto okamžiku byla jejich konfese. Česká „částečná rehabilitace“, „částečná restituce“, „částečné odčinění křivd“ a taky jen „částečná spravedlnost“ jsou demokratickému světu k smíchu. Nechápe ji, neboť svým životním stylem, zažitými demokratickými principy, zásadami nemůže evropský občan pochopit logiku, kterou naši polistopadoví vůdci vymysleli a kostrbatě zdůvodnili jako*

¹²⁶ K osudu Rudolfa Berana viz ROKOSKÝ, Jaroslav: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Vyšehrad a ÚSTR, Praha 2011.

¹²⁷ Jiří Šetina (nar. 1932) byl generálním prokurátorem České republiky v letech 1992–1993, v té době se podílel na založení Úřadu pro dokumentaci a vyšetřování činnosti StB při Ministerstvu vnitra České republiky, z něhož v roce 1995 sloučením se střediskem dokumentace protiprávnosti komunistického režimu při Generální prokuratuře České republiky vznikl Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu.

„specifickou českou cestu k demokracii“.¹²⁸ O Baťově odsouzení Šetina píše: Česká „částečná spravedlnost“ a „zbytkové tresty“ [Šetina zde naráží na tzv. zbytkové tresty příslušníků protikomunistického odboje, jejichž platnost nebyla po listopadu 1989 zrušena, pozn. aut.] jsou pro Evropu a civilizovaný svět nepochopitelné a nepřijatelné. Spravedlnost buď je, nebo není! [...] Navíc naše „česká částečná spravedlnost“ byla časově omezena dnem 25. února 1948. Kdo byl odsouzen byť o jeden den dříve, má prostě „historickou smůlu“. A takovou „historickou smůlu“ má i odsouzený Jan Antonín Baťa.¹²⁹ Dále následuje popis tzv. velkého retribučního dekretu prezidenta Beneše č. 16 z roku 1945 o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů, podle něhož byl Baťa souzen a odsouzen Národním soudem: *I za popsanych drakonických ustanovení se chtěl Jan A. Baťa k Národnímu soudu osobně dostavit, obhajovat své jednání i jméno. To mu ale nebylo umožněno, a to záměrně. Ač Národní soud znal jeho přesné bydliště, nebyla mu obžaloba, ani výzva k hlavnímu přeličení doručena. Naopak, bylo předem rozhodnuto konat hlavní přeličení v nepřítomnosti Jana Antonína Bati, a byl mu proto ustanoven obhájce JUDr. Pacholík jako ex offio. Obhájcem, kterého si zvolil Baťa, byl JUDr. Pražák, odborník skvělé vlastenecké minulosti, který aktivně bojoval proti nacismu spolu s Benešem v Londýně. A další advokát JUDr. Evžen Šaller. Předsedou tribunálu byl jmenován generál justice JUDr. Jaroslav Šrámek, člen KSČ. Byl současně jediným právníkem tribunálu. [...] Spolu s předsedou Národního soudu, generálem Šrámkem, byl poměr členů tribunálu 4:3 ve prospěch komunistů. To se prosím psal 2. květen 1947! Obhajoba jako celek protestovala proti protiprávnímu postupu Národního soudu, který se konal v nepřítomnosti, ač nesměl konat, proti protiprávnímu složení tribunálu a po marnostech svých protestů posléze demonstrativně odstoupila a všichni se vzdali mandátu*

¹²⁸ ŠETINA, Jiří: Lex Jan Antonín Baťa. In: BAŤOVÁ de OLIVEIRA, Edita a de OLIVEIRA, Nelson: *Dovětek. Sága o životě a smrti Jana Bati a jeho bratra Tomáše*, s. 79–80.

¹²⁹ Tamtéž, s. 82.

obhajoby, kterou nemohli vykonávat.¹³⁰ Dále Šetina cituje rozsudek, kde stojí: „Národní soud v Praze jako soud trestní uznal po hlavním přelíčení skončeném dne 2. května 1947 takto právem: Jan Antonín Baťa [...] je vinen, že jako československý občan v době od poloviny r. 1939, tedy v době zvýšeného ohrožení republiky, v zahraničí vědomě poškozoval zájmy republiky Československé tím, že odmítl připojit se otevřeně k čs. hnutí odbojovému, bránil v tom i svým zaměstnancům a jednal tak, že i se svými závody přišel na černé listiny anglickou a americkou, čímž spáchal zločin proti státu podle § 4 retr. dekr. a odsuzuje se podle § 4 retr. dekr. k těžkému žaláři v trvání 15 roků, zostřenému každoročně v den 15. března temnou komůrkou. Podle § 14 retr. dekr. se vyslovuje, že odsouzený pozbývá po dobu trestu občanské cti, že prvních 10 roků trestu odpyká ve zvláštních nucených pracovních oddílech a že celé jeho jmění propadá ve prospěch státu.“ A dodává: Rozhodujícím na rozsudku bylo naplnění cíle, pro který se proces započal. Celé jmění světového výrobního a obchodního komplexu Jana Antonína Bati propadá ve prospěch státu. Obrovské transparenty především ve Zlíně požadovaly „Zrádci Janu Antonínu Baťovi nejvyšší trest“. Pořád se psal rok 1947.¹³¹ O své marné snaze zjednat nápravu a Baťu, který všechna obvinění od počátku popíral, na základě přešetření případu rehabilitovat Šetina píše: V roce 1993 jsem ve funkci generálního prokurátora České republiky podal stížnost pro porušení zákona ve prospěch nespravedlivě odsouzeného Jana Antonína Bati. Faksimilie je publikována v Polygonu 5+6/98. Tuto stížnost jsem podal Nejvyššímu soudu ČR, jehož předsedou byl JUDr. Otakar Motejl. Při sametovém převzetí moci zřejmě došlo k politické úlitbě stran budoucí neposkvrněnosti tzv. „Benešových dekretů“. Jak jinak si vysvětlit tabu nepřekročitelnosti data 25. února 1948? Jak vysvětlit vypjatou alergii na každý pokus přezkoumání evidentních nespravedlností před dnem 25. února 1948? To vše za okolností, kdy archivní dokumenty dokazovaly monopol komunistických

¹³⁰ Tamtéž, s. 83–84.

¹³¹ Tamtéž, s. 84–85.

intrik již od roku 1945.¹³² Šetina však odmítl přijmout restituční „tabu“ a důsledky svého rozhodnutí popisuje: Byl jsem si vědom poprasku a nesouhlasu, který způsobí mnou podaná stížnost proti rozsudku Národního soudu z roku 1947. Nebyl jsem členem žádné z politických stran a tak moje zázemí bylo jen moje svědomí. Ani jedna z pravicových stran se výrazně nezastala generálního prokurátora ČR JUDr. Jiřího Šetiny [...] nejvíce běsnili staří a noví komunisté (Levý blok a později KSČM) a představitelé křesťanské strany lidové KDU-ČSL, jejíž předseda Ing. Josef Lux dokonce veřejně naznačuje, že pokud JUDr. Jiří Šetina sám neabdikuje, budou lidovečtí poslanci hlasovat pro jeho odvolání spolu s komunistickou opozicí. [...] Na funkci generálního prokurátora ČR jsem abdikoval koncem roku 1993. Po mém odchodu Nejvyšší soud ČR bez jakékoliv publicity podanou stížnost pro porušení zákona zamítl – právě pro ono překročení limitu 25. února 1948. JUDr. Otakar Motejl, předseda Nejvyššího soudu ČR, který podanou stížnost zamítl, zůstal ve funkci a dále přešel na post ministra spravedlnosti ČR. [...] Otakar Motejlovi, jehož práce jsem si vážil, vřele doporučuji knihu Miroslava Ivanova „Sága o životě a smrti Jana Bati a jeho bratra Tomáše“. A nejen jemu. Měli by si ji přečíst všichni praktické práva, kteří jsou ve své podstatě vyznavači „konfese jedlíků“ s tím, že „všechno, všecičko lze rožniti a zhltnout s cibulí“, jak napsal Vladislav Vančura. Nikoliv přirozená ochrana tzv. „Benešových retribučních dekretů“ je po padesáti letech křečovitá, děravá, a v této extázi dožívá. Zkusme udržet v cedníku vodu. Můžeme zmenšovat otvory, voda odtéká pomaleji, ale odtéká. Když pro záchranu zbytku vody posléze otvory zaletujeme, voda neodtéká, ale pak už nejde o cedník. Stejně tak spravedlnost. Můžeme ji zpomalit tak, že do vhodných vedoucích pozic dosadíme poslušné právníky, kteří respektují domluvenou politickou vůli, politickou dohodu. Jak dokonale jsme právě tohle v uplynulých 40 komunistických letech poznali! Ale to nemá již cokoli v společného s právem a

*lidskou spravedlností.*¹³³ Je nesporné, že alegorie, kterou Šetina použil pro právo, platí i pro historiografii a nic na tom nemění ani fakt, že Benešovy dekrety jsou i téměř patnáct let po publikování Šetinova textu v České republice stále považovány za legitimní, že tabu neprolomitelnosti 25. února 1948 přetrvalo a že parlament České republiky schválil zákon oslavující Edvarda Beneše.

Je rovněž jisté, že mezi právníky dalších generací se dříve či později najdou ti, pro které budou konstrukce názorové školy reprezentované Václavem Pavlíčkem a Janem Kuklíkem podnětem k zásadní polemice. Jedním z již etablovaných znalců ústavního práva střední generace, který se problematikou zabývá a zastává odlišné názory než oba jmenovaní, je Kamil Nedvědický. Své úvahy o legitimitě Benešovy prezidentské kontinuity publikoval ve sborníku z mezinárodní konference *Válečný rok 1941 v československém domácím a zahraničním odboji*. Ve studii nazvané *Vstup SSSR do války jako rozhodující předpoklad vítězství státoprávní koncepce E. Beneše* se Nedvědický, mimochodem zjevně bez znalosti argumentace Josefa Kalvody, dobírá k totožnému stanovisku jako Kalvoda, které dokládá právními argumenty. V úvodu píše: *K státoprávní koncepci Edvarda Beneše lze mít řadu oprávněných výhrad a její stoupenci se často uchylují spíše k politickým než k právním argumentům. Tento postup má svou logiku, neboť s legitimitou Prozatímního státního zřízení jsou spjaty politické, právní a v neposlední řadě majetkové souvislosti. Mám samozřejmě na mysli komplex otázek týkajících se obsahu poměrně nepřesně nazývaného zákonodárství, známého pod mediální zkratkou „Benešovy dekrety“. Dokonce i Ústavní soud ČR v nálezu publikovaném pod č. 55/1995 Sb., jemuž se vyplatí věnovat bližší pozornost, použil při posuzování legitimacy exilového státního zřízení politologických termínů, jako je „konsens českého národa s hodnotovou i právní návazností na Masarykovu republiku“. Rovněž se odvolal na mezinárodní uznání, což, jak bude demonstrováno dále,*

¹³³

Tamtéž, s. 86–88.

*nebyla jednoduchá a bezesporná skutečnost.*¹³⁴ Svou studii Nedvědický uzavírá: *Vítězství státoprávní koncepce Edvarda Beneše a jím vedené exilové organizace, k němuž došlo v důsledku vstupu SSSR do války proti Německu v roce 1941, můžeme označit za počátek sovětizace Československa, ke které by v důsledku válečných úspěchů Sovětského svazu podle všeho stejně došlo, ale bez aktivní spoluúčasti politické reprezentace, označované za demokratickou, což by pro budoucí vývoj mělo jistě nepopiratelný význam.*¹³⁵

Reflexe Kalvodova díla českými historiky a dvě „vědecké“ invektivy

Dílo Josefa Kalvody není mezi českými historiky neznámé. Ač Kalvoda patří ke „třetí“, a tedy nejméně početné interpretační skupině, jeho knihy vydané v češtině jsou v tematicky příslušných publikacích uváděny v seznamech literatury, v některých případech jsou citovány, v jiných ignorovány. Recenze jeho stěžejních monografií po jejich vydání v češtině se však od českých historiků v jejich odborných periodikách neobjevily ani v době, kdy tyto monografie vyšly (až na zanedbatelné výjimky), ani později.¹³⁶ Totéž lze říci o celkové reflexi Kalvodova historiografického díla. Závěrem uvedu dva ojedinělé příklady stručných zmínek o Kalvodových monografiích ve studiích českých historiků působících v institucích Akademie věd ČR. Obě pocházejí od historiků náležících do „první“ z výše představených skupin a jejich autoři reprezentují odlišné interpretační pojetí než Kalvoda, v obou případech ovšem i na malé

¹³⁴ NEDVĚDICKÝ, Kamil: Vstup SSSR do války proti Německu jako rozhodující předpoklad vítězství státoprávní koncepce Edvarda Beneše. In: *Válečný rok 1941 v československém domácím a zahraničním odboji*. Sborník k mezinárodní konferenci. Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2012, s. 50–51. Autor (nar. 1977) působí jako právník Ministerstva vnitra ČR. V citovaném úryvku upozorňuje mimo jiné na nález Ústavního soudu České republiky, který fakticky podepřel verzi o neprolomitelnosti restituční hranice určené jako 25. únor 1948. Ojedinělé polemiky se zněním tohoto dekretu vedli v době jeho vydání autoři z okruhu revue *Střední Evropa*.

¹³⁵ Tamtéž, s. 57.

¹³⁶ Těmito výjimkami byly kratší články publikované v denících *Mladá fronta Dnes* a *Lidové noviny*, jejichž autoři byli historikové Jan Dobeš a Jan B. Uhlíř a které se týkaly knihy *Genese Československa*, a recenze Michala Janaty, publikovaná v malonákladovém periodiku *Distance* (Historik, jemuž nevěřili, č. 1/1999). K článkům Dobeše (včetně kritiky jeho tendenční argumentace) a Uhlíře viz můj komentář v monografii *Poutník Josef Kalvoda* (CHOLÍNSKÝ, Jan, Nakladatelství Dílo, Kladno 2002, s. 249–252).

ploše několika vět dali přednost neúnosné dehonestaci autora před solidně formulovanými argumenty.

V brožuře *Reflexe dějin Československa 1918–1948 v historiografii na počátku 3. tisíciletí* vydané Historickým ústavem AV v roce 2008 se historik Jindřich Dejmek v příspěvku „Historiografie československé zahraniční politiky a diplomacie 1918–1948“ zmiňuje o Kalvodově *Roli Československa v sovětské strategii* na třech řádcích. Při té příležitosti předvádí učebnicovou kombinaci argumentace *ad hominem* a *ad ignorantiam*: *Knihu výrazně poznamenala jak neskryvaná averze jejího autora k osobám T. G. Masaryka a zvláště E. Beneše, tak – objektivně daná – nedostupnost bohaté české matérie (jejíž využití by přitom některá jeho tvrzení přinejmenším relativizovala).*¹³⁷ K těmto Dejmkovým formulacím mohu uvést, že knihu nepoznamenala Kalvodova zášť vůči prvním dvěma československým prezidentům, ale dlouhodobé úsilí dobrat se pravdy o souvislostech zbolševizování Československa a jeho následného využití v sovětské internacionalistické komunistické strategii. Každý čtenář knihy pozná také skutečnost, že Kalvoda je (vyjma komunistické archivy, k nimž jako exulant neměl přístup) dostatečným znalcem české matérie a s ohledem na mezinárodněpolitické souvislosti sovětizace Československa, jimiž se zabývá především, nemůže být řeč o handicapu ve smyslu nedostupnosti „českých pramenů“. Svědčí o tom jak poznámkový aparát, tak odkazy na prameny, celý text knihy i kladné odezvy, jež kniha vzbudila v americkém prostředí (knihy vyšla ve třech vydáních). Další komentář k Dejmkovým tvrzením by se mohl podobat tomu, který následuje v souvislosti s názory historičky Masarykova ústavu AV Marie Neudorflové.

Američtí a kanadští historikové zaměření na soudobé dějiny střední Evropy v pozitivně laděných recenzích konstatovali, že Kalvodovo vyličení událostí v knize *Genesis of Czechoslovakia* je mimořádně zdařilé; zazněl i názor,

¹³⁷ *Reflexe dějin Československa 1918–1948 v historiografii na počátku 3. tisíciletí*. Uspořádal Jan Němeček. Historický ústav, Praha 2008. s. 46.

že nemá sobě rovno.¹³⁸ Kniha vzbudila kladnou odezvu i u slovenských exilových historiků. Představitelé současné české historiografie však *Genesi Československa* už patnáct let vesměs ignorují. Svědčí o tom i absence zmínky o této knize ve zmíněné brožuře Historického ústavu AV, kde přehled literatury vztahující se k vzniku Československa zpracoval Josef Harna.¹³⁹ Na *Genesi Československa* však ojediněle zareagovala Marie Neudorfllová z Masarykova ústavu AV v článku nazvaném Exilová historická literatura 1948–1989 publikovaném ve sborníku nazvaném *Věře Olivové ad honorem*. Její krátká reflexe je psána v podobném stylu jako Dejmková, ale zároveň o poznání vyhroceněji: *Ne všichni historikové publikující v exilu však filozoficky a politicky sdíleli demokratické kritérium pro hodnocení Československa mezi léty 1918 a 1938. Uvedla bych dva příklady vycházející nejen z nedemokratických pozic, ale postrádající obvyklý stupeň odborné snahy dobrat se pravdy. Uvádím je zde proto, že vyšly jak v češtině, tak v cizích jazycích a nezůstaly mezi českými historiky bez vlivu. Autorem jedné je katolický historik Josef Kalvoda působící v USA [...] Kalvodova kniha byla psána hlavně za účelem zdiskreditovat Masarykovu osobnost a jeho úsilí o Československo a demokracii. Zmiňuje jakoukoli nepatrnou pomluvu, nestydí se používat stalinistickou literaturu a interpretaci. Kalvodova prokatolická a prohabsburská publikace je hluboce protidemokratická a protičeskoslovenská.*¹⁴⁰

Polemika s demagogickými výroky, které Neudorfllová prezentuje, by nebyla příliš obtížná. Mohla by začínat třeba tím, že *Genese Československa* se nezabývá obdobím 1918–1938, jak to vyplývá z textu Neudorfllové, ale obdobím 1914–1919. Dále by pokračovala konstatováním, že námětem Kalvodovy monografie není kritika T. G. Masaryka, ale velmi obšírné vylíčení procesu

¹³⁸ Odkazy viz CHOLÍNSKÝ, Jan: *Poutník Josef Kalvoda. Život a dílo historika a ideologa protikomunistického odboje v exilu*. Nakladatelství Dílo, Kladno 2002, s. 246–247.

¹³⁹ HARNA, Josef: Nastal již čas zpracovat syntézu dějin Československa? In: *Reflexe dějin Československa 1918–1948*, s. 9–26.

¹⁴⁰ NEUDORFLOVÁ, Marie: Exilová historická literatura 1948–1989. In: *Věře Olivové ad honorem. Sborník příspěvků k novodobým českým dějinám*, s. 198.

vzniku Československa, jak o tom při zběžném nahlédnutí svědčí už názvy jednotlivých kapitol: *Češi, Slováci a jejich vůdčí představitelé na prahu války; Styky s Rusy a Brity; Vznik hnutí za nezávislost; Organizace českého zahraničního odboje, domácí nezdary; Představy o budoucnosti střední Evropy, boj o kontrolu hnutí za nezávislost; Jaro a počátek léta 1917 v zahraničí* atd. až po poslední tři z celkem osmnácti kapitol, jejichž názvy jsou: *Nový stát na pařížské mírové konferenci; Ti, kteří bojovali v Rusku a na Sibiři* a *Reflexe, rekapitulace a co bylo poté*. Polemika s Neudorffovou by mohla dále odhalit demagogičnost jejich snadno vyvratitelných výlevů týkajících se prohabsburského a protičeskoslovenského zaměření knihy (Kalvoda v knize ani nehoruje pro obnovení habsburské monarchie, ani nebrojí proti vzniku českého, resp. československého státu).

Nicméně – inspirován Marií Neudorffovou – zde Kalvodův kritický postoj k činnosti Tomáše G. Masaryka připomínám. V poslední kapitole *Genese Československa* Kalvoda v souladu se svým interpretativním pojetím historiografie uvádí své obsahem knihy podložené postřehy: *Přestože se Masaryk a Beneš lišili svým postojem ke světu, měli mnoho společného. Oba měli tendence zaměňovat politické iluze za realismus a strážlivost, jak dokládají Masarykův dopis Čičerinovi a Benešova víra v kouzlo Společnosti národů a jeho důvěra ve Stalina. Vnímali realitu pouze svými vlastníma očima – na sebe a události kolem nikdy nepohlíželi jinou optikou. Upadali tak do sebestřednosti a pokrytectví, uplatňující v konkrétních situacích „svatý zákon sobectví“.* [...] *Masaryk a Beneš věděli o strukturální slabosti Rakousko-Uherska, ale přesto se dopustili těchže chyb, když do nového státu včlenili tolik menšin. Vytvořili tak zmenšeninu Rakousko-Uherska s jeho národnostními problémy, ale bez hospodářských a vojenských předností zaniklé monarchie. Situace se zhoršila neochotou Masaryka a Beneše dát Slovákům autonomii, kterou jim slibovala Pittsburská dohoda. Dvacet let po pařížské mírové konferenci konstatoval Lloyd George, že britská delegace byla oklamána „úmyslnými podvody“ – to byl*

důvod, jenž byl použit k revizionismu Nevilla Chamberlaina a lorda Halifaxe během mnichovské krize. Nemesis předložila svůj účet. Od pařížské mírové konference v roce 1919 vedl řetěz událostí k Mnichovu, Teheránu, Jaltě a Postupimi a nakonec k roku 1948 a sovětské invazi do Československa v roce 1968. Zatímco pro Masaryka a Beneše byl bolševický režim v Rusku a komunismus vůbec vnitřní věcí Ruska, historie ukázala, že to je problém evropský a světový.¹⁴¹

Kalvoda zde zcela legitimně (ano i kritika T. G. Masaryka je legitimní) prezentuje svůj kritický pohled na osobní filosofii, politické názory i praktickou politiku prvních dvou československých prezidentů. Kromě toho je třeba říci, že v knize nevzývá restauraci habsburské monarchie, jak mu podsouvá fabulující Neudorflová, ani teokratický či klerofašistický stát, jak mu podsouvali jiní oponenti, ale doporučuje politické sepětí národů a států střední Evropy. V tomto smyslu také *Genesi Československa* (publikovanou nejprve ve Spojených státech v angličtině v roce 1986) uzavírá: *Češi a Slováci by si měli vzít z historie poučení. V roce 1918 se Masaryk s Benešem usilovně snažili učinit z Československa předsunutou hlídku Západu ve střední Evropě. O dvacet let později Francie a Velká Británie souhlasily se zničením Československa v Mnichově. Beneš se poté pokusil o východní, sovětskou orientaci, podle níž mělo být Československo mostem mezi Východem a Západem. Místo toho se však proměnilo v sovětské předmostí. Svou zeměpisnou polohou a historickou tradicí patří Češi a Slováci do střední Evropy a měli by z toho vytěžit co nejvíce. Češi a Slováci by měli spolupracovat s dalšími malými národy v oblasti a najít federální řešení jejich společného problému: přílišné slabosti na to, aby sami obstáli mezi Německem a Ruskem.¹⁴²*

Pro pořádek ještě uvádím, že Kalvoda se nikdy nehlásil k jinému politickému uspořádání státu než k liberální demokracii a k jiné politické

¹⁴¹ KALVODA, Josef: *Genese Československa*. Panevropa, Praha 1998, s. 445–462.

¹⁴² Tamtéž, s. 462.

doktríně než k sociální nauce římskokatolické církve a z ní vyplývajícímu křesťanskodemokratickému politickému programu. Nedistancoval se od Československa, ale od čechoslovákismu, byl pro bratrský vztah Čechů a Slováků jako rovný s rovným, dále pro bratrský vztah s Poláky a dalšími národy středoevropského prostoru, jakož i pro spravedlivé a právně únosné obnovení vztahů Čechů a sudetských Němců. Uznával české státní právo, tj. český stát v historických hranicích, a přestože politicky propagoval návrat sudetských Němců do českých zemí a restituci jim zabaveného majetku, nikdy ani náznakem nepodpořil požadavek či názor propagující oprávněnost připojení českého pohraničního území k Německu nebo Rakousku.

Tuto studii uzavírám bez dalšího komentáře poukazem na exilovou polemiku Josefa Kalvody z let 1987 až 1989 s tehdejším předsedou významné exilové organizace Společnost pro vědu a umění Jaroslavem Němcem, jenž vytýkal Kalvodovi – podobným stylem jako Neudorflová či Dejmek – kromě jiného nepřátelství až nenávist k T. G. Masarykovi. Kalvoda ve své vyostřené odpovědi z roku 1988 k Němcovým invektivám konstatoval, že necítí nenávist k nikomu, a tudíž ani k Masarykovi, a o své motivaci sdělil: *Jsem příslušníkem generace, která zažila, jak Masarykem vybraný nástupce na prezidentský úřad oplývající ženevským optimismem zavedl národ během jednoho desetiletí dvakrát ke kapitulaci. [...] Hledal jsem odpovědi na otázku, jak se to mohlo stát, že odchovanci Masarykovy demokracie spolupracovali na nastolení totalitního režimu v Československu. Měl jsem příležitost být svědkem, jak lidé vychovaní hlasateli humanitních ideálů byli netolerantní a jak dovedli nelidsky jednat s příslušníky vlastního národa, nemluvě o Němcích a Maďarech. [...] O Masaryka jsem se začal zajímat, když jsem vyhledával materiál pro knihu *Genesis of Czechoslovakia*. Po důkladném studiu dokumentů a materiálů*

*v archivech jsem zjistil, že byl velký rozdíl mezi tím, co Masaryk psal, co se nám o něm v čítankových člancích k věření předkládalo a co ve skutečnosti dělal.*¹⁴³

¹⁴³ KALVODA, Josef: Slovo má historik. *Americké listy*, New York, 28. 11. 1987. Kalvodova polemika s Jaroslavem Němcem je podrobněji popsána v monografii *Poutník Josef Kalvoda*, s. 247.